



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Personalhistorisk Tidsskrift 1998:1



Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

Indhold

Artikler:

<i>Edvard Paludan</i> : Slægtsnavnet Paludan i Danmark og Norge	1
<i>Anna Marie Lebech-Sørensen</i> : Mette Scholastica Kellinghusen – hendes liv, aner og efterslægt	34
<i>Bodil Clausen og Aage Heiken</i> : Slægten Fohlmann fra Tyrstrup	74
<i>Jørgen Mikkelsen</i> : 1700-tallets købstæder – stagnation eller dynamik?	92

Småstykker:

Slægtsforskning ved hjælp af Internet	102
Litteratursøgning i cyberspace	109
Genealogie – en teoretisk vejledning fra 1818	113
Et udvalg af grønlandsk slægtslitteratur	118
Querin Farver og Corin Silman	121

Nekrolog:

Gregers Hansen 1900-1997	122
--------------------------------	-----

Orientering:

Datasupplement til Dansk Biografisk Leksikon	124
--	-----

Anmeldelser:

Paul Holt og Mikael Holt: Historiske årstal. (<i>Lisa Elsbøll</i>)	128
Erik Gøbel og Knut Sprauten: Kommenteret bibliografi til dansk- norsk historie 1536-1814 især vedrørende centraladministrationen. (<i>Karl Peder Pedersen</i>)	129
Antikvarisk-Topografisk Arkiv. Afdeling for Oldtid og Middelalder. Nationalmuseets Vejledninger. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	130
Håndbog i slægtshistorie. Af Hans H. Worsøe. (<i>Tommy P. Christensen</i>) ...	130
Mesing by 1458-1767. Af Kirstin Nørgaard Pedersen + Bodil Clausen: Gårde i Haderslev og Tyrstrup Herreder 1531-1753. (<i>Anton Blaabjerg</i>)	133

Billedet på omslaget:

En »Paludano« er ikke nem at finde i en italiensk-dansk ordbog. Ikke desto mindre er denne tegning – med titlen »Paludano« – fundet i Rom (i århundredets første halvdel), og betegnelsen må altså formodes at have sagt italienerne noget. Man kan tænke sig, at tegningen indgik i en serie af folketyper eller folkelivsskildringer: en mand fra Campagnen (Roms sumpede omegn) kommer ind for at sælge blomster og grønt på markedet. En sådan mand ude fra sumpen (*palus* på latin) har det altså været nærliggende – måske lidt gammeldags – at give den samme betegnelse, som de nordvest-europæiske lærde i 15-1600-tallet brugte som latiniseret navn, hvis de på deres eget sprog hed Kjær eller tilsvarende – nemlig navnet *Paludanus*, som hurtigt i daglig brug blev »aflatiniseret« til *Paludan*. Derfor er der intet mærkeligt i, at navnet er opstået flere steder og anvendes i flere slægter. Se Edvard Paludans artikel om dette emne.

Slægtsnavnet Paludan i Danmark og Norge

Af *Edvard Paludan*

Der kendes fire nulevende danske slægter med navnet Paludan. De kan alle føres tilbage til 15-1600-tallet. I artiklen redegøres der bl.a. for oprindelse, våbenskjolde, litteratur, geografisk udbredelse, erhvervsfordeling og særligt karakteristiske fornavne for hver af de fire slægter.

Hensigten med det følgende er at give en oversigt over navnets opståen og overlevelse i diverse slægter og i store træk at sammenligne disse slægters liv og karakteristika.

Jeg tilhører selv en af slægterne og er vokset op med en slægtsbog og en del slægtsbevidsthed, men uden ret meget bevidsthed om, at der kunne tænkes »udenforstående«, som havde lige så god adkomst til navnet. Først sent meldte sig en nysgerrighed desangående – f.eks. foranlediget af spørgsmål af typen »jeg kender en NN. Paludan, – er du i familie med ham?«.

Materialet er hentet fra den eksisterende litteratur om de forskellige slægter – i nogle tilfælde meget spredt – samt i talrige navneregistre, faglige stater, lokalhistoriske værker, oplysninger fra andre slægtsforskere eller deres efterladte arkiver etc etc.

Navnet Paludan er opstået flere steder i Nordvesteuropa i den periode, hvor det hørte sig til blandt akademikere og andre belæste folk at skrive på latin – og derfor også at have en latiniseret form af deres hjemlige navn.¹ Paludan-navnet var formodentlig i brug allerede før 1490'erne, som er fødselsårene for de ældste kendte Paludan'er.

I Nederlandene, Friesland og Jylland var geografien sådan beskaffen, at mange mennesker havde tilnavn eller slægtsnavn *Kjær* eller sammensætninger dermed, eller det tilsvarende ord på landets sprog, f.eks. Broeck i Flandern. I Danmark var det ikke skik at sætte et »fra« foran tilnavnet, hvorimod det i Flandern var naturligt at danne navnet *van den Broeck*. Ved latinisering lagdes denne form til grund – også i Danmark – idet man af det latinske ord *palus* (sump eller kær) kunne danne navnet *Paludamus* (»Ham fra Kæret«), der forkortedes til Paludan, når det blev til et egentligt familienavn. Endelsen -dan har altså intet med ordet Danmark at gøre (hvad jeg ellers er blevet spurgt om).

Der er vist ingen eksempler på, at de norske navne *Myr* (*Myhre*) eller *Kjerr* er blevet latiniseret. Derimod har de danske Paludan-slægter haft mange repræsentanter i Norge. I Sverige forekommer navnet kun undtagelsesvist – f.eks. taget af et par franske akademikere, der i 1500-tallet gjorde tjeneste ved det svenske hof. Den ene havde i sit hjemland båret navnet *la Palu*.

I Nederlandene kendes talrige Paludan'er i det 16-18. århundrede – mest præster, kunstnere og videnskabsmænd.² Den kendteste var nok naturforskeren *Bernhard Paludan* (ca. 1550-1633), der efter verdensomfattende rejser opbyggede en raritets- og kunstsamling.³ En nederlandsk remonstrant-præst, *Gotfried Paludanus*, der af religiøse grunde flyttede til den danske konges områder, slog sig sammen med trosfæller ned i Slesvig, hvor de i 1635 grundlagde byen Friedrichstadt, og Gotfried byggede det stadig eksisterende *Paludanus-Haus* i 1637.⁴ En flamsk slægt Paludan var i begyndelsen af 1500-tallet repræsenteret i Gent, bl.a. af lægen *Johannes Paludanus* (1497-1565), der sammen med andre flamske familier⁵ også måtte flygte til den danske konges områder. Han slog sig ned i Lübeck og blev stamfar til en stor dansk Paludan-slægt.

I 1935 udkom i Sorø L. F. la Cour's bog *Slægten Paludan, og Anden fortsættende del 1935-1978* udsendtes 1979 fra »Paludans Planteskole« i Klarskov. Denne min sydjyske slægt (herefter benævnt SJ-slægten) er således ret godt beskrevet, helt fra dens ældste kendte bærer af navnet, dombogsfører og senere tolder og borgmester i Kolding, *Søren Kjær* eller *Severinus Paludanus Ripensis* (fra Ribe), der blev født i begyndelsen af 1500-tallet. Men la Cour's bestemte form »Slægten Paludan« viser, at man ikke kerede sig meget om, at der fandtes andre slægter Paludan – for ikke at tale om forskellige grupper med stavetradition Palludan.

Da jeg derfor for nogle år siden gav mig til at »samle« på Paludan'er, som ikke tilhørte SJ-slægten, med henblik på at få kortlagt navnets opståen og overlevelse i andre slægter, var kilderne noget mere spredte. Der var mange Paludan'er, men hvordan hørte de sammen? Der udkrystalliseredes dog efterhånden 3 forskellige slægter eller linjer udover ovennævnte SJ-slægt.⁶

Alle 4 slægter har en kongeligt ansat stamfar i 15- eller 1600-tallet. Disse fædre igen kan vi nok sætte navn på, men de er i øvrigt ganske ubeskrevne, og her må man henholde sig til følgende betragtning, formuleret af Fritz Lange (i *Slægter*, 1908, s. 57): »Stamtavler, – som fører tre eller fire Hundrede Aar tilbage i Tiden, standser – altid ved en eller anden Skikkelse, der allerede har naaet et vist Højdemaal af social Betydning; hvad der ligger forud for ham, er Taushed«.



Adskillige af Kolding-borgmesteren Søren Kjær's mange efterkommere er portrætteret i *Dansk Biografisk Leksikon*. En af de mest kendte er forfatteren Jacob Paludan (1896-1975), hvis hovedværk *Jørgen Stein* udkom i 1932-33. Dette portræt er malet af Olaf Rude i 1946. (Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød).

I alle 4 slægter lever navnet stadig – i 3 af dem cognatisk nedarvet (dvs. gennem kvindeled), i visse grene stavet Palludan. 3 af slægterne har færdedes både i Norge og Danmark. Ægteskabelige forbindelser mellem medlemmer af 2 af slægterne har – århundrede efter århundrede – ikke kunnet konstateres trods mange ligheder i slægternes geografiske og samfundsmæssige placering.

Jeg skal senere (i »En hypotese«) vende tilbage til overvejelser af, hvorvidt 3 af slægterne evt. kan reduceres til 3 linjer efter en fælles stamfar – ovennævnte læge *Johannes Paludanus* fra Gent.

I det følgende gives en kort beskrivelse af de 4 slægter Paludan. Jeg har navngivet dem efter deres tidligste kendte basisområder og beskriver hver slægt (i størrelsesorden) med følgende afsnit:

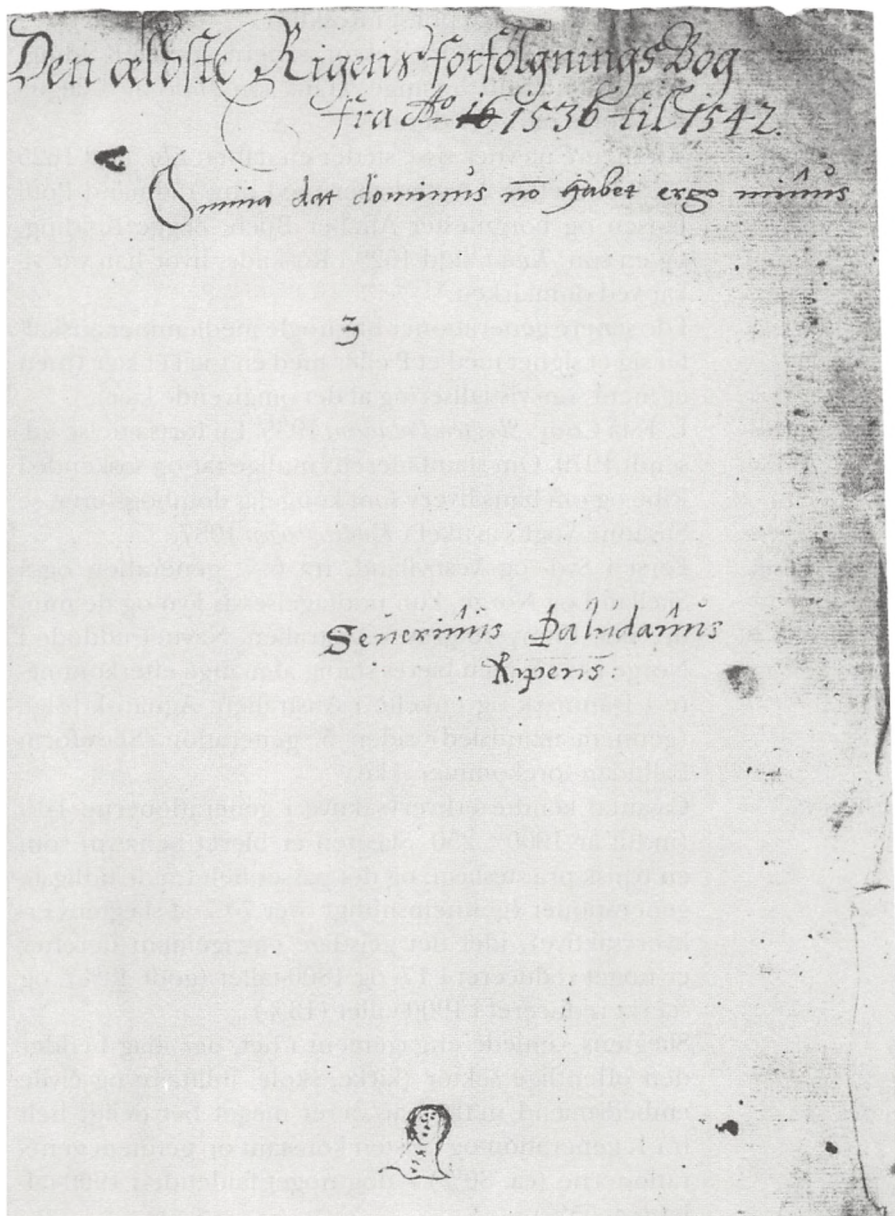
1. Stamfaderen, med generationsnummer valgt, så de 4 slægter kronologisk passer sammen
2. Stamfaderens børn (for at vise de tidligste forgreninger)
3. Stamfaderens eller slægtens mærke eller våben
4. De vigtigste kilder
5. Geografiske og kronologiske karakteristika
6. Erhvervmæssige karakteristika (hvor stor en del af slægten, der tilhører forskellige erhvervsgrupper)⁷
7. Fornavne-karakteristika

Tilbage bliver naturligvis en pæn rest af slægtsmæssigt uidentificerede bærere af navnet. Navnelister for en del af disse såvel som for slægterne (ikke SJ-slægten) findes i det efterfølgende tillæg.

I forbindelse med en artikel i *Koldingbogen* 1987 om »Søren Kjær, borgmester og tolder i Kolding« (SJ-slægtens stamfader) har cand. phil. Susanne Vogt givet en belysning af borgmesterens Ribe-afstamning og hans tidligere beskæftigelse. Hun har herunder fremdraget denne forside af den dombog, som han førte fra 1536 – sandsynligvis indtil han kom til Kolding ca. 1548, hvor han fortsat benævntes »Søren Skriver«. Midtpå har han prentet sit navnetræk »Severinus Paludanus Ripensis«. Dette er navnets latinske form, men inde i dombogen kalder han sig Severinus Kjær de få steder, hvor han selv kommer med indskudte bemærkninger om enkelte sager. Øverst på forsiden (lige under titlen og årstallene, som sikkert er påført senere) har Søren Kjær anført en from, latinsk sentens, »Omnia dat dominus non habet ergo minus« (Herren giver alt, har dog stadig ikke mindre). Er det mon også ham, der i en ledig stund har ladet pennefjeren lege lidt med en lille karikatur af én, der er stillet for rettertinget? Eller er det måske dommeren – rigens kansler, Jørgen Quitzow til Sandager? (Rigsarkivet, Rettertinget, Rigens forfølgingsbog 1536-42)

Den sydjyske slægt Paludan (SJ)

Stamfader: Søren Kjær/Severinus Paludanus (ca. 1510/15 Ribe?-1582 Kolding), 1536 fører af »Rigens Forfølgningsbog« (dombog, hvor hans navnetræk ses på forsiden), der-



for omtalt som *Søren Skriver*, fra ca. 1548 tolder, borgmester og salmedigter i Kolding. Gift i 1540'erne med *Anna Knudsdatter Thuresen* fra Kolding. Intet portræt kendes. Her benævnt 1. generation.

2. generation: *Dorothea* (1555-99), gift 1573 med *Morten Pedersen*, abbed i Sorø, senere præst i Roskilde.

Johannes (155.-1634?), rektor, senere præst i Kolding, tidligt blind, gift 3 gange. Hans søn *Hans* af 3. ægteskab førte navnet videre.

Yderligere nævnes visse steder en datter, *Else*, død 1625 i Kolding efter 2 ægteskaber med hhv. rådmand Poul Jensen og borgmester Ancher Buch, begge Kolding, og en søn, *Knud*, død 1629 i Roskilde, hvor han var vikar ved domkirken.⁸

Mærke: I de senere generationer har nogle medlemmer anskaffet sig et signet med et P eller med en tue i et kær (tuen er ment som visualisering af det omgivende kær).

Litteratur: L. F. la Cour: *Slægten Paludan*, 1935. En fortsættelse udsendt 1979. Om stamfaderens mulige far og søskende i Ribe og om hans hverv som kongelig dombogsfører, se Susanne Vogt's artikel i *Koldingbogen* 1987.

Udbredelse: Først i Syd- og Vestjylland, fra 6.-7. generation også Sjælland og Norge, kun undtagelsesvis Fyn og de mindre øer. En nyere gren i Australien. Navnet uddøde i Norge i 1915, men bæres stadig af mange efterkommere i Danmark og enkelte i Australien. Agnatisk følge (gennem mandsled) siden 5. generation. Staveform Palludan forekommer ikke.

Erhverv: Ca-antal kendte erhvervsaktive i generationerne 1-10 (indtil år 1900): 250. Slægten er blevet benævnt som en typisk præsteslægt, og det passer helt fra de tidligste generationer (gennemsnitligt over 70% af slægtens erhvervsaktive), idet det gejstlige engagement derefter er noget reduceret i 17- og 1800-tallet (godt 40%), og stærkt reduceret i 1900-tallet (13%).

Slægtens samlede engagement i det, der idag hedder den offentlige sektor (kirke, skole, militære og civile embedsmænd m.fl.) har været meget betydeligt helt fra 1. generation og næsten konstant op gennem generationerne (ca. 80%) – dog noget faldende i 1900-tallet (ca. 55%).



Jens Paludan (1697-1782), en af de talrige præster i SJ-slægten (nr. 12 i L. F. la Cour: *Slægten Paludan*). Hans far, Hans Nielsen Paludan, der var præst ved Aal kirke nær Varde, tog sin morfars Paludan-navn og førte det derved videre i denne slægt. Sammen med nogle af sine søskende var Jens Paludan med til at udbrede sin hidtil rent sydjyske slægt til Sjælland og Norge. Han forfattede flere historiske skrifter, blev rektor for latinskolen i Ringsted og var endelig i 48 år præst i Torslunde-Ishøj sogne ved København. Hans datter Anna blev gennem sit ægteskab med Sorø Akademis godsforvalter Caspar Müller stammomder til slægten Paludan-Müller. Billede i privateje.

I tidligere tider var præster som oftest også landmænd, men derudover har der i denne slægt ikke været ret mange landmænd eller andre former for private erhvervsdrivende (godt 20% i 17- og 1800-tallet) – med en stigende tendens i vort århundrede (26%).

I de praktiske fag (faglærte og ufaglærte håndværkere, arbejdsmænd etc.) har denne slægt gjort sig langt mindre gældende end de 3 andre slægter – og kun i de senere generationer (ca. 12%).

Den kunstneriske indsats (digtere, malere m.fl.) er af samme størrelsesorden som de praktiske fag og om trent i samme periode, men ikke svagere end i de 3 andre slægter.

Fornavne: I denne slægt (ligesom i FL-slægten og i gruppen af ikke-slægtsidentificerede) er Hans/Johan/Johannes langt det hyppigst forekommende navn.

Fra midt i 1700-tallet til ind i det 20. århundrede forekommer en række drengenavne, som ikke ses i de andre grupper. Det er gamle nordiske navne, Helge, Holger, Hroar og Hother samt europæiske som Julius og Otto (Otto ses dog også i FL-slægten).

Som et andet karakteristikum for SJ-slægten kan nævnes fravær af så almindelige navne som Erik, Henrik, Jørgen, Mikkel, Niels og Rasmus.⁹

Den flamsk-danske slægt (FL)

Stamfader: *Hans v.d. Broeck/Johannes Paludanus* (1497 Flandern-1565 Lübeck), dr. med., læge i Gent, senere læge og professor i Lübeck. Gift ca. 1531 med *Barbara v.d. Rhone* (ca. 1513-81). Her benævnt 1. generation. Ægteparret portrætteredes i 1561. »Skilderierne« skal ifølge slægtens ældste kronikør Søren Aagaard Paludan være kommet til dennes søster Marie Wolder i Resen og er derefter forsvundet.

2. generation:¹⁰ *Susanne*, gift *v. Schönefeld*, Lübeck.
Elisabeth (Elsabe), gift 1557? med købmand *Ludvig Munte*, Lübeck.

Hans/Johannes (1538-1615), dr. med., livlæge for enkedronning Dorothea (Koldinghus), fra 1571 læge og apoteker i Viborg. Stor efterslægt. I sin tid på Koldinghus må han have kendt SJ-slægtens stamfader.

- Rasmus*, guldsmed? i Danmark, gift 1565 med *Johanne (Pedersdatter?) Traegaard*. Efterlod 1 søn, *Hans* (evt. også en *Niels* og en *Mikkel*, der førte navnet videre, se NJ- og NF-slægternes stamfædres patronymer samt artiklens P. S. En hypotese).
- Barbara* (1549 Lübeck-1598 Roskilde), gift *Knoff (Knoph)*.
- Mærke: Stamfaderen havde et signet/våbenskjold med 3 springende ulve i skjoldet og 1 i hjelmen.¹¹
- Litteratur: Søren Aagaard Paludans manuskript »De Paludaners Genealogie« 1769, Rigsarkivet.
Ludvig Munthe: *Munthe-Slægten*, 1884.
Hartvig Munthe: *Efterretninger om Familien Munthe*, 1883-87.
Otto Paludan Seedorff: *Slægten*, 1944 (Det kgl. Biblioteks håndskriftsamling).
- Udbredelse: Fra Flandern. I Danmark først i Nordjylland (og evt. København), fra 1658 også Læsø og ca. 1700 Sjælland (hvor en søskendeflok fra Vendsyssel slog sig ned i Vest-sjælland) – senere undtagelsesvis Fyn og en enkelt i Norge (nr. 7/8 i tillægget »Personregister«). En gren i USA. Navnet bæres stadig af stamfaderens agnatiske efterkommere i Danmark og USA. Staveformen Paludan forekommer i visse grene – det ses endog, at søskende er uenige om staveformen.¹²
- Erhverv: Ca-antal, generationerne 1-12 (indtil 2. verdenskrig): 150.
Også i denne slægt var der mange kongeligt/offentligt ansatte, omend det relative engagement ikke er helt så dominerende (knap 70% – i 1900-tallet dog kun 35%). Heraf udgør kirke- og skoleområdet 35% – i 1900-tallet 1% (jfr. SJ-slægtens hhv. 70% og 13%). FL-slægten er altså ikke i helt samme grad som SJ-slægten en typisk præsteslægt, selvom der i en periode i 1600-tallet faktisk kendes flest præster i FL-slægten.
Til gengæld er gruppen af selvstændige, f.eks. landmænd, handelsmænd etc. noget bedre repræsenteret – og især noget tidligere end i SJ-slægten, men stadig en langt mindre gruppe end den offentlige sektor (gennemsnitligt 25%, regnet fra 1500-tallet). Blandt ovennævnte søskendeflok (præstebørn), der slog sig ned på

Vestsjælland, var der flere præster, men initiativet til omplantningen kom nok fra den bror (se nr. 5/3 i personregistret), der ved sit giftermål blev godsejer og ejendomsbesidder i stor stil på Vestsjælland. Dels kunne han derved kalde præster til sine kirker, og dels har han muligvis ved sit eksempel drejet de efterfølgende generationer mere over i det verdslige.

Også de praktiske fag er stærkere og tidligere repræsenteret i FL-slægten end i SJ-slægten (11% i 15-1800-tallet, 33% i 1900-tallet).

Hvad angår det kunstneriske område, ses ingen særlig forskel i det relative engagement, selvom det faktiske antal kendte udøvere er 3 gange mindre end i SJ-slægten.

Fornavne: Som nævnt under SJ-slægten er Hans/Johan/Johannes det helt dominerende navn.

I de tidligste af slægtens danske generationer forekommer karakteristiske navne, som sikkert stammer fra dens flamske oprindelse, og som derfor ikke ses i de andre grupper. Det drejer sig om Barbara, Helwig/Hedvig, Heinrich, Lucas og Willum/Vilhelm. Lidt senere dukker det mere danske pigenavn Mette op i en nordvestjysk gren af slægten med ialt 6 forekomster. Et ret almindeligt navn, skulle man synes, men det forekommer ikke i de øvrige grupper eller slægter.

Endnu senere, i begyndelsen af 1800-tallet, ses en bemærkelsesværdig udvikling i slægtens vestsjællandske gren. Muligvis som en følge af den ovenfor antydede drejning mod det store landbrug ses en ændring i navneskik fra ét fornavn pr. barn til to til hvert barn, herunder navne som Claus, Lorenz og Otto. Der er sandsynligvis tale om opkald af faddere på et lidt højere socialt niveau, og i næste generation eskaleres navngivningen i en søskendeflok til 4 fornavne til drengene og 3 til pigerne. Her får vi klangfulde navne som Adolf, Alexander, Gottlieb og Theodor,¹³ der fortsat bruges i de næste generationer i forskellige kombinationer, omend antallet pr. barn falder til 2, sjældent 3. De 4 sidst nævnte navne (Adolf m.fl.) forekommer stort set ikke i de andre Paludan-grupper. Otto ses også i SJ-slægten, men ellers ikke.

Den norsk-jyske slægt (NJ)

- Stamfader:** *Rasmus Nielsen Paludan* (ca. 1620 Nordjylland-1679 Nesodden), fra 1653 præst og provst på Nesodden i Oslofjorden. Gift 1. gang med *Ane Jacobsdatter Schjøtt*, 2. gang i 1666 med *Margrethe Lauritsdatter*. Intet portræt. Her benævnt 4. generation.
- 5. generation:** *Niels* (1665/66-1701), klokker i Nes, Romerike (nord for Christiania).
Frederik (1667?-1712), skræddermester i Christiania, 4 voksne børn.
Maria, gift med sadelmager *Abraham Jacobsen*, Christiania.
- Mærke:** Stamfaderen brugte som sit mærke en fra højre indrakt, bøjet arm, holdende en kalk med en hellig ild (evt. en brændende fakkel, som symboliserer evangeliets lys).
- Litteratur:** Arthur Skjelderup: *Slektshistoriske Meddelelser* 1915 (om den norske del).
 Frederik Holmsted Palludan: *Familien Palludans Stamtafle*, 1922 (Det kgl. Bibl.) (om den danske del).
- Udbredelse:** I Norge uddøde navnet i begyndelsen af 1800-tallet. I Danmark slog en søskendeflok sig ned i Varde og dominerede byen nogle generationer i 18-1900-tallet (cognatiske efterkommere efter stamfaderens sønnesøn, den norske biskop *Rasmus Paludan/Palludan*). I 1900-tallet kom et par grene til København og undtagelsesvist Fyn. Muligvis en gren i USA. Navnet bæres stadig i den danske del, konsekvent stavet Palludan.
- Erhverv:** Ca-antal, generationerne 4-12: 75.
 Denne slægts stamfader var præst, men slægtens relative engagement i kirke og skole er alligevel – ligesom FL-slægtens – mindre end SJ-slægtens (godt 50% i 16-1800-tallet og 2% i 1900-tallet). Ved samlet engagement i den offentlige sektor ligner den også FL-slægten (knap 70%, men kun 18% i 1900-tallet).
 Gruppen af selvstændige opstår i denne slægt først i midten af 1800-tallet, men da med relativt større vægt end i de 2 foregående (47%). Det er den ovennævnte søskendeflok (præstebørn), der slår sig ned i Varde og præger den med bankvirksomhed og store købmandsgårde.

De praktiske og kunstneriske fag ligger næsten på linje med FL-slægtens tal.

Fornavne: Fra midten af 1800-tallet forekommer navnene August og Augusta nogle gange. De ses ikke i de andre grupper og stammer sikkert fra en indgiftet hustru. Også navnene Frederik, Niels og Rasmus forekommer hyppigt, men ikke udelukkende i denne slægt. Ligesom i SJ-slægten ses et negativt karakteristikum, nemlig fravær af navnene Chresten/Christian, Erik, Henrik og Jørgen. I modsætning til SJ- og FL-slægterne er der også kun få forekomster af Hans og Johan/Johannes (se også under NF-slægten).

Den norsk-fynske slægt (NF)

Stamfader: *Rasmus Michaelsen Paludanus* (1590'erne?-1662 Fet, Norge). Fra 1610 sølvknægt hos Christian IV og andre skiftende bestillinger for det danske kongehus og adelen,¹⁴ fra 1628 sorenskriver i Follo og nedre Romerike (nord for Christiania). Gift ca. 1636 med *Kirsten Simonsdatter Borgen*. Intet portræt kendes. Her benævnt 4. generation.

5. generation: *Kirsten* (?-1654), gift med rådmand *Jørgen Andersen*, Christiania.

Anne Cathrine, gift med lensmand *Michel Lauritzsen* (*Landby*) på Ås.

Michael (Borgen), tjenestegørende i den norske hær 1675-77.

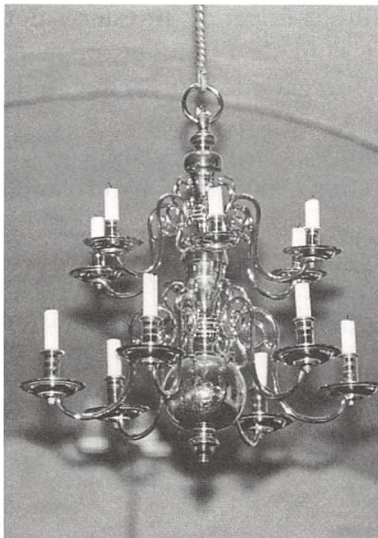
Simon (f. ca. 1644), tjenestegørende i den norske hær 1678-79.

Maren, gift med lensmand *Jørgen Andersen Brochmann* i Kråkstad.

Mærke: Såvel stamfaderen som hans søster førte som deres mærke en gren med 3 roser. Dog ses i hans fogedregnskaber for Romerike 1629 et skjold med et lodret zigzag-mærke omkring en lodret stav, og omkring hjelmen bogstaverne RMK, som kunne tænkes at stå for *Rasmus Mikkelsen Kjær*.¹⁵

Litteratur: *Norsk Personalthistorisk Tidsskrift* 1920 (i en artikel om slægten *Thrane*) – meget kortfattet og kun om de første generationer i 16- og 1700-tallet.¹⁶

Udbredelse: I Norge uddøde navnet i midten af 1800-tallet. En søn-



I Ski kirke sydøst for Oslo findes en 12-armet messinglysekrone, der nederst bærer en stor kugle, på hvis overflade er indgraveret årstallet 1666 og navnene på giverne, sørenskriveren Rasmus Michelsen Paludan (NF-slægtens stamfader), hans hustru Kirsten Simensdatter samt deres datter og svigersøn, Maren Rasmusdatter og (senere lensmand) Jørgen Andersen Brochmann. Kuglen bærer yderligere diverse ornamentter, bl.a. Rasmus Paludans slægtsmærke, 3 roser, og en fremstilling af Adam og Eva i paradiset. Rasmus Paludan havde i 1666 efter det foreliggende været død i 4 år, og det må da nok være hans formuende enke, der sammen med den unge svigersøn har bekostet lysekronen. Beslutningen kan være taget i 1660, da kirken fyldte 500 år. Tegningen viser den ene side af kuglen med Rasmus Paludans og hans hustrus navne og våbenskjolde. Den er i sin tid fremstillet til bygdebogen *Kråkstad*, 1929, fordi et fotografi af kuglen ikke viser detaljerne tilstrækkeligt tydeligt. (Tegning: Arkitekt Morset. Foto: A. Bugge).

nesøn af ovennævnte *Anne Cathrine* tog hendes fødenavn og slog sig i 1740'erne ned i Kerteminde. Hans børn blev på Fyn, men mindst én sønnesøn kom til København, hvor efterkommere stadig lever. En gren fastholder stavemåden Palludan. Tilsyneladende ingen tilstedeværelse i Jylland. En gren i USA. Navnet bæres stadig i Danmark og USA.

Erhverv:

Ca-antal, generationerne 4-12: 35.

Denne slægt er talmæssigt så meget mindre end de 3 andre, at man kun i meget store træk kan tale om erhvervsmæssige karakteristika. Det er dog tydeligt, at området kirke og skole ikke har haft den store interesse. Den eneste berøring er stamfaderens søster, Else,

der var gift med 2 hinanden følgende præster i det norske sogn Vågå. I det samlede offentlige engagement ligner slægten de 2 foregående (70%), men kun i 16- og 1700-tallet.

Den antalmæssigt og relativt næststørste gruppe er de praktiske fag (godt 60% efter 1700-tallet), hvoriblandt flere skomagermestre.

Fornavne:

Som nævnt afskærer denne slægts lidenhed os fra talstærke statistikker. Dog må det ligesom i NJ-slægten bemærkes som et karakteristikum, at Hans/Johannes kun er båret af én person, skønt det er hyppigt forekommende både i SJ- og FL-slægterne og i gruppen af ikke-slægtsidentificerede. Heller ikke Erik, Henrik, Jørgen eller Niels forekommer, men i stedet navnene Michael/Mikkel og Rasmus.

I gruppen af *ikke-slægtsidentificerede* bærere af navnet Paludan tegner sig flere tilløb til slægter i 15-, 16- og 1700-tallet. I flere tilfælde kan overgangen fra det danske navn (Kjær eller sammensætninger hermed) til det latiniserede (Paludan) iagttages, således at der kunne tales om en stamfader, men i disse familier har navnet kun kunnet følges over én eller nogle få generationer.

Tilsyneladende har alle disse familier haft deres basis i Jylland (fra Sønderjylland til Thy), med undtagelse af nogle få præster, opvokset eller i embede på Fyn. De sønderjyske er bemærkelsesværdige i betragtning af de 4 egentlige Paludan-slægters manglende tilstedeværelse i denne landsdel.

I denne gruppe (de ikke-slægtsidentificerede) er – ligesom i 3 af de 4 foranomtalte slægter – engagementet i kirke og skole stort, og forekomsten af navnet Hans/Johannes er ligeledes relativt stor. Der henvises iøvrigt til tillægget med skema og navnelister for slægterne FL, NJ og NF samt en del ikke-slægtsidentificerede. For SJ-slægten henvises til den under denne slægt omtalte litteratur.

P.S. En hypotese

De kendte stamfædre til NJ- og NF-slægterne (4. generation) hed hhv. Rasmus Nielsen Paludan og Rasmus Mikkelsen Paludan, og vi kan altså navngive deres ukendte fædre af 3. generation, hhv. Niels og Mikkel Kjær eller Paludan. I FL-slægtens 4. generation findes også en Rasmus – Viborg-guldsmeden Rasmus Hansen Paludan, sønnesøn af den under slægtens 2. generation nævnte Rasmus Paludan. Navnet Rasmus fore-

kommer altså i disse 3 slægter (ialt 13 gange), men hverken i SJ-slægten eller i gruppen af ikke-slægtsidentificerede.

Det faldt mig ind, at de 3 Rasmus'er af 4. generation kunne være fætre, og den gamle Dr. Johannes Paludan i Gent (senere Lübeck) altså deres fælles oldefar – de 3 slægters fælles stamfar. Det ville indebære, at Dr. Johannes Paludans søn Rasmus (2. generation) skulle have haft 3 sønner – nemlig Hans (som er kendt – og nok efter navnet Hans = Johannes har været den ældste) og Niels og Mikkel. Endvidere, at disse 3 brødre hver skulle have opkaldt en søn (sandsynligvis den ældste) efter deres far – en fast opkalde-tradition, som man kan finde mange eksempler på.

At der skal have været en søn Niels som fader til provsten Rasmus Nielsen Paludan på Nesodden er antaget (uden kildeangivelse) af flere norske genealoger.¹⁷ FL-slægtens ældste danske kronikør, Søren Aagaard Paludan, gør nogle bemærkninger til sin egen (jyske) slægt og sammenkæder derefter slægterne FL og NJ med følgende ord: »De norske Paludaner stammer og ned fra de Jyske, thi salig Biskop Paludans farfader [Rasmus Nielsen Paludan] var fra Jylland og blev Provst paa Nesodden«.

En søn Mikkel er derimod ikke nævnt noget sted, vi må nøjes med at konstatere, at hans søn sorenskriveren Rasmus Michelsen Paludan efter sine tidligste tjenester sandsynligvis har været af dansk oprindelse, og at han aldersmæssigt godt kan have været fætter til de 2 andre Rasmus'er.

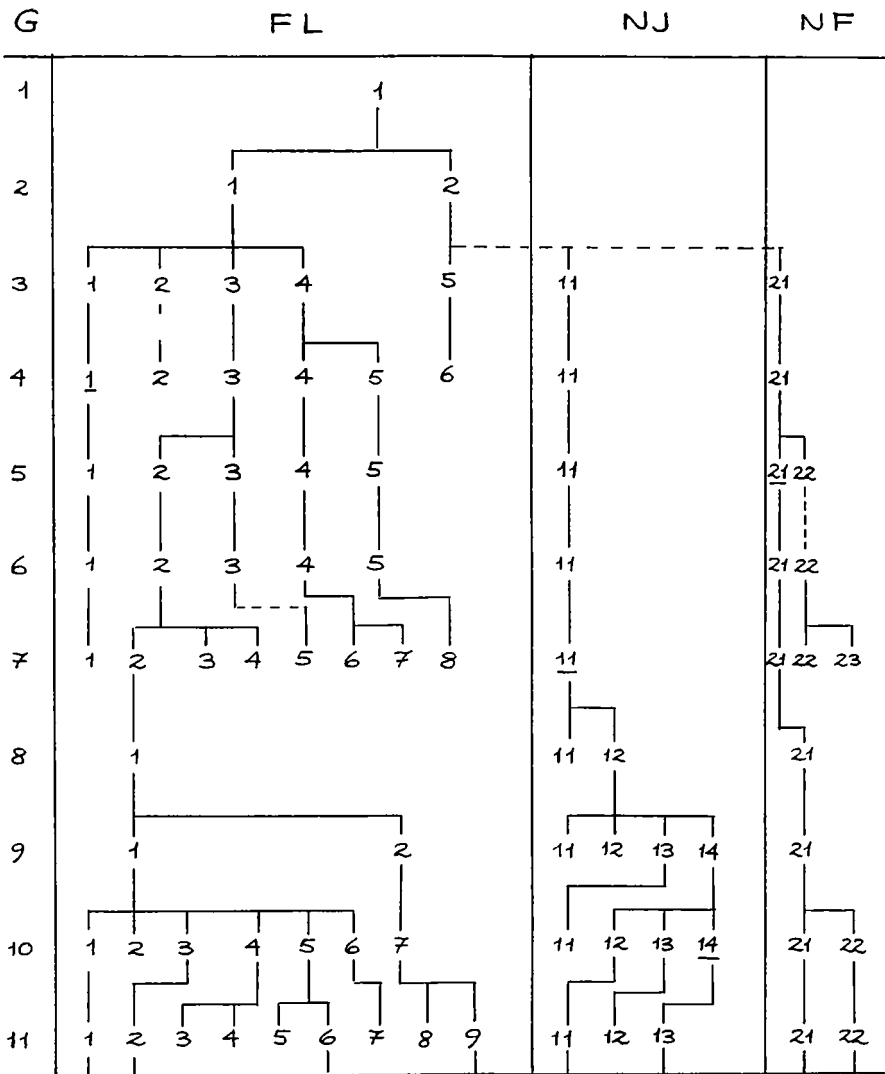
I det efterfølgende tillægs skema »Hovedlinjer« for de 3 nævnte slægter er den mulige fælles oprindelse antydnet.

Noter:

1. Om denne form for navnedannelse kan der f.eks. læses i John Kousgård's artikel: Danske »lærde« slægtsnavne, *Studier i nordisk filologi. Festskrift til Carl-Eric Thors*, Helsingfors 1980.
2. En del navne og oplysninger er modtaget fra »Niederländische Ahnengemeinschaft e.V.« i Friedrichstadt (Sydslesvig) og fra »Stadsarchief Gent« i Belgien. Andre kan findes i *Allgemeine Lexicon der bildenden Künstler*, Leipzig 1907, og tyske og franske biografiske leksika.
3. Bernhardus Paludanus er omtalt i flere europæiske biografiske leksika. Det var muligvis hans samling, der i 1651 erhvervedes af det Gottorpke Kunstammer under betegnelsen »Museum Paludanum«.
4. Oplyst af Turistkontoret i Friedrichstadt.
5. Som sådanne slægter kan nævnes de Fine, Knoff og Munthe. Se Hartvig Munthe: *Efterretninger om Familien Munthe*, 1883, s. 51-56.
6. Ordet slægt er her brugt i betydning af den del af en stamfaders efterslægt, der stadig bærer hans slægtsnavn – agnatisk eller cognatisk nedarvet.
7. Døtrenes ægtefæller er medtaget i erhvervs-tallene.
8. Disse to er medtaget i en oversigt, som jeg har modtaget fra genealogen Carl Langholz. De ses også i ingeniør Vilhelm Marstrands arkiv i Erhvervsarkivet i Århus.
9. Af disse 6 navne er de 3 første generelt svagt repræsenteret blandt Paludan'erne, medens de f.eks. er hyppigt forekommende i den store gruppe adelsmænd, der omtales i Fabritius og Hatt: *Håndbog i slægtsforskning*, 3. udg., 1963, s. 234. Mikkel og Rasmus forekommer ikke i gruppen af adelsmænd. Blandt Paludan-grupperne er Mikkel især koncentreret i NF-slægten, Niels i FL- og NJ-slægterne og Rasmus i FL-, NJ- og NF-slægterne.
10. Børnenes indbyrdes rækkefølge er usikker. Susanne's eksistens og ægteskab er oplyst af byarkivet i Lübeck, medens kilden Søren Aa-

- gaard Paludan kun nævner de to andre døtre og tilføjer, at »en vis lærd Mand har urigtigt berettet og skrevet, at den gamle Dr. havde 3de Døttre«. At han ikke kendte til den tredje datter, kan skyldes, at hun forblev i Lübeck og vistnok døde tidligt.
11. Kilden Søren Aagaard Paludan oplyser, at mærket endnu brugtes på hans tid (1769). Genealogen Ove Gram Schjoldager mener på grundlag af dette skjold og navnet v.d. Broeck, at slægten må have været adelig.
 12. Den forskellige stavemåde ses f.eks. i breve mellem to brødre, personregistrets nr. 10/3 og 10/6.
 13. Den her nævnte søskendeflok med de mange klangfulde navne var børn af en forvalter og fuldmægtig under Dragsholm slot (nr. 8/1 i personregistret). Fænomenet flere og mere farverige navne ses også i andre danske slægter, jfr. Fabritius og Hatt (se note 9), s. 235.
 14. Oplysningerne om de tidligere beskæftigelser har Rasmus Paludan selv givet, da han som sorenskriver måtte forsvare sig mod nogle almueklager.
 15. Meddelt af Pål Furuberg, Oslo.
 16. Endvidere findes enkelte oplysninger i Arnet Olafsen: *Fortegnelse over Sorenskrivere i Norge*, Oslo 1940, G. F. Heiberg: *Slægten Heiberg*, Kristiania 1907, L. F. la Cours og S. H. Finne-Grønns notater om Paludan-slægter i *Norsk Slektshistorisk Tidsskrift* 1936, Olaf Ovenstad: *Militærbibliografier*, Oslo 1949, Marstrands arkiv i Erhvervsarkivet, Johan Meyer: *Fortids Kunst i Norges Bygder*, 1918, Elisa Tandberg: *En Slægt Tanberg-Tandberg*, 1938, Johan Lampe: *Bergens Stifts Biskopper og Præster*, Kristiania 1895, *Nesoddens Historie*, 1979, et svar fra Kjeld Bugge i *Norsk Slektshistorisk Tidsskrift*, bd. 9, 1943-44 (svar på spørgsmål 230), M. Østlid: *Kråkstad, en Bygdebok*, 1929, samt en anetavle, udarbejdet 1939 af »Personalhistorisk Institut« i København, der viser visse led i de senere generationer, men fejlagtigt fører dem tilbage til de tidlige led i NJ-slægten i stedet for NF-slægten.
 17. Den fransk-norske genealog C. A. Delgobe (1844-1916) – i hans håndskrevne oversigter »Paludan, ogsaa skrevet Palludan« i »Delgobes samling« i Statsarkivet i Oslo – samt Arthur Skjelderup i hans *Slægtshistoriske Meddelelser om Familierne Skjelderup og Clauson og om Grene af Familierne Holst, Holfeldt, Paludan* [m.fl.], 1915. Skjelderup fremfører selv antagelsen og refererer desuden til en udtalelse af genealogen, arkivar E. A. Thomle.

Tillæg: Hovedlinjer i de flamsk-dansk-norske Paludan-slægter FL, NJ og NF



Skemaet omfatter fortrinsvis de agnatiske linjer. Enkelte cognatiske linjers stammødre er dog medtaget (de pågældende tal er understreget). Generations- og løbenummer anvendes som indgang i det følgende personregister. Kolonnen til venstre markerer generationsnummer.

Personregister til skemaet, Hovedlinjer i Paludan-slægter

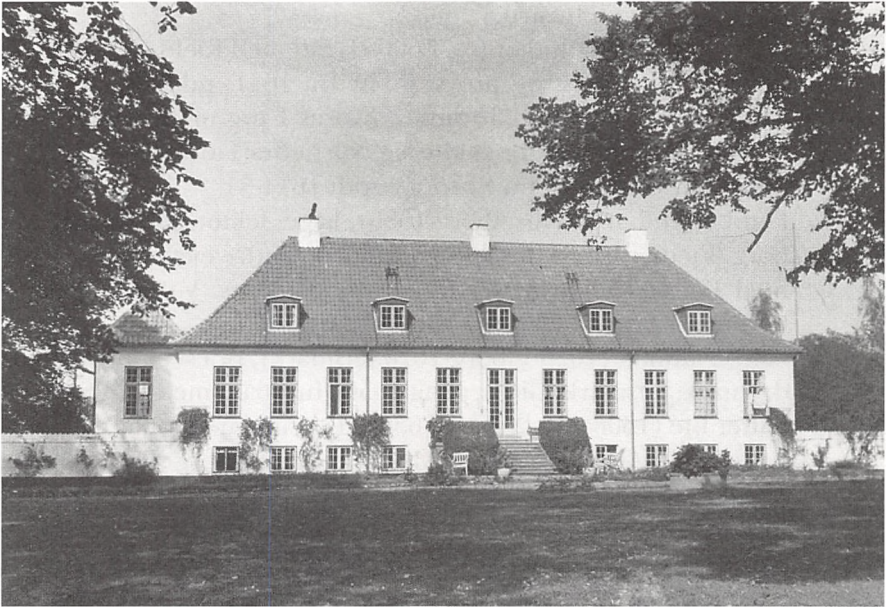
Hver persons generations- og løbenummer refererer til skemaet. Løbenummer 1-9 = FL-slægten, 11-19 = NJ-slægten og 21-29 = NF-slægten.

Gen./lb.nr.

- 1/1 Johannes Paludanus (1497 Gent/Liege – 1565 Lübeck), læge i Gent, fra 1548 prof. physicus i Lübeck efter at have forladt Flandern af religiøse grunde i lighed med andre flamske familier. Gift 1531? med Barbara v.d. Rhone (1513 Flandern-1581 Frue sogn, København). Begge portrætteret 1561. Voksne børn: 2 sønner, 3 døtre. Flamsk navn: Hans v.d. Broeck, evt. en adelslægt. Våben: 1 springende hund/ulv i hjelmen og 3 lignende i skjoldet.
- 2/1 Hans/Johannes Paludan (1538 Gent-1615 Viborg), læge, 1559-71 læge ved enkedronning Dorotheas hof på Koldinghus, derefter læge, apoteker, kannik og ærkedegn i Viborg. Gift 1. gang 1571 i Lund? med Helvig v. Brouckhoven (1550-84), 2. gang 1585? i Viborg med Sidsel Block. Voksne børn: 3 døtre, 4 sønner, heraf en søn og en datter af 2. ægteskab. Børnene blev født 1560-1600.
- 2/2 Rasmus Paludan (?-?), antagelig guldsmed i Danmark, idet han 1565 giftede sig i København med Johanne (Pedersdatter?) Traegaard af en københavnsk guldsmedeslægt. Voksne børn: 1-3 sønner (nr. 3/5 og måske 3/11 og 3/21).
- 3/1 Hans/Johannes Paludan (1573 Viborg-1602 eller 1620), præst på Mors. Gift med Helwig Kioldsdatter, evt. flere ægteskaber. Voksne børn: 1 datter, født ca. 1600.
- 3/2 Willum/Vilhelm Paludan (1575? Viborg-1634 Viborg?), præst og hospitals forstander i Viborg. Gift med Dorthe Thøgersdatter (1567-1658), bispedatter. Voksne børn: 1 søn, 1 datter.
- 3/3 Lucas Paludan (1582 Viborg-1638 Viborg), sin fars efterfølger som læge og kannik i Viborg. En kilde siger, at han 1628-36 var flygtet for general Wallenstein og virkede som præst i Bohnø i Norge. Gift 1619 med Maren Poulsdatter Popp (1597-1661) fra Aalborg. Voksne børn: 2 sønner (1 rektor i Thisted), 2 døtre, født 1620-28.
- 3/4 Jens/Janus/Johannes Paludan (1590-92 Viborg-16.. Viborg), apoteker i Helsingør og Viborg. Gift 1. gang 1620 i Helsingør med Gertrud Jochumsdatter Rosenow, 2. gang med Marie Ofvidt (vielsessted og -tidspunkt ukendt). Voksne børn: 5 sønner og 2-3 døtre, hvoraf 1 søn af 1. ægteskab, født 1621-46.

- 3/5 Hans Paludan (1565/70 København?-?), 1604-15 omtalt som guldsmed i København, senere muligvis i Viborg. Gift med ? Voksne børn: 1 søn Rasmus (4/6).
- 3/11 Niels/Nicolay Paludan. Den viste afstamning kan ikke bekræftes, men formodes af flere norske genealoger. Da hans søn Rasmus (4/11) ved et universitet får betegnelsen »Cimber«, må Niels formodes at have været bosiddende i Himmerland/Nordjylland. Ingen hustru eller andre børn kendes. Fra ham og sønnen Rasmus nedstammer den Paludan-slægt (NJ), der begyndte i Norge, og hvis senere danske generationer stavede og staver sig Palludan.
- 3/21 Mikkell/Michael Paludan. Den viste afstamning kan ikke bekræftes. Fra hans eneste kendte søn Rasmus nedstammer den norsk-fynske slægt Paludan (NF). Herudover kendes en datter, Else, men ingen hustru.
- 4/1 Helvig/Hedvig Paludan (ca. 1600-?), gift med Kield Christensen (1597-1660), præst og provst i Thy fra 1641, tidligere rektor i Thisted. Voksne børn: 3 sønner, hvoraf 1 tog moderens slægtsnavn (5/1), de 2 andre kaldte sig Nors efter faderens og morfaderens kaldssogn i Thy. Børnene født 1624-34.
- 4/2 Peder Paludan (1606 Viborg-1686), læge, lektor og kannik i Viborg. Ejede gården Blistrup på Mors og andre ejendomme. Gift med Karen Rasmusdatter fra Assels på Mors. Voksne børn: 2 barnløse sønner i Viborg, født omkring 1650.
- 4/3 Hans Paludan (1620 Viborg-1676 Jetsmark), præst og provst i Indremark, Jetsmark. Gift 1. gang 1650 i Ingstrup med Else Sørensdatter Bie (1608-53), 2. gang 1656 i Hjørring med Johanne Nielsdatter Beck (1636-1718), der var af en Kalundborg-slægt. Voksne børn: 2 døtre, 4 sønner, hvoraf 1 søn af 1. ægteskab. Fra disse sønner nedstammer den sjællandske del af slægten.
- 4/4 Johan(nes) Paludan (1621 Helsingør-1696 Byrum, Læsø), præst i Byrum. Gift med Chrestence Pedersdatter Hvass (1643-1725) af Byrum. Voksne børn: 2 sønner, 2 døtre.
- 4/5 Hans Paludan (1640 Viborg-1704/1737), præst i Foulum, senere Tjele-Vinge. Gift 1. gang 1671/72 med Anne Sørensdatter, 2. gang ca. 1675 med Line Sørensdatter Haslund (1650-86), 3. gang 1692 med Anna Christensdatter Seerup af Glenstrup. Voksne børn: 2 døtre, 2-3 sønner, alle af 2. ægteskab, født 1675-84.
- 4/6 Rasmus Paludan (ca. 1600 København?-?), nævnt som guldsmed i Viborg 1631-35. Ingen ægtefælle eller efterslægt kendt.

- 4/11 Rasmus Nielsen Paludan («Cimber») (ca. 1620 Himmerland-1679 Nesodden, Follo, Norge), præst og provst på Nesodden nær Christiania. Våbenmærke: en fra højre bøjet arm, holdende en kalk med en (hellig?) ild. Gift 1. gang med Ane Jacobsdatter Schjøtt?, 2. gang 1666 med Margrethe Lauritsdatter. Er den officielle stamfader til NJ-slægten. Voksne børn: 2 sønner, 1 datter – alle af 2. ægteskab. Børnene blev født 1660-70.
- 4/21 Rasmus Michelsen Paludan (1590'erne-1662 Fet, Norge), sølvknægt m.m. hos Christian IV, 1628-60 sorenskriver i Follo og Nedre Romerike. Både han og søsteren Else førte som mærke en gren med 3 roser. Gift ca. 1636 med Kirsten Simonsdatter Borgen. Stamfader til NF-slægten. Voksne børn: 3 døtre, 2 sønner.



Herregården Katstrup ved Jyderup, smukt beliggende højt over Halleby Ore og Tissø-sænkningen. Hovedbygningen er fra dette århundrede og således ikke den bygning, der i årene 1704-08 ejedes af Christian Paludan (1662-1708) af FL-slægten (nr. 5/3). Gården var slutstenen på den lange række af sjællandske herregårde og byeendomme, som han enten bestyrede eller ejede. Hans far, præsten Hans Lucassen Paludan i Jetsmark, Vendsyssel (nr. 4/3), fik 10 børn, hvoraf 6 blev voksne og mindst 4 kom til Vestsjælland. De påbegyndte derved den sjællandske gren af denne hidtil hovedsagelig nordjyske slægt. Flytningen til Sjælland skyldtes nok dels, at deres mor havde slægtninge i Kalundborg, hvor Christian som den første slog sig ned allerede omkring 1680. Men også, at denne senere som herremand kunne kalde to teolog-brødre til embeder i området.

- 5/1 Peder Kiildsen Nors eller Paludan (ca. 1630-1673 Øsløs), præst i Nors-Tved, fra 1653 i Øsløs-Vesløs. Gift med Maren Mikkelssdatter Sandbech. Voksne børn: 2 døtre, 1 søn.
- 5/2 Poul Paludan (1658 Indremark-1720 Rørby), præst i Vammen, fra 1728 i Rørby på Sjælland. Gift 1687 i Vammen med Margrethe Munch (1663-1703). Voksne børn: 4 døtre og 2 sønner, født 1688-95.
- 5/3 Christian Paludan (1662 Indremark-1708/09 Tølløse?), forpagter, senere proprietær på forskellige gårde i Vestsjælland (bl.a. Katstrup), i Kalundborg by og København, justitsråd og kommerceåd. Gift 1691 eller 94 i Tølløse med Birgit Nielsdatter til Aggerup/Aagerup (1669-1717). Voksne børn: 1-3 døtre, 2 sønner, født 1695-1708.
- 5/4 Jens Paludan (? Læsø-1736 Læsø?), strandforpagter, birkefoged og skriver på Læsø. Gift med en Scavenius (ifølge en arveoplysning). Voksne børn: 1 søn, 3 døtre.
- 5/5 Jens Paludan (1680 Tjele-1737 Lomborg), præst i Lomborg-Rom-Husby. Gift med Anne Sørensdatter Aagaard (1687-1760). Voksne børn: 4 sønner, 2 døtre, født 1717-28.
- 5/11 Frederik Paludan (1667 Nesodden-1712 Christiania), skræddermester i Christiania, gift 1688-90 med Anna Jacobsdatter. Voksne børn: 1 søn, 3 døtre, født 1697-1711.
- 5/21 Anna Cathrine Paludan (?-?), gift med Michel Lauritzen (Landby), lensmand på Ås. Voksne børn: 1-2 sønner.
- 5/22 Michael Borgen Paludan (?-?), 1675-77 tjenestegørende i den norske hær. Ingen hustru eller børn kendes sikkert, men en norsk genealog (Elisa Tandberg) antager, at han var far til 6/22, Christian Michelsen Paludan, født 1696.
- 6/1 Kjeld Paludan (1659 Nors-1734), degn i Ugilt, Vendsyssel. Gift 1694 i Ugilt med Karen Nielsdatter (1669-1739). Voksne børn: 2 sønner – den ene kaldte sig Nors, den anden Paludan.
- 6/2 Hans Poulsen Paludan, i en privat efterslægtstavle kaldet Hans Nielsen Paludan (1690 Vammen-1736 København), tømmerhandler ved Holmen/Søetaten. Gift 1714 med Hylleborg Rasmusdatter Hummele (1686-1770). Voksne børn: 2-3 døtre, 3-4 sønner, født 1715-28. Avlede 1711 en uægteskabelig søn (7/2) med Else Bollesdatter Hansen (1686-1762).
- 6/3 Chresten/Christian Frederik Paludan (1701 Tølløse-1742 København), kornet og gårdejer på Sjælland. Gift 1722 i Nicolai sogn, København – hustruens navn er ukendt. Nedennævnte 7/5 er sandsynligvis hans søn.

- 6/4 Jens Johannes Paludan (1702-1786), klosterforvalter på Tvis, senere købmænd i Holstebro. Gift 1746 i Holstebro med Inger Cathrine Busch (1729-1801). Voksne børn: 4 sønner, 2 døtre, født 1749-67.
- 6/5 Søren Aagaard Paludan (1718 Lomborg-1778 Rønne), præst diverse steder, bl.a. St. Croix. Forfattede diverse skrifter, bl.a. en Paludan-genealogi (efter andres forlæg). Gift 1750 i København med Inger Marie Lassen (d. 1752 St. Croix). Voksne børn: 1 søn født 1751.
- 6/11 Rasmus Paludan/Palludan (1702 Christiania-1759 Christiansand), præst i Christiania og Stege, 1752 biskop i Christiansand. Gift 1. gang 1732 med Anna Margrethe Garmann, 2. gang 1743 i Holmens sogn, København med Johanne Barfod (1716-54), 3. gang 1755 med Anna Margrethe Pohlmann (1695-1763). Voksne børn: i 1. ægteskab: 3 barnløse sønner, 2 døtre, født 1733-41. I 2. ægteskab: 5 døtre, 1 barnløs søn, født 1744-54.
- 6/21 Rasmus Michelsen Landby (kunne have taget sin mors fødenavn Paludan, men først hans søn (7/21) tog det), død 1719 på Finstad. Gift ca. 1704 med Bente Sophie Holgersdatter Trane (1685-1758) på Finstad. Voksne børn: 6, med efternavn Trane, Landbye og én Paludan.
- 6/22 Christian Michelsen Palludan (1696-1766 eller 1773 Christiania), sorenskriver i Ringerike og Hallingdal. Han forfattede en beskrivelse af disse lokaliteter i 1744 (Det kgl. Bibl.). Maleri i Norderhov kirke. Gift 1727 i Slotskirken, København med Anna Magdalene Ramus/Ramm (1705-66). Voksne børn: 3 sønner, 3 døtre, født 1729-37. Han stavede sit navn Palludan. Den viste afstamning er usikker.
- 7/1 Peder Paludan (1694 Ugilt-1758 Hellevad), præst og provst i Hellevad, forfattede i 1751 en fortegnelse over Aalborg Stifts gejstlighed. Gift 1735 i Gudum med Anna Adelheid Henriksdatter von Obenhausen. Voksne børn: 2 vistnok barnløse sønner.
- 7/2 Niels Bech Paludan (1712 Kalundborg-1784 sst.), konsumptionsforpagter, kornhandler og ejendomsbesidder i Kalundborg. Gift 1750 med Anna Steffensdatter Clausen. Voksne børn: 2 sønner, 2 døtre, født 1751-59.
- 7/3 Christian Paludan (1724 København-1773 København), tjener, skræddersvend, løber i København. Gift 1757 i Holmens sogn, København med Sicilie/Sidse Pedersdatter Münnichen fra Horsens (1731-83). Voksne børn: 2 døtre, evt. 1 søn, født 1758-62.

- 7/4 Rasmus Paludan (1728 København-1774?), ligkassebud, glarmester i København. Gift 1762 i København med Anna Rasmusdatter Krog. Voksne børn: evt. 1 datter.
- 7/5 Nicolai Paludan (1721 København-1779 København), forpagter og værtshusmand ved Blaagaard, senere ejer af Christiansholm ved Klampenborg. Gift 1758 i Holmens sogn, København med Margrethe Kirstine Jochumsdatter eller Sieverts datter (1731-77). Voksne børn: 1 datter, 1 barnløs søn. Den viste afstamning er usikker.
- 7/6 Jens Paludan (1749 Holstebro-1830 Madum), ladefoged på Møltrup, senere husmand. Gift 1. gang 1789 i Timring med Kirsten Nielsdatter, 2. gang 1810 med Anne Jacobsdatter. Voksne børn: 1-2.
- 7/7 Anders Paludan (Flodgaard) (1767-1817 Flodgaard). Gift 1796 i Tvis/Nr. Felding med Karen Kristiansdatter (1772-1816). 1 søn og 1 datter, født 1798-1803.
- 7/8 Christian Christoffer Paludan (1751 Grenå-1788 Christiania?), apoteker, brændevinsdestillatør, værtshus- og keglebaneholder i Christiania. Gift 1778 med Hedvig Maria Hylling. Antagelig ingen voksne børn.
- 7/11 Nicoline Palludan (1749 Christiania-1815), gift 1764 med Theodor Bergmann Meldal (1734-86), præst i Oddernæs, Norge. I alt 15 børn, hvoraf 2 opdroges hos deres barnløse morbror i Danmark og tog hans efternavn (8/11 og 8/12).
- 7/21 Michael Paludan (Pallendam, Pallidam) (1708 Finstad-1753 Rønninge), kromand og kunstmaler i Kerteminde og Rønninge. Gift 1742 i Dalby med Charlotte Helene Lorentzdatter Holst, kaldet Madam Landby efter sin svigerfars tilnavn. Voksne børn: 3 sønner.
- 7/22 Jan Henrich v. Palludan (1730 Norderhov-1786/90), officer i den norske hær. Gift 1. gang 1772 i Hordaland med Engel Maria Geelmuyden (1745-74), 2. gang 1777 med Cathr. Elis. v.d. Lippe Heiberg (1756-1841). Voksne børn: 3 døtre og 2 sønner, alle af 2. ægteskab. Det er uvist, om disse 5 børn var barnløse.
- 7/23 Friederich Otto v. Palludan (1732-1796 Christiania), oberstløjtnant i den norske hær. Gift 1. gang 1777 med Sophie Elisabeth Antzee, 2. gang 1788 med Cecilie Maria Clausdatter Cloumann af Hitterdal. 1 voksen, barnløs søn, Christian Palludan (1787-1854), officer og toldbetjent.
- 8/1 Otto Jens (v. Langemack) Palludan (1759 Kalundborg-1814 Fårevejle), fuldmægtig og forvalter under Dragsholm. Gift 1802 i

- Nykøbing S. med Ane Marie Larsen. Voksne børn: 2 døtre, 3 sønner, født 1804-13.
- 8/11 Rasmus Palludan (Meldal) (1775 Oddernæs-1834 Slagelse), cand. jur., hospitalsforstander i Slagelse. Gift 1810 i Trinitatis sogn, København med Annette Julie Winde (1774-1840) fra Aalborg. Voksne børn: 1 datter Charlotte Nicoline Palludan (1812-1849?).
- 8/12 Frederik Holmsted Palludan (1782 Oddernæs-1855 Sæby ved Tissø), præst i Vestsjælland, fra 1836 i Sæby-Hallenslev ved Tissø. Gift 1810 med Lovise Augusta Jenssen (1788-1863). Voksne børn: 7 sønner, 3 døtre, født 1812-31.
- 8/21 Lorentz Michael Paludan (1745 Kerteminde-1777 Ellinge), murermester i Kerteminde, senere fæster i Ellinge under Krumstrup gods. Gift 1769 i Kerteminde med Anne Marie Claudatter (1747-77). Voksne børn: 1 datter, 1-2 sønner, født 1769-76.
- 9/1 Niels Carl Lauritz Alexander Paludan (1804 Fårevejle-1864 Slagelse), møller på Langeland, senere gårdejer og vejinspektør ved Slagelse. Gift 1. gang 1826 i Bøstrup med Laurine Wichmann Lystrup (1807-49), 2. gang 1850 i Slagelse med Emma Charlotte Schrøder. Voksne børn: 6 sønner, 3 døtre, født 1826-48.
- 9/2 Adolf Henrik Otto Tue Paludan (1805 Fårevejle-1855 Samsø), læge på Langeland, senere Samsø. Gift 1838 i Kalundborg med Julie Augusta Hellesen (1805-91). Voksne børn: 1 søn, 1 datter, født 1839-42.
- 9/11 Georg Frederik Palludan (1812 Lellingegård-1866 Aalborg), købmand i Aalborg. Gift 1842 med Caroline Nielsen (1820-91) fra Hjørring. Voksne børn: 1 datter, født 1856.
- 9/12 Theodor Bergmann Meldal Palludan (1813 Strøby-1848), cand. pharm. og købmand i Assens. Gift 1845 i Assens med Jacobine Schmidt (1819-83). Voksne børn: 2 døtre.
- 9/13 Ole Carl Ferdinand Tidemann Palludan (1822 Vester Hornum-1895 Varde?), købmand i Varde. Gift 1848 i Varde med Ane Hansine Teubner (1809-81). Børn: 1 adoptiv søn (10/11).
- 9/14 Jens Worm Palludan (1825 Vester Hornum-1917 Varde), tobaksfabrikant, tømmerhandler, bankdirektør, stamtavleforfatter, æresborger i Varde. Gift 1853 i Varde med Anna Jensine Christensen (1829-96). Voksne børn: 2 sønner, 2 døtre, født 1854-68.
- 9/21 Rasmus Paludan/Palludan (1775/76 Ellinge-1853 Vartov), skomagermester i København. Gift 1802 i Odense med Gertrud Anna Kathrine Pedersdatter Jürgensen (1778-1849). Voksne børn: 2 døtre, 3 sønner, født 1802-21.



»Palludans Gård« i Varde. Denne bygning betegner et af højdepunkterne i NJ-slægtens liv – baggrunden for, at den ofte kaldes Varde-slægten. Den norskfødte præst Frederik Holmsted Palludan i Ølgod ved Varde (1782-1855, nr. 8/12) fik 11 børn, hvoraf 10 blev voksne, hvilket var sjældent i datiden. Næsten alle blev engageret i erhvervslivet: Af sønnerne blev 2 købmænd i Aalborg, 1 i Assens og 4 i Varde. 3 døtre giftede sig med hhv. en lærer, en garver og en kunstgartner. De 4 brødre i Varde og deres efterkommere prægede byens handels- og bankverden til godt op i 1900-tallet. En af dem (nr. 9/14) videreførte sin svigerfars tobaksfabrik og tømmerhandel under benævnelsen »J.W. Palludan & Co.« i »Den Palludanske Gård« i Vestergade. Bygningen er for nylig renoveret og opdelt i ejerlejligheder. Dens ældste dele (stueetagen) stammer fra 1680'erne eller tidligere. Palludan overtog den gamle købmansgård i 1857 og satte senere 1. sal på hovedbygningen.

- 10/1 Otto Jørgen Christian Palludan (1826 Svalebølle-1895 Odense), gårdejer, senere jernbanemand i Funder og Odense-området. Gift 1854 i Aale med Jacobine Emilie Sørensen. Voksne børn: 2 sønner, 2 døtre, født 1857-65.
- 10/2 Theodor Michael Palludan (1828/30 Svalebølle-1878 Viborg), møllersvend, tømrer i Jylland. Gift 1854 i Græstrup ved Skanderborg med Karen Iversen (1834-87). Voksne børn: 1-4 sønner, 3 døtre, født 1855-75.
- 10/3 Jørgen Nielsen Paludan (1831 Svalebølle-1901), købmand, landmand, senere fattiggårdsbestyrer. Gift 1856 i Vejle med Margre-

- the Kathrine Kruse fra Slesvig eller Gentofte (1826-89). Voksne børn: 1 uægteskabelig søn med pigen Birthe Cathrine Hansen (se 11/2).
- 10/4 Hans Christian Palludan (1832 Svalebølle-?), malermester i Forlev ved Korsør. Gift 1. gang med Charlotte Fr. Haesche (1832-70), 2. gang 1873 i Hemmeshøj med Caroline Sophie Hansen. Voksne børn: 1 søn, 6 døtre, hvoraf én af 2. ægteskab, født 1859-76.
- 10/5 Carl Adolph Alexander Paludan (1833 Svalebølle-1907 Viborg), bager og møller på Vestsjælland og i Jylland, senere handelsmand i København. Gift 1860 i Drøsselbjerg med Frederikke Caroline Dorthea Clorius (1840-1921). Voksne børn: 2 sønner, 2 døtre, født 1862-69.
- 10/6 Emil Otto Palludan (1848 Slagelse-1912 Aalborg), deltog 1864 i slaget ved Lundby, senere politibetjent og assurandør i Aalborg. Gift 1873 med Josephine Charlotte Johanne Ingeborg Schoug (1852-1917). Voksne børn: 5 døtre, 2 sønner, født 1874-93.
- 10/7 Otto Frederik Paludan (1839 Tranebjerg-1920 Gentofte), lærer i Bøstrup, Maltbæk og Uggerløse. Gift 1870 i Bøstrup med Johanne Christine Gottschau (1847-1925). Voksne børn: 2 sønner, 1 datter, født 1871-77.
- 10/11 Emil Severin Palludan (adopteret 1852 København-1894 Varde), købmand i Varde. Gift 1. gang 1880 i Varde med Frederikke Thomasine Thomsen (1859-81), 2. gang 1884 med Mette Cecilie Hansen. Voksne børn: 1 søn af 1. ægteskab, født 1881.
- 10/12 Frederik Holmsted Palludan (1854 Varde-1938 Varde), købmand, bankdirektør i Varde, stamtavleudgiver. Gift 1881 i Varde med Isidora Petersen (1861-1938). Voksne børn: 1 datter, 2 sønner, født 1885/86.
- 10/13 Knud Christian Palludan (1859 Varde-?), gårdejer i Thorstrup. Gift 1883 i Thorstrup med Metha Kjestine Tuesen/Thyssen. Voksne børn: 1 søn, 1 datter, født 1884-86.
- 10/14 Louise Augusta Palludan (1862 Varde-1890 Varde), gift 1888 med boghandler, grosserer Harald T.Fr.E. Nielsen, Varde. Voksne børn: 1 søn, født 1890.
- 10/21 Peter Jørgensen Paludan (1815 Holmens sogn, København-?), skomagermester i København, gift 1845 i København med Kirstine Marie Ketzler. Voksne børn: 2 sønner, født 1846-50.
- 10/22 Christian Clausen Palludan (1821 København-1890 København), grovsmedemester i København. Gift 1. gang 1845 i København med Magdalene Francker, 2. gang 1852 i Frue sogn,

- København med Ane Sophie Franck. Voksne børn: 2 døtre, 1 søn af 2. ægteskab, født 1845-55.
- 11/1 Laurits Justus Paludan (1860 Odense-1911?), frisør i Silkeborg, senere organist i Åbyhøj. Gift 1886 i Kerteminde med Mathilde Marie Thygesen. Voksne børn: Martin (født 1886), Kaj, Marie, Ellen, Laura, Folmer (1898-1975) og Åge.
- 11/2 Charles Thorvald Alexander Orla Paludan (1881 Frederiksberg-1973 USA), til søs 1898, flådekapitajn i USA 1903, gift i USA med Beatrice Naftel. Voksne børn: Charles Theodore («Ted») N. Paludan, født 1931.
- 11/3 Carl Christian Frederik Paludan (1864 Gudum-1930 Forlev), malermester i Forlev, gift 1915 i Dronninglund med Anna Kirstine Andersen, Aså. Voksne børn: Irene Jensine (født 1916), Karen Margrethe (født 1918) og Carl Aage (1923-94).
- 11/4-5 Christiane Louise Paludan (1870 Forlev-1895 København), gift med sin fætter Carl Laurits Niels Alexander Paludan (1864-?), gartner i København. Voksne børn: Carla (født 1895).
- 11/6 Gottlieb Fritz Theodor Paludan (1869 Aarhus-1937 Kalundborg), forvalter i Kalundborg. Gift 1902 på Frederiksberg med Pauline Marie Charlotte Frømsdorf (1870-1935). Voksne børn: Robert (1903-87) og Kaj (født 1905).
- 11/7 Carl Adolph Alexander Palludan (1886 Aalborg-1931 Aalborg), købmand, senest i Voldsted ved Aalborg. Gift 2 gange. Voksne børn: Tage (født 1920), Emil Otto (?-1964), Charles? og Carlo?.
- 11/8 Adolf Kristian Paludan (1871 Maltbæk-1969?), toldassistent, senere assurandør i Helsingør. Gift 1902 i Assens med Johanne Vilhelmine Jørgensen. Voksne børn: Knud (1903-61), Else (født 1905), Inger (1907-90) og Grethe (født 1917).
- 11/9 Hans Christian Alexander Valdemar Paludan (1877 Maltbæk-1973?), elektroingeniør hos Kemp & Lauritsen, senere selvstændig i København. Gift 1908 i Nykøbing S. med Ernesta Sara Johanne Andersen (1882-1970). Voksne børn: Erik (født 1909) og Erling (født 1914).
- 11/11 Johannes Palludan (1885 Varde-1968 New Jersey), bankassistent, senere handelsmand i Philadelphia. Gift 1910 i Holmens sogn, København med Sofie Dorte Mathiasen fra Randers. Voksne børn: Ester (1910-62), (Isi)Dora (1912-91), Paul Frederik (1913-37) og Gerda (født 1916).
- 11/12 Jens Worm Palludan (1884 Lindinggård-1961?), bankdirektør i Varde og Esbjerg, gift 1910/11 med Johanne Marie Petersen. Voksne børn: Karen (født 1914).

- 11/13 Louis August Palludan (Nielsen) (1890 Varde-1977?), kontor-
chef i Justitsministeriet, gift 1918 med Vera Annie Louise Hat-
tensen. Voksne børn: Henning (født 1920) og Birthe (født
1923).
- 11/21 William Thorvald Paludan (1846 København-1906 København),
piskemager, arbejdsmand i København. Gift 1869 i Frue sogn,
København med Edle Frederikke Hansen (1848-1917). Ialt 21
børn – heraf voksne: Ludovica Emilie (født 1868), Ludvig Vil-
helm (1871-1960), Wilhelm Immanuel Julius (1872-1939, ud-
vandret), Alfrida Frederikke Adelaide (født 1873), Ferdinand
Aage Johannes (1883-1971, udvandret som John F. Paludan),
Jørgine (1885-1952) og Edle Pouline Botilde (1894-1975).
- 11/22 Georg Valdemar Palludan (1855 København-1917 København),
instrumentmager i København. Gift 1880 i København med In-
ger Marie Catrine Olsen (1860-1940). Voksne børn: Victor Chri-
stian (født 1889), Georg Alfred (1889-1964), Valborg? og Elna?.

*Spredte 15-1600-tals-forekomster af navnet Paludan som slægtsnavn i
Danmark og Norge*

Som omtalt i indledningen er navnet opstået mange steder. I visse slæg-
ter er det bevaret til vore dage – disse er omtalt i det foregående. Endvi-
dere omtales diverse tilløb, som ikke har kunnet følges over mere end
ét eller nogle få slægtled. Som den følgende opstilling viser, må de fleste
antages at være af jysk oprindelse.

Sønderjylland:

Niels Kjær/Paludan (ca. 1492-1545 Haderslev), gift ca. 1520, 1 søn født
1520/22, 1 datter (1528-1562 Haderslev). Marstrand og Aage Dahl angi-
ver, at datteren i 1556 blev gift med ærkedegn i Haderslev Hans Olden-
dorph (1525-66), og at de evt. havde en søn, Niels Paludan Oldendor-
phius. Det stemmer dog ikke med Hans Oldendorphs egne oplysninger
om ægteskab og børn.

Der kendes (usikkert) en præst i Vilstrup, Niels (eller Claus) Paludan
Olendorphius. 1587-90 var han hører i Haderslev, senere præst i Som-
mersted. Han døde 1608-10 i Sommersted eller Haderslev.

Hans/Jens Kjær/Paludan, født ca. 1495 i Tønder (evt. Ribe). 1 søn Jo-
nas Johannis Paludan (1530 Tønder-1587 Bylderup), præst. Denne hav-
de 2 sønner:

1. Johannes Paludan, født 1555, var 1591 kapellan i Ravsted, hvor han
dræbte præsten Laurentius Oweni.



»Paludanus-Haus« i Friedrichstadt i Slesvig. Huset opførtes i 1637 af den hollandske re-monstrantpræst Gotfried Paludanus, der var en af byens grundlæggere (se artiklens ind-
ledning). Her i huset havde han den vinhandel/vinstue, som han ernærede sig ved. Byg-
ningen har i nyere tid været en af danskhedens baser i Vestslesvig. Billede i privateje.

2. Peter Paludan (1562 Bylderup-1637 Åbenrå). Denne efterfulgte faderen i Bylderup, men måtte ophøre, da han mistede mælet. Skrev digte.

Genealogen Carl Langholz regner Jens Kjær for broder til SJ-slægtens stamfar, Søren Kjær.

Kilder: Th. O. Achelis (diverse udgivelser om Haderslev og om slesvigske studenter), O. F. Arends : *Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra reformationen til 1864*, 1932, *Bylderup Sogns Kronik*, Carl Langholz (privat korrespondance), Vilhelm Marstrand (personalhistorisk samling i Erhvervsarkivet i Århus), Aage Dahl: *Haderslev Herreds Præstehistorie*, bd. II-III, 1933-36, Lenart Madsen: *Haderslev-præsten Johannes Oldendorph, Aabenraa Anna-ler* 1994 (Historisk Samfund for Sønderjylland's udgivelse nr. 14).

Kolding:

Søren Poulsen Paludan, født ca. 1500. 1 søn, Poul Sørensen Paludan, født ca. 1530 i Kolding, gift ca. 1560 med Else Poulsdatter. Deres søn, Poul Poulsen Paludan (1572-1635) blev rektor og senere provst i Kolding. Muligvis var moderen ikke Else Poulsdatter, men Else Sørensdatter Paludan, datter af SJ-slægtens stamfader Søren Kjær/Paludan i Kolding.

Hans Paludan, kunstmaler, f. ca. 1520, gift 1580 i Kolding med Anna Andersdatter. Begge døde 1590 ifølge epitafium i Kolding kirke, opsat 1616 af deres søn. »Maaske den Hans Maler, Chr. IV sad Model for 1590, og som malede Loft og Stole i Kirken, maaske endda Altertavlen« (Magnus Petersen). Omtalt som Frederik II's hofmaler.

Hans eller Søren Paludan, kunstmaler (muligvis ovennævntes søn) blev 1607 af Christian IV sendt i malerlære hos Peter Isaacsz i Amsterdam. Ved tilbagekomsten udnævnt til »Kgl. Kontrafeier.« Vistnok død 1627.

Marcus/Marius Kjær/Paludan, født i Kolding, 1585 studerende i Rostock (navn Marcus), 1610-13 residerende kapellan ved domkirken i Bergen (navn Marius).

Kilder: Marstrand og Langholz (se under Sønderjylland), S. V. Wiberg: *Dansk Præstehistorie*, bd. I-III, 1870-73, J.J. Fyhn: *Efterretninger om Kjøbstaden Kolding*, 1848, Magnus Petersens restaureringsrapport 1893 til kirkeinspektionen (Nationalmuseet), Vello Helk: *Dansk-Norske studierejser 1536-1660*, 1987, J. F. Lampe: *Bergens Stifts Biskopper og Præster*, 1895, samt oplysninger fra Bergen Stadsarkiv.

Varde:

Terminus (Termen) Paludanus (ca. 1676 Kjærbøl-1738 Varde), fader Terminus Sørensen. I eksamens- og udnævnelsespapirer kaldes han Paludanus p.g.a. sit hjemsted, men hverken han eller hans børn brugte navnet. Endte som rektor i Varde.

Kilder: Th. O. Achelis: *Matrikel der schleswigschen Studenten*, 1967, *Fra Ribe Amt* 1929 samt oplysninger fra Varde Lokalhistoriske Arkiv.

Aalborg:

Søren Bertelsen Kjær/Severinus Bartoli Paludanus (1699-1768), søn af købmand i Aalborg Bertel Janssøn. Katedralskolens rektor latiniserede navnet i hans »testimonium«. Han blev 1740 klokker på Strømsø ved Drammen. Hans døtre Martha og Karen Paludan blev begge gift Hesselberg i Norge – det er uvist, om de blev gift med to brødre.

Kilder: Wilhelm Lassens og Delgobes samlinger i Statsarkivet, Oslo, C. M. Munthe: *Vore fælles Ahner*, 1941, Søren Aagaard Paludan: *De Paludaners Genealogie*, 1769 samt Aalborg Katedralskoles elevbiografier.

Thisted:

Simon Nielsen (Paludan?), klokker i Thisted. Delgobe antager ham for sønnesøn af ovennævnte nr. 3/3 af FL-slægten, men hertil passer patronymet Nielsen ikke. Simon kunne også tænkes at være en yngre broder til NJ-slægtens stamfader, ovennævnte 4/11. Af Simons 8-10 børn vides 2 sønner at have båret navnet Paludan, nemlig:

1. Niels Simonsen Paludan (eller Thisted) (1674 Thisted-1720 ?), præst og rektor på Mors.
2. Poul Simonis Paludan (1694 Thisted-1732 Thisted?), 2. lektiehører i Thisted.

Kilder: F. E. Hundrup: *Lærerstanden ved de nedlagte Latinskoler i Hjørring, Nykøbing paa Mors, Skagen, Sæby og Thisted*, 1871, *Aarboeg for Thisted Amt* 1924 samt oplysninger fra Lokalhistorisk Arkiv i Thisted.

Fyn:

Erik Jensen Kjær/Ericus Jani Paludan (ca. 1683 Svendborg-1750 Tønning), 1719-50 præst i Tønning-Træden i Midtjylland. Gift 3 gange, 2 sønner, 1 datter. Præstelisten i Træden kirke benævner ham »E. J. Kjær«. En bror, Matthias Jani Paludan (ca. 1668 Svendborg-?) blev student fra Odense 1686.

Hans/Johannes Paludan (1530-71), gift ca. 1560, 1560-71 præst i Føns-Ørslev på Vestfyn.

Søren Kjær/Paludan (1587-?), 1609-19 præst i Kværndrup på Fyn.

Kilder: Wiberg (se under Kolding), Marstrands samling, A.R. Idum's artikel i *Aarbog 1918-19 for Historisk Samfund for Fyns Stift* og Volmer Valerius' artikel »Præsterne og Præstegaarden« i *Kværndrups Sognehistorie*.

Diverse:

Alexander Antonis Paludanus Gothus, f. ca. 1620, student fra København.

Andreas Johannis Paludan, f. i 1640'erne, student fra Ejdersted? (benævnt »eudestadiana«).

Jens Knudsen Kiergaard »vel Paludanus« (ca. 1606-30), antagelig søn af præsten Knud Bertelsen i Vestervig. 1626 student fra Aarhus, drog herefter til København. 1627 skibspræst.

Mathias Paludan, f. 1671/72, immatrikuleret ved Københavns Universitet 1689.

Morten Jensen Paludan, studerede 1564 i Wien.

Kilder: Københavns Universitets matrikel 1611-1704 (afskrift i Marstrands samling),

Vello Helk: *Dansk-Norske studierejser 1536-1660*, 1987.

*Alfabetisk fornavneregister for de i det foregående omtalte Paludan'er/
Palludan'er*

Registret refererer til generations- og løbenummer eller oprindelsesområde.

Adolf, 9/2 10/5 11/7

Alexander, 9/1 10/5 11/2 11/5 11/7 11/9, diverse

Anders/Andreas, 7/7, diverse

Anna, 5/21

August/Augusta, 10/14 11/13

Bertel, Aalborg

Carl/Charles, 9/1 9/13 10/5 11/2 11/3 11/5 11/7

Cathrine, 5/21

Charles, 11/2

Chresten/Christian/Christiane, 5/3 6/3 6/22 7/3 7/8 10/1 10/4 10/13 10/22
11/3 11/4 11/8 11/9

Christoffer, 7/8

Else, Kolding
 Emil, 10/6
 Erik, Fyn
 Ferdinand, 9/13
 Frederik/Fritz, 5/11 7/23 8/12 9/11 10/7 10/12 11/3 11/6
 Georg, 9/11
 Gottlieb, 11/6
 Hans/Johannes, 1/1 2/1 3/1 3/4 3/5 4/3 4/4 4/5 6/2 6/4 10/4 11/9 11/11,
 Sønderjylland, Kolding, Fyn
 Hedvig/Helvig, 4/1
 Henrik/Henrich, 7/22 9/2
 Jan/Janus/Jens, 3/4 5/4 5/5 6/4 7/6 7/22 8/1 9/14 11/12, Sønderjylland, di-
 verse
 Justus, 11/1
 Jørgen, 10/1 10/3
 Kjeld, 6/1
 Knud, 10/13
 Kristian, 11/8
 Laurits, 9/1 11/1 11/5
 Lorenz, 8/21
Louis/Louise, 10/14 11/4 11/13
 Lucas, 3/3
 Marcus/Marius, Kolding
 Mathias, Fyn, diverse
 Michael/Mikkel, 3/21 5/22 7/21 8/21 10/2
 Morten, diverse
 Nicolai/Nicoline/Niels, 3/11 7/2 7/5 7/11 9/1 11/5, Sønderjylland, Thisted
 Ole, 9/13
 Orla, 11/2
 Otto, 7/23 8/1 9/2 10/1 10/6 10/7
 Peder/Peter, 4/2 5/1 7/1 10/21, Sønderjylland
 Poul, 5/2, Kolding, Thisted
 Rasmus, 2/2 4/6 4/11 4/21 6/11 6/21 7/4 8/11 9/21
 Severin, 10/11
 Simon, Thisted
 Søren, 6/5 10/11, Kolding, Aalborg, Fyn
 Termen, Varde
 Theodor, 9/12 10/2 11/6
 Thorvald, 11/2 11/21
 Tue, 9/2
 Valdemar, 11/9 11/22
 Willum/Vilhelm, 3/2 11/21

Edvard Bull Paludan, f. 1925. Har tidligere udsendt *Gustav Adolf Frederik Ludvig Conrau og hans slægt*, 1983, og *Forsvundne bygminger på Akademigrunden i Sorø*, 1995. Forfatteren modtager gerne spørgsmål og korrigerende eller supplerende oplysninger. Adresse: Esbern Snaresvej 13, 4180 Sorø, tlf. 5783 4786.

Mette Scholastica Kellinghusen – hendes liv, aner og efterslægt

Af Anna Marie Lebech-Sørensen

Mette Scholastica Kellinghusen blev født i en jysk præstegård, men giftede sig under sin stand og endte sit liv på fattighjælp. Blandt hendes efterkommere er der en lang række østjyske smedemestre. Men når man bevæger sig tilbage i tiden, finder man blandt hendes aner en række præster, nordtyske købmænd i 1500-tallet og hallandske lavadelsmænd i 15-1600-tallet. I den lidt fjernere del af slægten møder man også så kendte personer som de to biskopper Erik Pontoppidan og »skriverjomfruen« Charlotte Dorothea Biehl.

Forhistorien

Der kan være mange og forskellige årsager til at give sig i kast med slægtsforskning og personalhistorie. Min egen interesse for min slægt, og for den sags skyld for andre henfarne slægter, har altid været der, men min mors død gav stødet til, at det blev til en slags livsstil. Det er blevet så helt anderledes at færdes i det danske landskab og også uden for Danmarks grænser, efter at man ved, hvordan ens egne forfædre og formødre har levet deres liv dér i flere århundreder. Jeg begyndte at arbejde med mine rødder for at holde fast i den tid, der var gået, for at huske, hvad jeg havde fået fortalt, af min mor, af min morbror¹ og på min fars side af generationen før ham.

Smedeslægten

På et ret sent tidspunkt, efter at jeg havde arbejdet med begge mine forældres slægter, fik jeg kontakt med min fars faster, som vidste at fortælle, at familien stammede fra Fredericia, og at der var noget med en rektor her. Hun fortalte også om nogle bemærkninger, som hendes far, min farfars far, kom med, når hans børn og børnebørn blev for »kloge«. Ingen i familien forstod bemærkningerne, for slægtens mænd havde i flere generationer været selvstændige smede på Kolding-egnen, og nu hørte jeg, at min oldefar skulle have sagt til sine børn og børnebørn, at det ikke var så underligt, at de troede, at de var noget, når der havde været så mange rektorer og lærde mænd i slægten.²

Det lød interessant, men helt usandsynligt, så det blev ikke straks nær-

mere efterforsket, selv om min bror også kunne huske, at han havde hørt vores »Bedstefar« sige noget om Fredericia og belæste folk – måske fordi vi, min bror og jeg, er de første og, såvidt jeg ved, eneste akademikere i hans slægt siden 1700-tallet.

Præsteslægten

Men – rækken af smede standsede pludselig, og den sidste Jens Sørensen Smed i Dons, Alminde sogn, viste sig at være født i Fredericia som Jens Sørensen Krag. Faderen hed Søren Hansen Krag og var avlsbruger, og det førte jo ikke til nogen rektor og andre lærde mænd, men moderens navn var Mette Scholastica Kellinghusen.

Hvem kunne hun mon være med et sådant navn? Og her dukkede de lærde mænd op – på rad og række, som det vil ses af det følgende. Her var præster, provster, rektorer og magistre foruden andre personer, som man ikke ville forvente at finde i en tilsyneladende almindelig danskers anetavle. Min far, den yngre Hans Sørensen, var ikke som sin far, farfar, tipoldefar, tip2-oldefar og tip3-oldefar (der dog kun var svigerfar til tip2-oldefar), smedemester, men på grund af den tekniske udvikling mekanikermester i Taulov, som ligger kun 10 km fra Fredericia, hvor historien om præstedatteren Mette Scholastica Kellinghusen, der blev gift med sin morfars karl, på en måde tog sin begyndelse.

Mødet mellem præstedatteren Mette Scholastica Kellinghusen og tjenestekarlen Søren Hansen Krag

Mette blev født i Kvong i Vestjylland og døbt den 6. juni 1736 af sin far, præsten på stedet, Jens Kellinghusen. Moderen var Else Sophie Pontoppidan, en datter af sognepæsten ved den tyske Skt. Michaëlis kirke i Fredericia, provst og magister Henrik Ludvigsen Pontoppidan.³ Men hvordan kunne man finde frem til denne forbindelse mellem en gammel ubemidlet aftægtsmand Jens Sørensen Smed i Dons, Alminde sogn, og morfaderen, præstemanden i Kvong og Lyne sogne i Vestjylland?

Problemløst var det ikke, men en folketælling i Dons, Alminde sogn, fra 1845 ledte på rette spor. Her var nemlig Jens Sørensen, den første smed på fædrene side, at finde som 74-årig. Den sidste var min farfar Jens Sørensen (1882-1967), der fulgte efter sin far Hans Sørensen (1860-1939), hvis far var Jørgen Sørensen (1833-1905), der ikke var blevet smed, men ved skæbnens ugunst kun var husmand uden jord. Hans far var Søren Jensen (1801-1880), der på grund af sin hustrus død i en epidemi for en tid mistede sin forstand og senere sin smedje,⁴ og så endelig dennes far smedemester Jens Sørensen i Vester Nebel, senere Dons.⁵

Om ham, der i daglig tale blev kaldt Jens Sørensen Smed, oplyste folketællingen i 1845, at han var født i Fredericia! Det var mærkeligt med en bybo i den lange række af landsbyfolk, men så havde han muligvis oven i købet lært smedehåndværket rigtigt, havde været i lære og var måske at finde i Fredericia smedelavs protokoller.

Først måtte hans fødsel i Fredericia dog findes, men der var (og er) flere kirker i Fredericia og flere trosretninger. Jens Sørensen lød dansk, så først blev kirkebogen ved den danske Trinitatis kirke undersøgt. Her var der én, der hed Jens Frederik Sørensen, som var født i 1772, men på grund af navnet Frederik kunne han ikke bruges. I Michaëlis, det tyske sogn, fandtes en Jens Sørensen født i 1776, men han hed Jens Sørensen Suder, så han var også ude af billedet. Den eneste Jens Sørensen, der blev tilbage, var en søn af Søren Hansen Krag og Mette Scholastica Kellinghusen, døbt den 16. september 1772 i Michaëlis kirke, så han var netop i sit 74. år, da folketællingen fandt sted. Og kirkebogen i Alminde angav smedens alder til 81, da han døde i 1853. Aldersangivelserne stemte alle overens, så han var efter al sandsynlighed identisk med Jens Sørensen Krag fra Fredericia.

Deres søn bliver smed

Tidligere folketællinger blev imidlertid også undersøgt. Folketællingen i 1834 havde den rigtige alder på Jens Sørensen, nemlig 62 år, og hans søn Søren på 33 var allerede »byens smed« i Alminde. Ved folketællingen i 1801 boede familien i Vester Nebel, nabosognet, og da angaves Jens Sørensens alder til 28, hvilket så godt som stemte (han var 29).

Derefter var det vigtigt at finde ud af, hvor Jens Sørensen Smed var blevet gift, og hvad der kunne stå af oplysninger om ham ved ægteskabets indgåelse. Her hjalp folketællingen fra 1845 igen. Hans kone Maren Nielsdatters fødested var opgivet til Eltang (egentlig Sdr. Vilstrup, men samme kirkebog), og her var parret også blevet gift i 1797. Maren far var netop smed i Eltang^b – den første kendte i anerækken – og Jens har uden tvivl været svend hos ham, der hed Niels Jensen. Og det viste sig, at den unge smed, vel fordi han ikke var selvstændig, endnu ikke havde fået tilnavnet Smed, men ved vielsen kaldtes ved sit navn: Jens Krag, og han var »af Fredericia«! Maren havde da allerede en lille knap to-årig datter Karen, hvis far var en Peder Nielsen fra Taulov. Jens og Maren flyttede kort tid efter giftermålet til Vester Nebel, mens Karen blev hos morforældrene.

Parrets første barn blev døbt i Vester Nebel og kaldt Mette. Senere kom flere børn, og i 1805 flyttede familien til Dons, hvor Jens Sørensen købte et kassehus (gadehus) og oprettede en smedje. Det blev en yngre



Udgangspunktet for undersøgelsen: Den østjyske smedeslægt. Til venstre ses Mette Scholastica Kellinghusens tipoldebarn, den ældre Hans Sørensen (1860-1939), der var smedemester i Nr. Bramdrup og senere maskinhandler i Kolding. Hustruen Andrea er placeret midt i billedet. Til højre ses sønnen Jens Sørensen (1882-1967), der førte smedevirksomheden videre, og hustruen Ane Marie. De øvrige personer – Valborg og Jørgen (i øverste række) samt Marie og Johannes – er søskende til Jens Sørensen. (Foto fra 1907, privateje).

svigersøn, der overtog bysmedjen i Eltang efter Niels Jensens død med Marens mor Mette Christensdatter på aftægt.⁷

Det har endnu ikke været muligt at finde frem til Niels Jensens og Mette Christensdatters oprindelse, men Niels Jensen havde, inden han blev selvstændig smed i Eltang, været »byens smed« i nabosognet Sdr. Vilstrup, hvor også Maren kom til verden i 1776.

Men hvor var Jens Krag så blevet udlært som smed? Lavsprotokollerne for smedelavet i Fredericia er heldigvis bevaret, og her kan man se, at Jens Sørensen Krag blev indskrevet i smedelære hos Simon Jensen grovsmed den 21. maj 1791 og skulle begynde fra nytår. Læretiden skulle have varet i 5 år, men han blev allerede udskrevet den 3. oktober 1795, og hans mester havde intet at udsætte på ham.⁸ To år senere finder man ham som nævnt i Eltang, hvor han den 2. december 1797 blev gift med den 23 år gamle smededatter Maren Nielsdatter.

Nu var der næsten 100 procents sikkerhed for Jens' herkomst, men da det hele forekom usandsynligt, når man så på hans mors oprindelse, måtte forbindelsen underbygges yderligere.

Mette og Søren's liv sammen

Mette Scholastica Kellinghusen og Søren Hansen Krag findes nævnt i Trinitatis kirkes forloverbog den 30. august 1768, hvor der står følgende: »Da Søren Hansen Krag og Jomfru Mette Scholastica Kellinghusen har erholdet kongelig Bevilling at maa vies og copuleres hjemme i Huset uden foregaaende Trolovelse at lyses paa Prædikestolen, saa lover vi undertegnede, at ovenbemeldte ere fri af andet Ægteskab, saa intet er stridende imod hans kgl. Maj. Lov og Forordninger, som samme kand hindre«. Vidnerne var Christian Thomsen og Mads Jepsen.⁹ Hun var da 32, og han 45, viste det sig senere.

Det første barn blev døbt den 14. oktober, altså kort tid efter brylluppet. Hans, som dette barn blev kaldt efter almindelig skik, døde tragisk nok 3 uger gammel, ligesom en lille pige, der hed Anne Sophie, døde to dage gammel i februar 1781. Skæbnens ironi var det, at det første barn døde, for mon de to nogen sinde var blevet gift, hvis det ikke havde været for barnet? Søren Hansen var kun tjenestekarl, var og blev almue-mand, selv om han havde tjent Mettes morfar tro og længe.

Det eneste barn, der levede, var Jens, opkaldt efter Mettes far, præsten. Og ikke nok med det, han blev ofte i sine unge år i Fredericia kaldt Jens Kellinghusen ligesom morfaderen, måske fordi hans far allerede døde i 1784, da han kun var 12 år gammel.

Det har ikke været let for Mette at klare dagen og vejen for sig selv og sønnen. Men i de første år boede Søren og Mette i en gård på Norges-gades vestre side, nabo til Mettes morfars præstegård, og har sikkert i begyndelsen haft det nogenlunde godt økonomisk. Ifølge brandtaksationen i 1771,¹⁰ året før Jens blev født, bestod gården af et forhus på fem fag – ikke ret stort – men der var et sidehus på 13 og et tværhus på 10 fag, altsammen vurderet til 650 rigsdaler, en ikke ringe sum taget i betragtning, at præstegården 11 år tidligere kun var vurderet til 480 rigsdaler, selv om den nu stod til mere end det dobbelte.¹¹ Gårdene lignede hinanden, men præstens var væsentlig større. Den bestod af 16 fag fyr-rebindingsværk med gavlen til gaden – det oprindelige stuehus – og en tilbygning også på 16 fag med facaden mod gaden, der var bygget i egebindingsværk og indrettet til dagligstue, køkken, bryggers, port, stald og lade. Desuden var der et egehalvtag på 6 fag, der også lå med gavlen til gaden.



Søren Hansen Krag's og provst Pontoppidans gårde i Norgesgade i Fredericia. Sidstnævnte blev nedrevet i 1940'erne, og der er nu parkeringsplads på stedet. Forinden ejedes gården af De Danske Spritfabrikker og blev brugt til stalde. Søren Hansen Krag's gård har måttet vige pladsen til fordel for en ny bygning. (Lokalthistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn, Fredericia).

En halv jordlod nr. 122, som provsten i levende live havde overladt Søren til den pris, han selv havde betalt for den, nemlig 122 rigsdaler,¹² dannede nok basis for, at Søren i 1765 søgte og fik borgerskab i Fredericia for at give sig af med agerdyrkning og husnæring.¹³ Allerede i 1762, samme år som han fik overdraget jordlodden, lånte han 132 rigsdaler og 12¹/₄ skilling af »Jomfru: Mette Scholastica Kellinghusen – som hendes Formynder Sr. Michel Pagh mig efter begiæring af hendes arve Capital laant og forstrakt haver«. Sikkerheden var netop den halve jordlod.¹⁴ Byskriver Eegberg har uden datoangivelse tilføjet: »Da Søren Hansen Krag er kommen i Egteskab med indbemeldte Mette Scholastica Kellinghusen, saa er denne P: Obligation fra Protocollen udgaaet og annulleres«.

Ni år senere den 18. februar 1771 lånte Søren Hansen Krag 300 rigsdaler af borgmester Holst mod kaution af den nye sognepræst ved Michaëlis kirke Jens Bergendahl. Familien må have været i store økonomiske vanskeligheder,¹⁵ for han gik ind på nogle, forekommer det, helt urimelige krav: at betale renter, 28 rigsdaler med omkostninger, til førstkommende 11. december, at kapitalen kun skal blive stående i 4 år – dog

må han have lov til at sælge gården, hvis han kan, og så opsig kapitalen med 3 måneders varsel. Hver sommer skal han reparere på tag og fag, så gården ikke forfalder, og han pantsætter tredje prioritet i den halve lod jord nr. 122 til Bergendahl, for at denne ikke i nogen måde skal lide skade – den er allerede pantsat for 170 rigsdaler til borgmester Thomsen og samme Bergendahl. Han giver første prioritet i korn og indavl og endelig i sine møbler og effekter, heste og vogn med redskaber. Intet må han afhænde uden Bergendahls samtykke, og denne er ikke pligtig at holde sin kaution, hvis Søren Hansen ikke overholder sine forpligtelser. I så fald må Bergendahl uden lov og dom sætte pantet til offentlig auktion og dermed betale rådmand Holst.

Man kunne have forudsagt, at dette ville ske. Allerede til terminen 1773 klarede Søren ikke sine forpligtelser, og gården og den halve jordlod blev på auktion den 10. maj 1774 købt af Bergendahl, som tidligere også havde købt provst Pontoppidans gård.¹⁶ Sørens gård beskrives i skøde- og panteprotokollen den 29. april 1776 som en gård, beliggende i Norgesgaden med Bergendahls gård på den nordre side og en øde byggeplads på den søndre. Beskrivelsen er ikke helt identisk med brandtaksationens: der er nok de 5 fag egebindingsværk til gaden, men til gården er der 7 fag egebindingsværk foruden 7 fag med halvtag ind til den øde byggeplads. I gården er der også 6 fag egebindingsværk til stald og et tværhus med ti fag til lade (beskrivelsen svarer i øvrigt til beskrivelsen ved købet i 1770). Om det så er kakkellovnen i stuen og gårdspladsen, er de nævnt – foruden den ulyksalige halve jordlod nr. 122 i »denne Stads vestre Mark«.¹⁷

Hvordan familien herefter klarede sig, fremgår ikke, men man kan håbe, at Bergendahl for gammelt bekendtskabs skyld har beholdt Søren og Mette som bestyrere af avlsgården, men slut var det med at være selvstændig, familien ejede intet.

Efter Sørens død flyttede Mette og sønnen da også til en af de allerede dengang ringeste gader i Fredericia, Sundegade, hvor de boede hos en bådsfører- og matrosfamilie, og her finder man dem i folketællingen 1787: Mette Scholastica, enke første gang, 50 år gammel, med sønnen Jens Krag 11 år gammel (han var 15). Ved Jens' konfirmation i 1790 står der »Jens Kellinghusen, er Søren Krags søn«, og hans mor, der var til alters på hans konfirmationsdag den 16. april, kaldes Søren Krags enke. Hun står dog ikke sammen med ham i Michaëlis kirkes kommunionss-bog, men det gør hun den 17. december samme år: »Søren Krags enke og søn Jens«.

Der kan herefter ikke herske nogen tvivl om, at Jens Sørensen Smed i Dons/Jens Krag i Eltang er identisk med den Jens Kellinghusen, der som søn af Søren Krag blev konfirmeret 18 år gammel i Fredericia foråret 1790 og derefter kom i smedelære i samme by.

Mette Scholasticas sidste år

Udlært som smed flyttede Jens så fra byen, og hans mor blev alene tilbage i Fredericia. Hun kunne sikkert ikke få nogen hjælp fra sønnen, da han var nyetableret smed i Vester Nebel og nygift med hurtig familieførelse. Derfor endte hun på fattigkassen som så mange andre af stabelstadens indvånere. Hun flyttede til Danmarksstræde og boede som logerende hos den 77-årige skomagerenke Madam Holmbach, sikkert på kvisten.¹⁸ Hun forsøgte endda som 67-årig at tjene lidt til livets ophold, hvilket fremgår af folketællingen i 1801: Mette Kellinghusen, enke og været gift 1 gang, oldermandskone for vognmandslavet. Hvad dette arbejde har bestået i, har det ikke endnu været muligt at opklare; ordet oldermandskone eksisterer ikke i Den Store Danske Ordbog. Har hun med den boglige viden, hun må have haft, ført bøgerne for lavet, eller har hun blot gjort rent i lavslokalerne? Eller kan det ligefrem tænkes, at hun har været »oldermand« for lavet? Hun har uden tvivl som de øvrige kvinder i sin slægt været i besiddelse af de samme færdigheder og kundskaber som andre kvinder af hendes stand på den tid.

Mette Scholastica Kellinghusen, Søren Krags enke, dør

Sidste gang, man træffer Søren Krags enke, er i 1805 i byens fattigprotokol.¹⁹ Efter at hun i nogle år fra december 1798 har figureret i den – da hun var 68 år gammel i 1804, fik hun 2 skilling, for hun var svagelig og kunne kun tjene lidt – står der den 25. april 1805: »Siden sidste Samling var af Almisselemmerne død Søren Krags Enke den 13. denne Maaned, men efterlod sig intet, som kunne beregnes Fattigkassen til Indtægt«. Hun blev begravet i de fattiges jord på Skt. Michaëlis kirkegård, ifølge kirkebogen den 1. april.

Mon Jens tog vejen de 3 mil for at være med – fik han overhovedet bud om moderens død i tide? Derom fortæller de officielle dokumenter jo intet. Men sandt er det, at Mette, der voksede op som præstedatter i Kvong præstegård i Vestjylland og senere i Kippinge præstegård på Falster, at hun, der levede som yngste og sikkert højstelsket datterdatter i den lærde provst Henrik Ludvigsen Pontoppidans hjem i Fredericia, fik dette liv og denne død.

Mettes nærmeste familie

Hvorfor hendes slægt ikke hjalp hende, og denne skæbne blev hende til del, kan man kun gisne om, selv om man kan prøve at drage nogle slutninger på grundlag af de forskellige begivenheder, uforskyldte som forskyldte, der formede hendes liv. Med til billedet hører i hvert fald, at hendes to år ældre søster Anna Rosina blev gift på Falster med husmand Mogens Nielsen i Idestrup,²⁰ og hun var endda flyttet med tilbage til Jylland.

Denne kendsgerning kunne tyde på, at de to søstre ikke kendte deres plads i samfundet, hvilket man almindeligvis gjorde dengang. Man stræbte i hvert fald slet ikke nedad, opad var accepteret, selv om det hørte sig til, at man blev i den stand, hvor man var født. Anna Rosina var kun 10, da faderen døde i 1744 som sognepræst i Kippinge, og kom sikkert sammen med moderen og de to søskende Mette på 8 og Daniel på 11 til Fredericia. Her blev hun konfirmeret i 1748 og må så senere være rejst tilbage til Falster, hvor hun som 23-årig blev gift og fik flere børn med en mand, som nok har været en bekendt af familien, inden den flyttede til Fredericia.

Den unge enke, Else Sophie Pontoppidan, der var blevet gift 16 år gammel med den 17 år ældre teolog, tidligere huslærer i hendes hjem, var kun 32 ved hans død og boede efter al sandsynlighed de første år mest hos forældrene, da Anna Rosina blev konfirmeret i Fredericia. Mettes konfirmation ses derimod ikke her, og årsagen kan være, at moderen flyttede, måske først til Taulov²¹ og senere til Erritsø, Michaëlis kirkes annekssogn, hvor hun i 1754 fæstede et gadehus efter substituten (degneren) Lauritz Ballum i Erritsø.²² Mettes konfirmation kan ikke findes, måske fordi Erritsø kirkebøger først begynder i 1756, men hendes mor døde i Erritsø »46 år gammel« og blev begravet her den 13. oktober 1758. Madame Else Sophie Kellinghusen fik i årene 1745 til 1757 udbetalt penge fra Elbo herreds provstis enkekasse.²³ Skiftet efter faderen, der døde i 1760, omtaler et skifte efter hende den 14. marts 1759, men nævner ikke, hvor det fandt sted, og det har ikke kunnet opspores. Hendes moder, Mettes mormor, Anna Rosina født Jungfoss fra Hamborg, døde næsten samtidig, og i Michaëlis kirkebog er følgende indført: »21. juni 1758 er Hr. Provst Mag. Henrich Pontoppidans kjæreste, navnlig Proustinde Anna Rosina Jungfossen begravet i Kirken i en ny muret Begravelse ved den vestre Kirkedør under Fruentimmerstolene. Dend sal. Proustindes Alder var 74 Aar og ...« (resten er glemt).

De mange dødsfald har måske været medvirkende til, at alle tre Kellinghusen-børn opførte sig ret uortodokst. Anna Rosina giftede sig dog, allerede før de indtraf, med husmanden, og Daniel drog også uden-



Hovedvandsæg fremstillet af Mette Scholasticas bror Daniel Jensen Kellinghusen (1733-1801), der efter ophold i udlandet – bl.a. i London – blev guldsmed i Drammen. (Norsk Folkemuseum, Bygdøy) Mestermærket viser, at han blev mester i 1769.

lands inden da. Men hans skæbne kom til at ligne Mettes. Begyndelsen af hans liv og løbebane tegnede også lyst. Han blev udlært som guldsmed i Fredericia,²⁴ rejste en del i udlandet, og han opholdt sig i London i 1761, da skiftet efter hans morfar fandt sted. Her kan han have lært guldsmeden Emmich Rømer²⁵ fra Norge at kende, for i 1768 finder man ham i Bragernæs (Drammen) hos Rømers onkel guldsmeden Christian Boldeus. I en ansøgning om at blive anerkendt som mester²⁶ oplyste han, at han i 19 år havde været dreng og svend, havde rejst udenlands og selv drevet guldsmedeværksted i mesters sted for en enke.

Han fik derfor tilladelsen, men han skulle først gøre sit mesterstykke – det blev en kaffekande – og han giftede sig ind i Boldeus-slægten, som dominerede guldsmedeproduktionen på Bragernæs i henved 100 år. Selv om de økonomiske forhold ikke altid var gunstige for Christian Boldeus den ældre, får man indtryk af, at han havde en højere position end de andre guldsmede, og da hans datter Sibille den 3. marts 1770, kort tid efter faderens død, blev viet til Daniel Kellinghusen, skete det efter kongelig bevilling i hjemmet, og Sibille blev omtalt som jomfru. Men der var mange guldsmede på Bragernæs, konkurrencen var hård, og da Daniel den følgende måned tog borgerskab på Bragernæs, var det som høker, ikke som guldsmed.

Sibille døde samme år den 13. oktober, og han giftede sig med enken Maren Nielsdatter det følgende år. Heller ikke økonomisk gik det ham særlig godt. Hans skat var 2 ort i 1769, efter at han havde fået lov til at blive indskrevet som guldsmedemester i Drammen. Den var steget til 2 rigsdaler i 1773, men allerede i 1772 havde han pantsat sin gård med gårdsplads og have med alt løsøre og guldsmedeværktøj (dette viser, at han også arbejdede som guldsmed, selv om han havde borgerskab som høker). Dog ser det ud til, at han kom på fode igen, for panteobligationen blev aflyst i 1777, og brandtaksationen viser, at han boede på Storgaden i en gård, takseret til 530 rigsdaler.²⁷

Men det sidste, man ved om ham, er, at han flyttede til Holmestrand,²⁸ hvor han logerede på fattighuset og døde som guldsmedesvend i 1801, så bortset fra, at Mette blev i Fredericia og havde et barn, er deres livsløb næsten parallelle, uden at det er sandsynligt, at de har vidst noget om det selv.

Mostrene Pontoppidan

Efter forældrenes og bedsteforældrenes død var Mette således næsten alene i verden – bare 24 år gammel – selv om hun endnu havde en del familie²⁹ i Fredericia og en morbror i København. De første år efter morfaderens død boede hun sikkert sammen med sin ugifte moster Barbara



Erik Eriksen Pontoppidan (1616-1678), biskop i Trondhjem. Malet af Abraham Wuchters. Han var bror til Mette Scholastica Kellinghusens tipoldefar. (Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød).

Margrethe Pontoppidan. De to var ikke ubemidlede, for slægten var oprindelig meget velstående. Henrik Ludvigsen Pontoppidans farfar provsten magister Henrik Eriksen Pontoppidan i Vejle lånte penge ud til adelige fx til fru Kirsten Munk på Boller, til borgere i Vejle og bønder i

de omkringliggende landsbyer, besad flere ejendomme i byen samt ejede mange bøndergårde, og hans bo var på over 6000 rdl.³⁰ Henrik Erikssens bror biskop Erik Eriksen Pontoppidan i Trondhjem var også velhavende, og hans enke Karen Køller bragte genstande til en værdi af 1147 dlr³¹ med sig ind i sit nye ægteskab med teologiprofessoren Jens Birchero. Endelig nævner Mettes farbror Erik Ludvigsen Pontoppidan i sine barndomserindringer,³² at skiftet efter hans far Ludvig Henriksen Pontoppidan, magister og stiftsprovst i Aarhus, var et af de største i byen.

Mettes morfar var også velhavende. Hun arvede en tredjedel søsterlod efter ham, hvilket beløb sig til 202 rigsdaler, og hun havde ligesom sine søskende forlods fået 40 rigsdaler efter sin mor. Barbara Margrethe fik en hel søsterlod, men hun døde snart efter forældrenes død, i 1764.³³ Der var stadigvæk penge at arve for hendes slægtninge, og denne gang fik Mette 160 rigsdaler.³⁴

I begge tilfælde blev pengene overdraget til formynderen, og Mette var ikke dårligt stillet økonomisk, men det tyndede rigtig nok ud i familiekredsen rundt om hende. Der boede dog endnu en moster i Fredericia. Hun var fadder, da Mette blev hjemmedøbt i Kvong og hed Catharina Dorothea. I 1759 var hun blevet enke efter rektoren ved latinskolen i Fredericia Caspar Frederik Bøtcher, der døde kun 38 år gammel efter 11 års ægteskab, og det ser ud til, at Barbara og Mette boede hos hende i hendes store hus³⁵ i Kongensgade efter Henrik Pontoppidans død.³⁶

Catharina Dorothea var blevet gift i en alder af 35 år og sad nu tilbage med små børn som 46-årig, så hun har måske hverken haft økonomisk eller psykisk overskud til at tage sig af Mette efter Barbaras død, men der var dog længe et nært forhold mellem Mette og mosterens familie. Det virker ikke, som om ægteskabet med Søren Hansen Krag fik familien til at slå hånden af hende – i hvert fald ikke i første omgang, for da Mette og Søren fik deres første barn døbt i 1768, var mons. Bøtcher fadder, og Jens blev i 1772 båret til dåben af jomfru Ingeborg Bøtcher. Disse to af Bøtcher-familien var Mettes meget yngre fætter og kusine. Mons. Bøtcher var mosterens søn Henrik, født i 1749 og altså 19 år gammel. Ingeborg var 21 år gammel (født i 1751) og blev senere gift med Peter Jørgensen Bang, borger, brygger, brændevinsbrænder og købmand i Fredericia.

Efterhånden må kontakten nok være ophørt, for der var ikke tale om nogen hjælp til Mette og Jens, da de fik det svært efter Søren Krags død. Måske var Mette for stolt til at tage imod hjælp eller har efterhånden følt sig fremmed i sit oprindelige miljø.

Morbrodueren David Pontoppidan og de Fredericia Bruun'er

To mennesker, hvorfra man kunne have forventet støtte, var Mettes morbror og hans kone, både fordi de var meget formuende, og fordi Mette også var i familie med konen. Desuden havde de ikke selv børn, og hjælpen kunne være kommet, inden Mette overhovedet havde nået at blive gift så meget under sin stand. Morbroderen var den dengang ret kendte pastor David Pontoppidan (født 1709) ved Helligåndskirken i København, og hans kone var Mette Pagh (født 1715), også fra Fredericia og Mettes halvkusine, idet hun var datter af Mettes fars halvsøster Anna Scholastica Mikkelsdatter Samsøe (født 1684), der første gang var gift med Fredericia-borgeren Niels Madsen Pagh (død 1721). David Pontoppidan døde samme år som sin far, men hans enke overlevede ham i mange år og døde først i 1784. Så hun havde haft rig lejlighed til at hjælpe Mette, da hun selv blev alene. Ved sin død efterlod hun ikke noget af sin formue til sin mands niece og sin egen halvkusine, men ifølge testamente gik en stor sum penge til Fredericia Latinskole.³⁷

Familien var i det hele taget interesseret i velgørenhed, og også Anna Scholasticas barnebarn konsumtionsbetjent Niels Madsen Pagh, der tilsyneladende heller ikke hjalp Mette, stiftede i 1790 sammen med sin kone et legat af samme størrelse som fasterens, men to tredjedele af renterne skulle gå til at betale halvdelen af den pris, hvorfor en eller flere bagere forpligtede sig til i månederne november til februar at sælge brød til de fattige³⁸ – så det kan være, at Mette fik lidt glæde af den velhavende families gavmildhed, trods alt.

Gennem Anna Scholastica Mikkelsdatter Samsøe kom Mette også i familie med en af de mest indflydelsesrige slægter i Fredericia, idet Anna ved en sønnetatter på en måde blev stammoder til de Fredericia Bruun'er.³⁹ Hendes søn og Mettes halfætter⁴⁰ Mads Nielsen Pagh var stadskaptajn, handelsmand og konsumtionsforpagter, indtil han døde i 1754. Og hans datter Maren Madsdatter Pagh, der kun var 6 år yngre end Mette, blev gift med købmand, senere borgmester og justitsråd Johannes Iver Bruun i 1765. Maren havde derfor, allerede før Mette blev gift, også haft mulighed for at yde hende støtte, men døde i 1784 og kunne derfor ikke hjælpe Mette efter Sørenes død. Imidlertid må hendes mand, der levede lige så længe som Mette, have været klar over familieskabet – og uforståeligt er det, at han ikke følte trang til at hjælpe, om ikke for andet så for familiens omdømmes skyld.

Johannes Iver Bruun var en meget betydningsfuld person i Fredericia på sin tid, og hans slægt kom til at præge udviklingen i byen i omkring 150 år. Om sin egen situation, da han blev gift, skrev han i sin Ge-

heime-Bog⁴¹ i 1765: »Anno 1765, d. 25 Junij overdrog min Salig Moder mig hendes hidtil drevne Handel tillige med min nu iboende Gaard med Indboe, 4 Lodder Jorder m.v. og i beholdværende Kjøbmands Vahre, alt efter den mellem os oprettede Contracts nærmere ommeldning, paa hvilket alt ieg efter min fædrene Arvs affdrag 976 Rdlr., blev hende skyldig 2500 Rdlr., hvorfor hun bekom min Pante Obligation med første Prioritet udi mine Eiendomme. Samme Aar 1765 den 5. Juli stod voris Brøllup, min Salig Sviger Moder, Madmme. Pagh, overlod mig med min Kone de 2de Lodder Jorder No 15 og No 16 samt frie brøllup m.v., som ansattes til 1400 Rdlr's Værdie efter Lodder Jordens priis samme Aar«. ⁴²

Mette Pagh, David Pontoppidans enke, testamenterede i øvrigt penge til sin egen velhavende niece, der døde samme år som hun selv. Johannes Iver Bruun skriver det således i sin Geheimebog i 1784: »Arvet paa min salig Kones Vegne 500 Rdlr. efter Frue Pontoppidan«.

Mettes halvfaster Anna Scholastica Mikkelsdatter Samsøe døde i 1736 kort efter, at hun havde båret Mette, da hun blev fremstillet i Kvang kirke den 22. juli. Anna Scholastica var gift to gange, og hun omtales i Kvang kirkebog som »Borgmester Amagers kjæreste i Fredericia«. Hendes anden mand var postmester, borgmester i Fredericia og kommerceråd Frederik Amager. I dette ægteskab fødte hun sønnen Niels⁴³ (1722), og han blev en meget velhavende mand. Han var konsistorialråd, sognepræst i Skelby på Falster og var ejer af Gedsergård med bøndergårde samt Skelby og Gedesby kirketiender.

Da han døde i 1781, betænkte han heller ikke sin fattige halvkusine i sit testamente, selv om han var barnløs og ugift. Han bar sig ad som Mette Pagh, halvsøsteren, og Johannes Iver Bruun og hustru fik også her en stor arv ifølge Geheime-Bogen: »1782 arvet efter Salig Farbroder (egentlig hans kones halvfarbror) Amager 1468 Rdlr«. Desuden købte Johannes Iver Bruun på auktion Gedsergård sammen med sine to svogre ovennævnte Niels Madsen Pagh, apoteker Kasimir Martin Ingversen, der var gift med Maren Pagh's søster Gye Marie, og en anden af hans kones slægtninge residerende kapellan Rasmus Fenger. Denne var gift med Anna Scholastica Pagh, som var en datter af købmand Mikkel Nielsen Pagh, også en halvbroder til Niels Amager.

Dette viser, at der var slægtssammenhold, selv blandt ikke ganske nært beslægtede, men for at være med i fællesskabet skulle man nok ikke have sat sig udenfor ved ikke at opføre sig, som slægtstraditionen krævede. Det hjalp således ikke Mette Scholastica Kellighusen, at hun havde den »fine« slægt på fædrene side i Fredericia.

Kellinghusen

Ingen helt nære fædrene slægtninge var der dog tilbage, da Mette mistede sin mor, sine morforældre og sin morbror. Faderen Jens Kellinghusen var også fra Fredericia og født dér som søn af byskriveren Daniel Kellinghusen og Mette Rasmusdatter, Mikkel Samsøes enke. Mette havde flere børn i første ægteskab bl.a. den ovennævnte Anna Scholastica, og i det andet ægteskab var der foruden Jens to andre sønner, som forlod fødebyen: Hans Mikkel og Niels. Den første blev skibsskriver og tolde. Han var gift med en slægtning fra Flensborg og døde uden at efterlade sig børn i Skælskør allerede i 1747, 53 år gammel. Den sidste var fyrværker og kaptajn. Han døde i København i 1759, 62 år gammel og efterlod sig en enke med 6 børn, hvoraf den ældste var 18 år.⁴⁴

Slægten Kellinghusen stammer fra Stade i Tyskland, og Mettes farfar, byskriver Daniel Kellinghusen, der sandsynligvis tilhører Hamborg-Flensborg-grenen af denne slægt, var en meget velstående mand. Skiftet⁴⁵ efter ham i 1696 viser, at han foruden sin ejendom i Gothersgade i Fredericia ejede 7 jordlodder på Fredericia mark, en gård i Erritsø, et hus sammesteds, en gård i Nyby i Læborg sogn og endnu en gård i Falling sogn, Hammerum herred. Der var guld, sølv og 2 diamantringe, stort indbo, bøger på tysk, hollandsk og dansk og efter tidens forhold mange kreaturer.

Stammede disse rigdomme fra Mikkel Rasmussen Samsøe, eller var de fra hans egen slægt? Boet skyldte 600 rigsdaler til de tre stedbørn Rasmus, Anna Scholastica og Maria foruden ca. 300 til anden side, men det var alligevel på i alt 2861 rigsdaler, så det kan knap være Daniel Kellinghusens kone, der bragte al velstanden til huse.

Flere af Kellinghusen-slægtens medlemmer var foretagsomme og velstående.⁴⁶ De ernærede sig hovedsageligt ved handel i Stade, Hamborg og Flensborg, og slægten kan føres tilbage til Harmann Kellinghusen de olde, der nævnes i Stade fra 1479. Han er sandsynligvis identisk med Harmann Kellinghusen, der var gift med Dorothe von Bestenbortel og født i Becken (Bochum?) i Westfalen. Han blev brygger i Stade i 1479 og solgte bryggeriet i 1506. Dorthe må have bragt bryggeriet med ind i ægteskabet, da han ikke nævnes i Stades første grundbog. I 1503 kaldes han »de oldere« og nævnes så sent som 1515.⁴⁷

Hans søn, Harmann de junge nævnes som borger i Stade 1507-1535.⁴⁸ Han var gift med Gesa, der døde 1509 i Stade efter at have født fire børn. Anden gang var han gift med Agnete, der levede i 1531, og med hende fik han tre børn, blandt andre den senere købmand og hospitals-

forstander Hans Kellinghusen, der blev født i 1514 og døde i Flensborg den 17. juli 1588. Denne har efterladt sig to betydelige mindesmærker i Skt. Nikolaj Kirke her: en såkaldt Mahntafel og en døbefontshimmel. En Hans Kellinghusen Stiftung lå lige uden for Skt. Johannes port i den nuværende Johannisstrasse. Huset bestod af fem boliger til to personer hver, men det blev revet ned i 1869, fordi det efter næsten 300 års forløb var blevet brøstfældigt, og der blev opført en ny stiftelse i det nærliggende Munketoft. Mindetavlen fra det gamle hus blev indmuret i det nye. Desuden gav Hans Kellinghusen lige før sin død i 1588 1000 mark lybsk til 12 fattige personer, sådan at de hver søndag kunne få lidt brød, smør og øl samt penge til nødtørftig beklædning.⁴⁹

Kellinghusen var således en velhavende mand, og han var gift ind i en af de bedste familier i Flensborg, idet hans hustru siden 1546 var Mette thor Smeden. Hans Kellinghusen var også kulturelt interesseret, sendte en søn Thomas til Strassburg og Heidelberg for at studere (han blev senere også hospitalsforstander), og han skænkede »die Kirchengeschichte der Magdeburger Centuriatoren« til Nikolaj kirkes bibliotek.⁵⁰

Hans Kellinghusens halvbroder Claus, født ca. 1501 i Stade, flyttede til Hamborg som købmand og nævnes her 1641-64. Med sin hustru Margrethe fik han to sønner. Hermann Kellinghusen »Clawessohn«, der blev født ca. 1540 og døde 1596, var borgmester i Hamborg og er begravet i Skt. Jacobi Kirke, hvor han købte et gravsted i 1581, mens sønnen Daniel bosatte sig i Flensborg.

En af de to er uden tvivl stamfar til den danske gren af slægten. Daniel blev født i 1538 og sluttede sig til den betydningsfulde farbror Hans Kellinghusen i Flensborg, hvor han døde den 31. oktober 1604 og blev begravet i samme kirke som sin farbror. Han blev den 3. juni 1576 gift med en flensborgborgers datter, nemlig Iver Petersens datter Kristina, der overlevede ham i 22 år. Hun døde den 3. juni 1627 og blev også begravet i Skt. Nikolaj kirke.⁵¹ Daniel Kellinghusen gav i 1682 et historisk værk til Nikolaj kirkes bibliotek, ligesom broderen, borgmesteren i Hamborg Hermann Kellinghusen, skænkede en græsk-latinsk ordbog til samme.

Thomas Kellinghusen og Daniels søn Heinrich ansås af O. H. Møller⁵² for at være stamfædre til Kellinghusen-slægterne i Flensborg og Danmark, men det er snarere borgmester Hermann Kellinghusen i Hamborg, der er stamfar til den aktuelle gren af slægten – Mette Scholastica Kellinghusens. Hermann var gift med Mette Møller, der var datter af Pe-

ter Moller, rådmand i Flensborg og første gang gift med Andreas Eulenou, sekretær i Tyske Kancelli og kannik i Roskilde, hvor han døde den 30. april 1565.⁵³

Den ældst påtrufne Kellinghusen i kongeriget er Hans Kellinghusen, og han kan være en søn af borgmesteren i Hamborg og rådmandsdatteren fra Flensborg.⁵⁴ Han var selv drabant i Livgarden og døde før den 30. december 1648, da der udgik kongebrev om hans datter Birgittes optagelse i Vartov hospital.⁵⁵ Ikke andre børn af ham kendes med sikkerhed, men han var sandsynligvis far til 6 flere bl.a. Hans Kellinghusen, født ca. 1628 og ifølge Københavns skattemandtal i lære hos Johan Stenkul i 1645. Han fik skøde på en grund på Slotsholmen i 1659, måske fordi faderen var drabant,⁵⁶ og er opført i skattemandtallet samme år,⁵⁷ men ikke i grundtaksten to år senere. I en dom ved Fyns landsting berettes, at han skal være død i udlandet kort efter den 31. august 1661. Han blev gift med en Karen Larsdatter i Holmens kirke den 25. september 1657 og blev af landsdommer Jens Lassen kaldt svoger, men hvordan familieskabet var, har det ikke været muligt at fastslå. Blandt hans børn har sikkert været Daniel Kellinghusen, Mettes farfar, byskriveren i Fredericia. Opkaldelsen af dennes børn, den ældste søn hed jo Hans, kunne tyde på, at byskriver Daniel Kellinghusen hører hjemme her. Alderen passer også, da han er født ca. 1660.

Tiden taget i betragtning er kilderne ret rigelige, men da navnene Hermann og især Hans og Daniel går igen i slægten, kan det være svært at fastslå de helt nøjagtige familieforhold, men af samme slægt, og ret nær slægt er de alle.

Der findes, som det fremgår af det foregående, et omfattende utrykt materiale om Kellinghusen-slægten i arkiverne i Flensborg og Hamborg, i Marstrands optegnelser specielt om den danske gren. Mette Kellinghusens navn findes også i samlingen, men hendes videre skæbne anføres som ukendt.

Pontoppidan

Også Mettes mødrene slægt, Pontoppidan-slægten,⁵⁸ er indgående behandlet i forskellige sammenhænge, men ligesom Kellinghusen-forskerne har Pontoppidan-forskerne opgivet Mette. Hendes navn nævnes i »*Danske Jubellærere*« under Pontoppidan-slægten, men forfatteren har ikke fundet frem til hende, endskønt hun levede på udgivelsestidspunktet. Hun står kun omtalt som Else Sophie Pontoppidans datter med præsten Jens Kellinghusen,⁵⁹ men Mette hørte jo til slægten, selv om den så skammeligt – ser det ud til for os – svigtede hende.



Antoppidan.

Det lå ellers til familien at være slægtsinteresseret, dog nok på en anden måde, for ifølge Jens Bircherods tillæg til dagbogsoptegnelserne⁶⁰ havde Bircherods far flere gange modtaget breve fra sognepræsten i Herlufmagle, den senere stiftsprovst i Århus, Ludvig Henriksen Pontoppidan (1648-1706), Mettes mors farfar. Denne syslede med adelshistoriens genealogiske og antikvariske studier, og han havde også forbindelse med andre, som gav sig af med det. Hos Bircherods far søgte han blandt andet oplysninger om personer, der havde levet i Odense, på grundlag af gravskrifter og andre kilder. »Særdeles haver der været nogle Familier i mange Aar i Odense, som haver været god Adel, men i forrige Tider har været – kaldet Odense Adel, saasom de Muler (hans egen slægt), Rosenvinger eller Willumsønner, Søblad, Banger (også hans egen slægt), Kotter (ligeså) – «. Han havde også planer om at udgive en bog, for som han skriver: »De fleste danske Familier ere mig nogenledes bekendt – «, men planerne blev aldrig til noget.

Ludvig Henriksen Pontoppidans bror Erik Henriksen Pontoppidan⁶¹ viste sin hengivenhed for sin slægt og sin mor Anna Krabbe ved at skrive et gravminde til hende, og det er i modsætning til gravstenen i Vejle Skt. Nikolaj bevaret.⁶² Ordlyden er gengivet i *Magazin til den danske Adels Historie*,⁶³ og hele hendes slægtsbaggrund og liv med sognepræsten i Vejle, provst og magister Henrik Eriksen Pontoppidan, tidligere rektor i Odense, skildres på vers. Samtidig er der et noteapparat, der oplyser om hendes adelige slægt i Halland, Sverige og Norge i flere led. Det har vist sig, at der er flere unøjagtigheder heri, men som det fremgår af denne artikels noter, har en del svenske forskere i de sidste årtier med ret godt resultat forsøgt at opklare forholdene omkring adelskabet hos familien Krabbe fra Ølmanæs nær Varberg.

Krabbe i Halland

Anna Krabbe var en Lauritsdatter, og hun havde en søster Gertrud,⁶⁴ der var gift med hendes svoger Jacob Eriksen Pontoppidan, præst i Danemare. De havde flere søskende: broderen Peder, der nævnes til Ols-

Mette Scholastica Kellinghusens oldefar præsten og stiftsprovsten Ludvig Eriksen Pontoppidan (1648-1706) er forevigt på et epitafium i Herlufmagle kirke. Han ses øverst til venstre. Nr. 3 fra venstre er hans hustru Barbara Hansdatter Backer. Mellem dem ses hendes første mand Jens Nielsen Spend, der også var præst i Herlufmagle. Resten af billedfladen udfyldes af deres samlede afkom. Mettes morfar Henrik Ludvigsen Pontoppidans (1679-1760) portræt er tilføjet i 1681, så han må være den mindste af drengene. På rammen står bl.a.: »Anno 1681 Er Vores 2 Børn, Nemlig, Henrich, oc Anne Christine Pontoppidan Deres Contrafey her hos paa Tavlen sat«. (*Slægten Pontoppidan*, 1905)



Peder Lauritsen Krabbes segl. Han var bror til Mette Scholastica Kellinghusens tipoldemor Anna Krabbe, gift med provst Henrik Eriksen Pontoppidan, Vejle. Hjerterne viser tilknytningen til den anden hallandske æt Krabbe og til Hierta-slægten. (Riksarkivet, Stockholm).

næs på Tjörn i Bohus len og Ølmanæs,⁶⁵ levede endnu 1689. Han, der var kaptajn, var gift med Kirsten Due, enke efter Peder Knudsen Maaneskiold, ejeren af Olsnæs, med hvem han fik to døtre, der begge blev gift adeligt i det nu svenske Bohus len.⁶⁶ En anden broder, der også hed Peder, var løjtnant og døde i 1667. En tredje broder, Erik, som også var soldat, skal ifølge gravskriftet være død i Brabant i 1637.⁶⁷ Søsteren Kirsten blev svensk ligesom broderen i Bohus len. Første gang var hun gift med den danske adelsmand Arild Griis, men anden gang med den svenske major Nils Staffanson Hjulhammar, og hendes efterslægt tilhører den svenske adel. Kirstens døtre overtog halvdelen af Ølmanæs efter onklens

død, men allerede omkring år 1700 gik gården helt ud af slægtens eje og blev med tiden en almindelig bondegård.

De syv Krabbe-søskendes far var Laurits Erikssen til Ølmanæs,⁶⁸ der levede 1625, og moderen var Kirsten Friis af norsk herkomst.⁶⁹ Laurits Erikssens far Erik Olssen nævnes endnu 1610 til Råø. Fra sin far Oluf Lauritssen, landsdommer i Nordhalland, der levede 1554, fik han gården Råø, og Ølmanæs kom i familiens eje, fordi Laurits Erikssens fætter Olof Gullbrandssen, der døde ca. 1600, ingen børn havde. Olofs far og Erik Olssens bror Gullbrand Olssen var sikkert Daniel Rantzaus foged i Fjære herred og faldt i slaget om Varberg fæstning i 1565.⁷⁰

Erik Olssen havde endnu en søn Jens, hvis datter Elin arvede Råø. Hun var også gift svensk, først med regimentskvartermester Just Bråkenhusen⁷¹ og derefter med bypræsident i Göteborg Peter Eriksson Rosenskiöld,⁷² der døde i 1656. Hun levede endnu mange år herefter, men økonomien var ikke god. Gården blev pantsat, men ejedes officielt af Rosenskiöld-slægten helt til 1814.

Krabberne var oprindeligt knaber, dvs lavadelige, og Råø hedder nu, som den altid har heddet i folkemunde, Knapegården, men er delt i tre gårde, hvoraf den ene ejes af Axel Natt och Dag, der rent tilfældigt er en efterkommer af Kirsten Lauritsdatter Krabbe. Den oprindelige herregård var som næsten alle herregårde i i Halland bygget af træ og er ligesom Ølmanæs forsvundet.

Krabberne og svenskekrigene

De aner og nære slægtninge, der anføres i noterne til gravskriftet, har til dels samme navne som nogle af slægtens virkelige medlemmer, men de er i nogle tilfælde ikke helt præcist anbragt, og nogle af anerne er vist også gjort fornemmere, end de var i virkeligheden, selv om fx den tilknytning, der nævnes til Hierta-slægten⁷³ er rigtig.

Usikkerheden med hensyn til familieforholdene kan også skyldes, at der hele tiden var store problemer i slægten både med jord og familie på grund af krigene imellem Danmark og Sverige, også fordi man giftede sig på tværs af landegrænsen og besad jord i Sverige.⁷⁴ Disse problemer ophørte naturligtvis på en måde efter 1645, og Anna Lauritsdatter Krabbe og søsteren i Dannemare, der begge giftede sig med danske mænd under deres stand – søsteren giftede sig dog anden gang ind i Mule-slægten – forblev danske, da Halland gik tabt, men begge fik de kærligheden at føle under svenskekrigene. Det gik meget hårdt ud over Vejle by, og Anna Krabbes ægtemand skriver i en indberetning⁷⁵ om byens tilstand i 1649 bl.a.: »Udi den svenske Krig Anno 1644 og 1645 er denne liden By og meget kommen tilagters og forarmet, saa at henved

24 eller flere Par Folk ere bortflyttede, paa Landsbyerne sat sig ned og andre Steder sig opholde«.

Værre endnu gik det i årene lige før og efter hans død, og i Dannemare blev Gertrud ifølge Wibergs Præstehistorie ligefrem mishandlet: »Man skar i den bedrøvlige svenske Feide endog Snørlivet op paa hans Kone (Hans Mules) for at faae de da brugelige Sølvmallen og Sølvkjæder deri«. I Vejle gik det ikke meget bedre, og Anna Krabbe »siger« til slut i gravskriftet:

Vi døde vel i Fæide Tiid / Men leve dog hoes Herren blid,/ Dend Død var os en Baade (note: Da dend Svensche, Kayserlige, Polsche og Brandenburgische Armeer laa udj Jylland).

Det var nu ellers det dårligst tænkelige tidspunkt, når man betænker, at ægteparrets 6 børn i alderen 7-17 blev forældreløse midt i fejdtiden, og skiftet påskønner da også det ældste barn og eneste datters indsats for de små søskende: »Och efftersom Ellen Hendrichsdaater,⁷⁶ och enniste Syster och haffuer effter hendis S. forældres dødelige affgang hafft plichtig opsiun med effterlate gods, saa haffde hun icke været, Da maa skee meere deraff udi den Besværlige Krigstid haffde været foreyet, och hun haffde set sine Smaa och umøndige Sydskinde till gode, da ere bevilget med Erich Henrichsens (forfatteren af gravskriftet) och Lauridtz Henrichsens Sambtycke, att Ellin Hendrichsdaater, maatte gaae lige udi arff och deeling, paa dette skiffte, med sine brødre, dog dersom nogen aff de umyndige, I sin tid vilde haffue noget derimod att præterdere som dog icke formodis, da icke att komme formynderne der paa till nogen skade, mend derimod skall hendis brødre, nyde alle deres S. faders bøgger och hun derved ingen pant at Vinde«.⁷⁷

Hvor stor tilknytningen til slægten på Ølmanæs og Råø har været efter fredsslutningen ved Brömsebro og senere Roskildefreden og fredsslutningen i 1660, kan man ikke vide, men naturligvis har Anna Lauritsdatter Krabbe fortalt sine børn om slægten. Dog er det forholdene taget i betragtning ganske besynderligt, at Erik Henriksen Pontoppidan i så høj grad fremhæver tilknytningen til de svenske. Fx nævner han som den første slægtning general Lennart Torstensson.

De lærde Pontoppidanner

Også Ludvig Pontoppidans søn, Mettes morfars halvbror, den kendte kirkemand og forfatter af mange forskelligartede værker Erik Pontoppidan, der var opvokset i halvbroderens hjem i Fredericia og havde sin skolegang i Fredericia Latinskole⁷⁸ og kun var lidt ældre end Else Sophie Pontoppidan, Mettes mor, var meget interesseret i sin slægt. Han omta-

ler den for eksempel i *Marmorata Danica* og i *Danske Atlas*, men hans historiske interesse gik som bekendt langt videre end til personalhistorie – og han viste heller ingen interesse for Mette, selv om han selv havde nydt så meget godt som forældreløs i sin halvbrors, hendes morfars hus.

Endelig skal nævnes, at Trondhjem-biskoppen Erik Eriksen Pontoppidan, en bror til sognepræsten i Vejle Henrik Pontoppidan, i 1670 skrev et meget smukt æresminde over sine forældre forvalter Erik Knudsen (1568-1631) i Sdr. Broby på Fyn⁷⁹ og præstedatteren fra Espe Anna Lauridsdatter (1579-1670), der døde hos sin datter Sara på Tågerød og blev begravet i Lidemark kirke. I æresmindet opregnes hendes slægt – udelukkende præster – ligesom i gravmindet over Anna Lauridsdatter Krabbe.⁸⁰

Jungfoss (Biehl)

Mettes mormors slægt købmandsslægten Jungfoss fra Hamborg⁸¹ er det også værd at beskæftige sig med, idet tre kvinder af slægten blev gift i Danmark, alle med dengang kendte mænd, men især i de seneste år er en af deres efterkommere, en kvinde og Mette Scholasticas næstsøskendebarn, blevet ganske berømt og meget omtalt, vel på grund af den voksende interesse for de »glemte« kvinder i historien. Det drejer sig om Charlotte Dorothea Biehl, Skriverjomfruen,⁸² som næsten er Mettes samtidige, da hun var blot fem år ældre end Mette, født i 1731. Hun var datter af Else Sophie Pontoppidans fætter slotsforvalter og akademisekretær på Charlottenborg Slot Christian Æmilius Biehl. Dennes mor var Mettes mormor Anna Rosina Jungfoss' søster Dorothea Margrethe, der i 1707 blev gift med vinhandler Claus Biehl i Fortunstræde i København. Hun, der havde været kammerjomfru hos dronning Louise, døde allerede i 1716. Efter hende overtog en tredje søster Anna Catharina hvervet som kammerjomfru, og hun var fadder ved sin niece Else Sophie Pontoppidans dåb i Fredericia 26. april 1712, samme år som hun forlod tjenesten, fordi hun blev gift med sognepræsten i Nr. Vedby og Nr. Alslev Søren Payngk.⁸³ Begge døde,⁸⁴ før Mette blev født, men at Jens Kellinghusen fik ansættelse i Kippinge, nabosognet til Else Sophies onkels, har sikkert ikke været helt tilfældigt. Desuden var Kippinge et bedre kald end hedesognene Kvong og Lyne, og selv om de store indtægter fra valfarterne til Kippinge kirke med Skt. Sørens kilde var stærkt i aftagende, var de dog i året før Jens Kellinghusens død 500 rigsdaler. Det må have været mere spændende at være præst – og barn, som Mette var det – i et så sagnospundet sogn⁸⁵ end på den jyske hede.

Der var i øvrigt endnu en slægtsmæssig tilknytning til egnen, da Else Sophie Pontoppidans »stedfætter« dvs. Claus Biehls yngre halvbroder

havde været præst i det nærliggende Ønslev-Eskildstrup, men også han var død, førend Kellinghusen-familien kom til Kippinge. Hvor megen kontakt, der har været med Biehl-slægten, ved man ikke, men Henrik Pontoppidans hustru kaldes hos Giessing faktisk Biehl Jungfoss, så hun er blevet identificeret med den slægt, søsteren giftede sig ind i.

Mette og Søren – igen

Efter tilbageflytningen til Jylland ses ingen forbindelse til den københavnske del af familien, og Charlotte Dorothea Biehls forfatterskab viser ikke, at hun har haft kendskab til næstsøskendebarnets skæbne. Og Mette selv, ja, hun har ikke efterladt sig noget skriftligt, men sandt er det, at hun trods sin baggrund og på trods af sine nedarvede egenskaber, blev Søren Hansen Krags hustru og endte på fattiggassen. Ingen kilder fortæller mere, end hvad står skrevet ovenfor, nok flere detaljer, men ikke så mange flere kendsgerninger.

Fadderlisterne ved Mettes børns dåbshandlinger viser dog, at de mennesker, der havde kendt hendes morfar og mormor og må have hørt til deres omgangskreds, ikke svigtede hende med det samme. Fadderne var ligesom Bøtcher-børnene repræsentanter for Fredericias bedste borgerskab, dog kun ved det første barns dåb. Her var pastor Bergendahls hustru, borgmester Lund og byskriver Eegberg samt jomfru Pagh fadder, og det har sikkert været fru Bergendahl, der bar barnet til dåben. Hun var gift med provst Pontoppidans kapellan, der senere blev sognepræst ved Michaëlis kirke. Dåben fandt sted i Trinitatis kirke, så Mette og Søren har i begyndelsen ikke boet i Norgesgade, der lå i det tyske sogn, som havde Michaëlis til sognekirke. Det er muligt, at de overhovedet ikke havde noget hjem, og at Mette boede hos Bøtcher-familien, der var blevet boende i det danske sogn, hvor latinskolen og rektorboligen lå.

Borgmester Lund må siges at have hørt til byens spidser, været dens spids, og Eegberg var byskriver ligesom Mettes farfar, men dengang kendt i vide kredse. Inden han kom til Fredericia i 1752, havde han sammen med skilderen Johannes Rach af Frederik den Femte fået bestilling på at udføre en samling malerier af monarkiets slotte, palæer, byporte, herregårde, købstæder og lignende. To prospekter af stabelstaden i *Danske Atlas* bærer også hans navn. Han blev senere også hospitalsforstander og vicerådmand i Fredericia, men fortsatte med at male, fx. skænkede han en Pilo-kopi af Frederik den Femte til det nye rådhus i byen. Jomfru Pagh's fornavn er desværre ikke nævnt, men det må have været enten en halvkusine til Mette eller en halvfætters datter, så på det tidlige tidspunkt i Mette og Sørens ægteskab vedkendte begge parter sig slægtskabet.

Ved Jens' døb 4 år senere var det bedre borgerskab stort set væk. Nu var det helt tydeligt kun jomfru Bøtcher, der tilhørte det, mens de øvrige var jævne mennesker: »Seigr Christian Lorentzen, Nicolay – Vejrmøller, Niels Peter Smeds søn, jomfru Schønbech hos Bergendahl, og Sinne Hansdatter tjener hr. etatsraad de Hofman«. Det var nu kun de tjenende ånder, der var repræsenteret.

Hans de Hofman, stadens sidste præsident og fra 1773 amtmand over Koldinghus Amt, er i øvrigt interessant i sammenhængen, idet hans eneste søster Juliane Marie var gift med prokansler, biskop i Bergen og hofpræst Erik Pontoppidan, der som nævnt var en halvbror til Mette Scholasticas morfar Henrik Pontoppidan og opvokset i dennes hus. Prokansleren døde i 1764 midt under arbejdet med *Danske Atlas*, som Hofman derefter fuldførte. Interessen for familien gik dog ikke så vidt som til, at Hofman tog sig af den næsten slægtsløse Mette. Han var ellers uhyre interesseret i fredericianernes ve og vel, brugte oven i købet egne midler på at forbedre byens status, endda Skt. Michaëlis kirkes tilstand



Huset i Sundegade i Fredericia, hvor Mette Scholastica Kellinghusen boede med sønnen Jens hos bådsmandsfamilien ifølge folketællingen 1787. Senere var her bl. a. restauration og logi for rejsende. Huset er nu nedrevet. (Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn, Fredericia).

forbedrede han, men interesseret i den enkelte person var den selvbevidste og dygtige mand øjensynligt ikke.

Den lille datter, der døde to dage gammel i februar 1781, nåede kun at få navnet Anna Sophie – hun blev vel opkaldt efter Mettes mor og søster samt Sørenns mor Ane – og der er ikke indført faddere til hende.

Efter at pengene var svundet ind og efter Sørenns død, ser det således ud til, at familie og bekendte ikke tog sig af Mette økonomisk. Imidlertid må hun have vidst, hvilke konsekvenser hendes valg af Søren Krag til ægtemand kunne få, også selv om den nærmeste familie syntes at være meget sympatisk stemt over for ham, hvilket det tidligere omtalte skifte efter provst Henrik Pontoppidan viser.

Men hvem var Søren Hansen, hvorfra stammede han, og hvordan kunne han og Mette overhovedet lære hinanden at kende? Blev de bare forelskede i hinanden på tværs af alle konventioner, eller var det, i hvert fald for hende, blot en praktisk foranstaltning, når hun nu var alene og ikke var blevet gift med en mand af sin egen stand, inden hun var fyldt 32? Disse spørgsmål svarer dokumenterne heller ikke på, men de fortæller trods alt noget om den jævne mand, præstedatteren giftede sig med.

Søren Hansen Krag

Søren Hansen Krag blev født i et lille kassehus i Gårslev sogn ca. 10 km fra Fredericia som søn af Hans Nielsen Krag og Ane Sørensdatter og blev døbt den 2. februar 1723.

Hans forældre var blevet gift i 1710, efter at Hans Nielsen Krag havde fået fæste på huset året før.⁸⁶ Der var kun 2/3 skp. land, og han skulle svare 2 rdl. årligt til Koldinghus rytterdistrikt samt forbedre huset. I 1711 blev der udskrevet skat til artilleriets anskaffelse i forbindelse med Store Nordiske Krig, og da slap parret for at betale noget, da: »Hans Krag med Hustrue er en fattig Mand, holder ingen Heste eller Kvæg, haver kun 1 Ko«. Det samme er tilfældet ved udskrivningen af krigsskat i 1720. Huset regnedes da blandt et »af de små huse i Gårslev by«, og der var stadig væk kun 1 ko.⁸⁷

Ind i disse fattige kår fødtes der fem børn. Den ældste Morten (mon ikke Ane havde været gift før?) blev født i 1718; også han blev en af den yngre Hans Sørensens aner, men på mødrene side, og han sad hele livet igennem i fattige kår som daglejer. Det har nok også været på denne måde faderen, Hans Nielsen Krag, ernærede sig, muligvis på den nærliggende Nebbegård, da Eleonora Risom herfra var fadder ved det sidste barns dåb i 1726.

I 1742 blev Søren optaget i reserverullen, og som 23-årig nævnes han i 1747 første gang hos provst Pontoppidan i Fredericia, måske har han været der et par år forud, men under alle omstændigheder kom han til

provsten kort tid efter at Madame Kellinghusen var vendt tilbage til barndomshjemmet med sine tre børn. Hans navn findes i flere år i rullen, og mest interessant er indførslen fra 1752, idet der her står, at Søren Hansen er »ved Provst Pontoppidan i Fredericia«, faderen Hans Nielsen er død, og broderen Niels Hansen bor i et kassehus i Gårslev.⁸⁸ Så der er ingen tvivl om Mette Kellinghusens mands herkomst.

Søren Hansen tjente provst Pontoppidan i ca. 15 år og blev næsten opfattet som en del af familien. Det er allerede omtalt, at han fik den halve jordlod nr. 122 uden at betale mere for den, end provsten selv havde givet. Skiftet efter ham viser dog, at provstens mundtlige løfte ikke blev ført ud i livet uden sværds slag fra familiens side.

Mikkel Pagh,⁸⁹ David Pontoppidans svoger (og Anna Scholastica Rasmusdatter Samsøes søn) blev tilsynsværge for døtrene Barbara Margrethe og Catharina Dorothea på afbud fra den naturlige lavværge farbroderen Christian Ludvigsen Pontoppidan, stiftsprovsten i Århus, som undskyldte sig med sin høje alder og svaghed, selv om også han var opvokset i halvbroderens hus i Fredericia⁹⁰ – Erik Pontoppidan blev ikke spurgt. Som tilsynsværge for de to døtre og som formynder for Mette Scholastica Kellinghusen ville Mikkel Pagh ikke godvilligt lade Henrik Pontoppidans mundtlige løfte stå ved magt.

Skiftets ordlyd er følgende: »En halv Lod Jord paa Stadens Mark No 122, som den Sal. Provstes Karl Søren Hansen, som i mange Aar har tient den Sal. Provst for en ringe Lønd, formeenes at maatte beholde, da den ham af Provsten i levende Live er lovet for den Summa som hand selv har kjøbt den for; hvilket hand med tvende Eedelige Vidner vil, i fornøden Tilfælde, beviise. Hvorimod Mons. Pagh paastod, at siden der intet skriftligt fantes i Stervboeden om denne Sag, da at bemt. halve Lod Jord maatte lovligen vurderes, og til offentlig Auction stilles«. Skifterettens afgørelse gik Mikkel Pagh imod, idet den mente, at sagen skulle til videre overvejelse, og jordlodden kom ikke med på den offentlige auktion, der fandt sted den 21. februar 1762. Det viste sig endvidere, at arvingerne var enige om, at Søren Hansen skulle have jordlodden. Der forelå et brev fra Daniel Kellinghusen, der som nævnt på daværende tidspunkt opholdt sig i London, »hvorudi hand giver sit Samtycke til, at den Sal. Provstes Karl Søren Hansen Krag maa beholde dend forhen andførte halve Lod Jord for den Summa 122 Rixdahler. – Derpaa fant Skifte=Retten for godt at giøre en Slutning om den bemelte halve Lod Jord, som var af den Sal. Provst i levende Live overladt hans tieneste Karl Søren Hansen Krag for den Summe 122 Rdl«. ⁹¹ Såvel kapellanen Jens Bergendahl som datteren Catharina Dorothea Pontoppidan var desuden villige til med ed at bekræfte, at de mange gange havde hørt »dette Løfte« af provstens egen mund.

Skifterettens endelige kendelse blev da, at Søren Hansen Krag skulle have ordentligt skøde på jordlodden for de 122 rigsdaler. Og sikkert derfor så han, der efter så mange år i provstens tjeneste pludselig stod uden arbejde, som tidligere nævnt en mulighed i at slå sig ned som avlsbruger, men som det jo viste sig senere, skete det på et alt for svagt økonomisk grundlag.

Sørens familie

Sørens broder Niels, der fødtes i 1716, blev hjemme hos forældrene og søgte i 1745 fæste på sin gamle og affældige fars kassehus. Hartkornet var kun 1 skp. Niels havde været forældrene en god støtte, for bygningerne bestod af 5 fag i god stand, som han »i den Tid, han har været Forældrene til Hjælp selv har ladet opbygge«. ⁹² Den gamle affældige far døde kort efter, men hans død er glemt i kirkebogen. Niels giftede sig først to år før moderens død i 1753. Ane Sørensdaughter blev 71 år gammel.

Mette Kellinghusen kendte således ikke Sørens forældre, og hun var aldrig fadder til nevøerne og niecerne i Gårslev, selv om Søren flere gange nævnes i kirkebogen som fadder for bl.a. broderen Mortens børn. Så den fattige, meget jævne svigerfamilie blev vist ikke præstedatterens omgangskreds. Heller ingen af Sørens familie var faddere ved de tre børns dåb, medmindre Sinne Hansdaughter skulle være Lorentze Margrethe, men det lyder ikke sandsynligt.

De sidste år

Hvordan Mette og Sørens liv sammen formede sig i øvrigt, kan man ikke vide, men de fulgtes i hvert fald troligt ad til alters i Mettes morfars kirke, og da Søren døde, var Mette også til alters dagen efter hans begravelse. Herefter var Mette og Jens helt overladt til sig selv, og de fristede en ikke let tilværelse. Pengene fra Mettes arv var borte, og som nævnt boede de ikke i de pæne kvarterer i byen.

Til sidst var præstedatteren Mette Scholastica Kellinghusen næsten glemt, alle steder står der i hendes papirer Søren Krags Enke, oven i købet var hun som nævnt til sidst afhængig af den usle hjælp fra fattigkassen. Hun var så fattig, at hun blev begravet i de fattiges jord på nord-siden af Skt. Michaëlis kirke, den kirke, hvori hun havde siddet i en af de fornemste kirkestole som barn og ung, og hvori hendes morfar og mor-mor lå begravet. Og alligevel. Den sidste folketælling huskede hende. Her var hun, 65 år gammel, igen Mette Scholastica Kellinghusen, som forsørgede sig selv i den »ukendte« stilling som oldermandskone for vognmandslavet.

Afsluttende bemærkninger

Ved et tilfælde fik hun liv igen, og med hende alle de andre. Vi troede, at den ældre Hans Sørensen havde arbejdet sig op fra intet – det havde han også, men hans viden om slægten og dermed følgende slægtsbevidsthed kan have hjulpet ham på vej. Og mange forhold i ganske almindelige menneskers livsforløb kan måske forstås og forklares, når man kender til deres oprindelse, til deres gener, for både karaktertræk og rent ydre træk kan være genkendelige, selv efter flere generationers forløb.

Den yngre Hans Sørensens aner på fædrene side fremviser i øvrigt andre smede, husmænd (fordi gårdene skulle deles blandt arvingerne), gårdmænd og gårdfæstere, næsten alle fra det sydlige Jylland. Men der findes også et helt mølledynasti, en fæster til Marie Grubbes Søren Ladefoged og en defoged i Elbo herred iblandt dem og dermed tilknytning til endnu andre interessante slægter.

På mødrene side er billedet det samme, dog er der her flere, der har fægtet sig gennem tilværelsen som husmænd og daglejere, hyppigt igen på grund af gårddelingerne; men også her er der mennesker, der er værd at beskæftige sig med, selv om man aldrig når ud over Danmarks grænser eller ud over bondeæt.

Fædrene aner⁹³ for den yngre Hans Sørensens farfar

1. *Hans Sørensen*, f. 7. juni 1860 i Haastrup, Smidstrup sogn, d. 27. marts 1939 i Kolding, begravet på Nordre kirkegård.

I smedelære hos smedemester Conrad Møller, Herslev, svend hos smedemester Schmidt i Sdr. Stenderup. Smed i Nr. Bramdrup i 1883. Han købte i 1890 en ejendom her og indrettede smedje. Da sønnen Jens i 1906 overtog denne, grundlagde han et maskinværksted og en maskinhandel i Låsbygade i Kolding, som han drev til sin død. Herefter overtog to sønner og en svigersøn virksomheden.⁹⁴

Gift 23. september 1882 i Sdr. Stenderup med Andrea Jensen, f. i Glenstrup 26. juni 1858, d. i Kolding 24. november 1934, begravet på Nordre kirkegård.⁹⁵

Forældre

2. *Jørgen Sørensen*, f. 1. februar 1833 i Alminde, d. 30. april 1905 i Sdr. Vilstrup.
Arbejdede først som karl, derefter indsidder og daglejer på Landerupgård, Sdr. Vilstrup sogn.

Gift 2. maj 1860 i Vester Nebel med Valborg Hansdatter, f. 28. januar 1832 i Dons, Alminde, d. 5. maj 1906 i Sdr. Vilstrup.

Fars forældre

4. *Søren Jensen*, f. i Vester Nebel, døbt 9. august 1801, d. 29. december 1880 i Egtved.
I smedelære hos faderen, senere selvstændig smed i Alminde til 1851, derefter jordbruger i Bøgvad, Egtved sogn.⁹⁶
Gift 26. april 1828 i Alminde med Else Kirstine Jørgensdatter, f. i Blåkærhus, døbt 14. maj 1801 i Smidstrup, d. 15. maj 1845 i Alminde.

Farfars forældre

8. *Jens Sørensen Krag*, f. 16. september 1772 i Fredericia, Trinitatis sogn, d. 18. august 1853 i Dons, Alminde sogn.
I smedelære hos grovsmed Simon Jensen i Fredericia 1791-1795, smedesvend hos svigerfaderen Niels Jensen i Eltang ca. 1795-1798. Selvstændig smed i Vester Nebel til 1805, derefter i Dons, Alminde til ca. 1835.
Gift 2. december 1797 i Eltang med Maren Nielsdatter, f. 11. maj 1776 i Sdr. Vilstrup, d. 2. oktober 1845 i Dons, Alminde.

Tipoldeforældre

16. *Søren Hansen Krag*, f. i Gårslev, døbt 2. februar 1723, d. i Fredericia, begravet 28. april 1784 Skt. Michaëlis.
Tjenestekarl fra ca. 1745 hos provst mag. Henrik Pontoppidan i Fredericia. 1765 borgerskab som avlsbruger i Fredericia. Købte gård i Norgesgade 1768.
Gift 1768 i Fredericia Trinitatis med Mette Scholastica Kellinghusen, f. i Kvong, døbt 6. juni 1736, d. i Fredericia, begravet 1. april 1805 Skt. Michaëlis (datter af pastor Jens Kellinghusen og Else Sophie Pontoppidan).

Tip2-oldeforældre

32. *Hans Nielsen Krag*, fødested og tidspunkt ukendt, d. i Gårslev mellem 1745 og 47.
Fæstehusmand i Gårslev fra 1709 til 1745.
Gift 26. januar 1710 i Gårslev med Ane Sørensdatter, f. ca. 1682, d. i Gårslev, begravet 6. maj 1753.

Anetavle for Mette Scholastica Kellinghusen, den yngre Hans Sørensens tip3-oldemor

Forældre

2. *Jens Kellinghusen*, f. i Fredericia, døbt 10. august 1695 Skt. Michaëlis kirke, d. 16. februar 1744 i Kippinge.
Student Fredericia 1713, teologisk kandidat, 1722 huslærer hos provst Henrik Pontoppidan, sognepræst til Kvong og Lyne 1725-1738, sognepræst i Kippinge 1738-1744.
Gift 21. september 1728 i Fredericia, Skt. Michaëlis med
3. *Else Sophie Pontoppidan*, f. i Fredericia, døbt 26. april 1712 Skt. Michaëlis kirke, d. i Erritsø, begravet 13. oktober 1758.

Fars forældre

4. *Daniel Kellinghusen*, f. ca. 1660, d. i Fredericia, begravet Trinitatis 1. februar 1704.
Byskriver i Fredericia 1682 til sin død.
Gift i Fredericia 11. juli 1693, med
5. *Mette Rasmusdatter Samsøe*, f. ca. 1660, d. i Fredericia, begravet Trinitatis 20. december 1727.
Gift 1. gang med Mikkel Rasmussen Samsøe, d. i Fredericia 1682.

Mors forældre

6. *Henrik Ludvigsen Pontoppidan*, f. 4. april 1679, d. i Fredericia, begravet 25. oktober 1760 i Skt. Michaëlis kirke.
Student Århus 1696, teologisk kandidat 1699, krigspræst i Brabant 1704-1708, præst ved Tyske kirke (på hans forslag kaldt Skt. Michaëlis kirke) fra 1708 til sin død. Provst i Elbo herred. Magister 1711.
Gift ca. 1703 med
7. *Anna Rosina Jungfoss*, f. i Hamborg ca. 1681, d. i Fredericia, begravet 21. juni 1758 i Skt. Michaëlis kirke.

Farfars forældre

8. (?) *Hans Kellinghusen*, f. ca. 1628 i København, d. 31. august 1661 i udlandet.
Drabant i Livgarden.
Gift 25. september 1657 i København, Holmens kirke med
9. *Karen Larsdatter*⁹⁷.

Farmors forældre

10-11. ukendte.

Morfars forældre

12. *Ludvig Henriksen Pontoppidan*, f. 7. maj 1648 i Vejle, d. i Århus, begravet 5. oktober 1706 i Århus domkirke.
Student Roskilde 1667, teolog, rektor i Kalundborg 1673-1676, herefter præst i Herlufmagle, 1687 tillige provst i Tybjerg herred. 1691 præst ved domkirken i Århus, stiftsprovst, provst i Hasle herred til sin død. Magister 1675.
Gift 1677 med
13. *Barbara Hansdatter Backer*, f. ca. 1646 i Næstved, d. 1689 i Herlufmagle, gift 1. gang med præsten her, Jens Spend (d. 1676).

Mormors forældre

14-15. ukendte.

Tipoldeforældre

16-19. Se Kellinghusen.

20-23. ukendte.

24. *Henrik Eriksen Pontoppidan*, f. 12. marts 1608 i Sdr. Broby, d. 14. marts 1659 i Vejle, begravet i Skt. Nikolaj kirke.
Student Odense 1629, studerede i Wittenberg og Jena, magister 1633, rektor i Odense 1637-1642, derefter præst ved Skt. Nikolaj kirke i Vejle, provst i Nørvang herred til sin død.
Gift 21. juni 1640 i Odense domkirke med
25. *Anna Lauritsdatter Krabbe*, f. 10. marts 1610 på Ølmanæs, Ølmevala sogn i Halland, d. 7. september 1659 i Vejle, begravet i Skt. Nikolaj kirke.⁹⁸
26. *Hans Rasmussen Backer*, f. i Rudkøbing ca. 1611, d. i Næstved, begravet i Skt. Peders kirke, 8. marts 1663.
Student Odense 1634, teolog, præst i Herlufmagle til 1658, derefter ved Skt. Peders kirke i Næstved, tillige provst i Tybjerg herred.
Gift med
27. *Else Nielsdatter Mule*⁹⁹

28-31. ukendte.

Tip2-oldeforældre

32-47. ukendte.

48. *Erik Knudsen*, f. 18. april 1568 i Randers, d. 1. februar 1631 i Sdr. Broby (Brobyværk).
Gik i Randers skole, rejste i udlandet, var bosat på den nu forsvundne¹⁰⁰ Bjerregård, foged på Søbo.¹⁰¹
49. *Anna Lauridsdatter*, f. 19. april 1579 i Espe, d. 25. december 1670 i Lidemark.¹⁰²
50. *Laurits Erikssen (Krabbe)*¹⁰³ til Ølmanæs i Halland. Levede i 1625.
51. *Karen Friis*.
52. *Rasmus Hansen Backer (Bagger)*, rådmand i Rudkøbing¹⁰⁴
53. ukendt.

Nu afdøde, pensioneret lærer Frederik Viskum, Viborg, var en uvurderlig hjælp i arbejdet med de første undersøgelser af Jens Sørensen Krag/Kellinghusen/Smeds oprindelse og verifikationer af familietraditionen.

Udvalgt litteratur:

Giessings stamtavle i *Danske Jubellærere II*, 2 a. 184-234, København 1773.

Lengnicks Stamtafle, København 1851.

A. Helland: *Genealogi over Slægten Pontoppidan*, Bergen 1852.

Erik Pontoppidans Levnetsbeskrivelse, udg. af Niels Erik Hofman (Bang), Odense 1874.

Hauch-Fausbøll: *Slægtshaandbogen* (s. 795-850), København 1900.

Slægten Pontoppidan, Nykøbing 1905.

Axel Pontoppidan: *Den yngre Slægt Pontoppidan*, København 1931.

Michael Neiiendam: *Erik Pontoppidan*, København 1933.

Hans Worsøe: *Wilhelm Adolph Worsøes Slægtsbog*, Aabenraa 1965. Heri Carl Langholz: Anetavle for Anna Charlotte Gyth.

Noter:

1. Forfatteren og historikeren Mogens Lebech 1902-1977. Se *Danske Historikere*, 1965, s. 96-97.
2. Rektorer i slægten efter Series Rectorum, 1967:
Henrik Eriksen Pontoppidan, rektor i Odense 1637-1642
(Ludvig Eriksen Pontoppidan, rektor i Assens 1629-1631(32))
Ludvig Henriksen Pontoppidan, rektor i Kallundborg 1673-1676

(Ezekiel Henriksen Pontoppidan, rektor i Horsens 1693-1607)
(Isak Henriksen Pontoppidan, rektor i Kallundborg 1677-1694)
Personerne i parentes er brødre til aner.
Hans Rasmussen Backer, rektor i Ærøskøbing 1637-1643, far til Barbara Backer, der var gift med Ludvig Henriksen Pontoppidan.
Rektoren i Fredericia må være Caspar Christopher Bøtcher, søn af rektor Tobias Bøt-

- cher sammesteds, der var gift med Mette Scholastica Kellinghusens moster Catharina Dorteia Pontoppidan. Han efterfulgte sin far i 1746 og var rektor til sin død i 1759.
3. Han er Jubellærer og derfor »hovedperson« i Giesing: *Nye Samling af Danske, Norske og Islandske Jubellærere* II 2, 1783, s.181 ff. *Vejle Amts Årbog* 1946, s. 55-73 (heri flere litteraturhenvisninger), endvidere i Hugo Mathiessen: *Fredericia 1650-1760*, 1911. Sven Aunby: *Skt. Michaëlis Kirke*, 1993. Da han døde, skrev klokkeren i sit eksemplar af kirkebogen: (1760) »d. 25de October er Sl. Hr. Provst Mag. Henrich Ludwigsen Pontoppidan Sogne Præst her til den Tydske eller Skt. Michaeli Kirke og Annexet Eritzøe, begravet her i Kirken udi Hands eget murede arve-begravelse. Hands alder var 81 Aar 3 Maaneder og nogle dage, efter at Hand havde været Sogne Præst her til Menigheden siden 1708«.
 4. Poul Lindholm: *Almind Sogn*, Kolding 1927, s. 165.
 5. Poul Lindholm: *Landsbyen Dons*, Kolding 1922, s. 60-61.
 6. Laura Meyer Hansen: *Smeden i Eltang, Koldingbogen* 1993. Denne artikel behandler bl.a. Niels Jensen og hans datter Marie (gift med faderens efterfølger) og deres efterkommere, men ikke Jens Sørensen og Marren Nielsdatter.
 7. Eltang kirkebog, Landsarkivet for Nørrejylland.
 8. Smedenes lavsprotokol 1732-1861, Fredericia Museum.
 9. De to personer tilhører ikke slægten. Christian Thomsen er sandsynligvis den Christian Thomsen murermester, der optræder i brandtaksationen 1771 som vurderingsmand og bor i Danmarksgade. En Christian Thomsen, måske den samme, ejer også et hus i Dronningegade, ikke så langt fra Kongensgade, hvor Mette muligvis boede hos sin moster. Mads Jepsen er sikkert den Mads Jepsen, der bor i en ret stor gård i Vendersgade (samme brandtaksation).
 10. Brandtaksation 1771 (D6 51), Landsarkivet for Nørrejylland. Gården eksisterede længe med enkelte ændringer, men blev nedrevet i 1938 (Lokalhistorisk Arkiv i Fredericia).
 11. Skifte efter provst Henrik Pontoppidan, Elbo herreds gejstlige skifteprotokol (C37E 1), s. 257-270, Landsarkivet for Nørrejylland. Henrik Pontoppidan havde købt gården i 1705, og den blev solgt på auktion den 8. april 1761 til pastor Jens Bergendahl for 553 rigsdaler (Skøde- og panteprotokol 1774-1793 (B72 SP6), f. 54, Landsarkivet for Nørrejylland). Brandtaksationen 1771 beskriver den således: I forhus 16 fag: 480 rigsdaler, I sidehus 16 fag: 650 rigsdaler, i alt 1130 rigsdaler. Gården fungerede som præstegård til 1821, da enken efter provst Haase solgte den til fabrikør Bernhard Schrøder (Register til Fredericia skøde- og panteprotokol, B72 SP47). I 1883 overtog De Danske Spritfabrikker den og brugte den til stalde, hvorefter den i 1922 blev solgt til Fredericia Havnemølle. Gården blev nedrevet i 1940'erne (Lokalhistorisk Arkiv i Fredericia samt *Vejle Amts Folkeblad* 22. februar 1980). Fra 1771 til 1791 ændredes gårdens udseende noget, hvilket de respektive brandtaksationer viser.
 12. Fredericia skøde- og panteprotokol 1761-1774 (B72 SP 5), s. 66b-67a, 23. april 1762 og skiftet efter provst Pontoppidan.
 13. Borgerskaber, Fredericia 1753-1821 (D6 63), s. 204, Landsarkivet for Nørrejylland.
 14. Fredericia skøde- og panteprotokol 1761-1774 (B72 SP 5), s. 74b-75a, 26. juli 1762.
 15. Samme, s. 521, 26. august 1772.
 16. Register til Fredericia skøde- og panteprotokol (B72 SP 90), Skøde- og panteprotokol 1761-1774 og 1774-1793 (B72 SP 5 og 6), f. 54 og 67.
 17. Samme 29. april 1776.
 18. Ifølge Fredericia skøde- og panteprotokol (se note 16) 25. august 1777 bestod madam Holmbachs hus af 8 fag til gaden og 2 fag kvistværelser.
 19. Fredericia fattigprotokol (D6 960 og 974), Landsarkivet for Nørrejylland.
 20. Se note 11. Skiftet efter Henrik Ludvigsen Pontoppidan.
 21. Elbo herredsprovstis enkekasse 1716-1816 (C37E 5), Landsarkivet for Nørrejylland.
 22. Fæsteprotokol for Koldinghus rytterdistrikt 1717-1765 (G Ryt9 25), 30. september 1754, Landsarkivet for Nørrejylland.
 23. Elbo herredsprovstis enkekasse 1716-1816, (C37E 5) i årene 1745-1758.
 24. Fredericia Museum er i besiddelse af lavsprotokollerne for bl.a. smedelavet, hvor også guldsmede undertiden optræder. Det har imidlertid ikke været muligt at få verificeret oplysningen i Hans Kellinghusens papirer (se note 26) om, at Daniel Kellinghusen var i lære i Fredericia, da der intet findes i lavsprotokollerne herom. Der findes ingen protokol for guldsmedene, og der er lakuner i smedenes omkring 1750.
 25. Alsvik og Gjesdahl: *Gullsmidkunsten i Drammen 1660-1820*, Drammen 1974, s. 194-195.
 26. Wissenschaftlicher Nachlass Hans Kellinghusen, Mappe 8: Vilhelm Marstrands stamtavler. Staatsarchiv Hamburg har denne oplysning, og Jorunn Fosberg, Norsk Folkemuseum, har overladt mig nedenstående oplysninger om Daniel Kellinghusen. Hun udgav efteråret 1994 en bog om norske sølvsmedestempler i byerne på Østlandet.

- Se også Norske registre, Danske kancelli 1766-68, nr. 233, missive 29. april 1768 (Rigsarkivet) og Tord Pedersen: *Drammen*, bind 2 af Odd W. Thorson, Drammen 1962, s. 525 ff. På Norsk Folkemuseum findes en spiseske og et hovedvandsæg fremstillet af Daniel Kellinghusen. Marstrands stamtavler nævner, at han skulle have opholdt sig i Kristiansund, men det har Jorunn Fossberg ikke kunnet påvise.
27. Til sammenligning kan nævnes, at de fleste huse i gaden var vurderet til mellem 200 og 800 rigsdaler, men det største var vurderet til 10 gange Daniel Kellinghusens. Tord Pedersen (se note 26), s. 607.
 28. Folketælling 1801 Holmestrand, byens fattighus: logerende, 71 år, enkemand efter andet ægteskab, guldsmedesvend (han er ikke almisselem). Botne kirkebog: begravet 7. marts samme år.
 29. En søster til Henrik Ludvigsen Pontoppidan Elisabeth Pontoppidan blev begravet i Fredericia (Michaëlis) den 23. december 1756. Hun blev født i Herlufmagle den 15. august 1685, var første gang gift med borgmester i Aarhus Christian Wegerslev og anden gang med generalmajor Johann August von Stevens i Fredericia. En datter af første ægteskab Margarete blev gift med en oberst Andreassen også i Fredericia, og begge må have hørt til præstefamiliens omgangskreds.
 30. Vejle byfogeds arkiv (registrant 1086), Originale skiftebreve nr. 108, Landsarkivet for Nørrejylland.
 31. *Nidaros Erkebispeskol og bispesete 1153-1953* 1. del, bd. 2, Trondhjem 1987, s. 201.
 32. *Erik Pontoppidans Levnetsbeskrivelse*, udg. af Niels Erik Hofman (Bang). Odense 1874.
 33. Uden tvivl er det hendes far, den Henrik Pontoppidan, som 19. maj 1703 fik oprejsning for sin forseelse, fordi hans hustru var kommet for tidligt i barselsseng. Han fik alligevel af kongelig nåde tilladelse til på nærmere vilkår at beforders til prædikeembedet og anden gejstlig bestilling (Sjællandske Registre, Rigsarkivet). Barbara er opkaldt efter Henrik Pontoppidans mor Barbara Backer.
 34. Skiftet efter Barbara Pontoppidan, Elbo herreds gejstlige skifteprotokol (C37E 1), s. 272a-b.
 35. Brandtaksation 1771: Kongensgade østre side, 1 forhus 20 fag: 660 rigsdaler, 1 sidehus 6 fag: 150 rigsdaler. Gården sælges til Nicolai Andersen møller 17. december 1787 for i alt 924 rigsdaler (Fredericia skøde- og panteprotokol, B72 SP6).
 36. Barbara døde i Trinitatis sogn, hvor også Mettes bryllup fandt sted.
 37. Michael Neiendam skriver i sin bog om Erik Pontoppidan s. 204 i note 36: »Der foreligger et smukt vidnesbyrd herom (at dete præstehjem, Henrik Pontoppidan og Anna Rosina Jungfosses, har kunnet give den opvoksede slægt gode minder i arv og eje): Aar 1782, 9. april legerede Mette Pontoppidan, f. Pagh, forrige sognepræst for Helliggeistes menighed i København David Pontoppidans, efterleverske, som begge var fødte og opdragne i Fredericia, den kapital 1000 rdlr.d.c., hvoraf renten aarlig skulde tildeles den værdigste og mest trængende dimittend, der fra skolen afgik til universitet«. Legatets kapital var stadig til stede i 1898 og udgjorde 2000 kroner (Jvf. *Repertorium over Legater og milde Stiftelser i Danmark*, 1898, IV, 323). Det er nu sammenlagt med en række andre legater. Se også Fredericia skøde- og panteprotokol (B72 SP6), s. 343a, 4. april 1785.
 38. Samme kilde som forrige note.
 39. *Vejle Amts Årbog* 1951, s.103-148. Jørgen Swane: *De Fredericia-Bruun'er*. Slægtens første gravplads findes på Egeskov kirkegård. Slægten flyttede senere til Viborgegnen (Bruunshaab, Søndermølle), og flere af dens medlemmer er begravet på Asmildklosters kirkegård.
 40. Mettes far og Anna Mikkelsdatter Samsøe var halvsøskende.
 41. Se note 39.
 42. Brandtaksationen 1771 sætter hans gård i Danmarksgade på den søndre side på hjørnet til Kirkestræde og med én etage til Vendersgade til 1950 rigsdaler i alt. Sidehuset på 25 fag i Kirkestræde blev i 1827 erstattet med den bygning, der stadig ligger på stedet: Det Bruunske Pakhus, der benyttes til forskellige kulturelle arrangementer.
 43. I. Barfoed: *Den faldske Gejstligheds Personalhistorie* I, s. 253-254.
 44. Wissenschaftlicher Nachlass Hans Kellinghusen, Mappe 8: Wilhelm Marstrands stamtavler, Staatsarchiv Hamburg.
 45. Fredericia skifteprotokol 1702-1724 (B72 161), s.1ff., 29. marts 1704, Landsarkivet for Nørrejylland.
 46. Se note 26.
 47. Stader Stadtbücher, Auszüge aus den Erben und Rentbüchern, Kontraktenbuch in Stade 1470-1558. Mappe 6 i Hans Kellinghusens Nachlass.
 48. O. H. Moller: Erneueres Andenken Ehrn Thomas Atzersen og hans utrykte optegnelser. Abt.IV O 1273 betr. die Mollerschen Genealogien 1875-1927. Yderligere tilføjelser 1949. Flensburg Stadtarchiv.
 49. Alfred Meyse: *Tor Smeden. Eine Flensburger Grosskaufmannsfamilie des 16. Jahrhunderts*, 1939.

50. *Zeitschrift der Gesellschaft für schleswig-holsteinische Geschichte* LX, 1931: Westfalen in Flensburg af Frits Graef.
51. Se note 48 og 49.
52. Se note 48.
53. Se note 26.
54. Se note 26.
55. *Københavns Diplomatarium* V, 247.
56. H. U. Ramsing: *Københavns Ejendomme 1377-1728*, 1943.
57. E. Marquard: *Kjøbenhavns Borgere 1659, 1920*.
58. Se også Anna Marie Lebech-Sørensen: *Den ældre slægt Pontoppidan og Sdr. Broby: Broby Lokalhistorie 1995* (Lokalarkivets årsskrift).
59. Giessing (se note 3): II 2. 1783, s. 140 ff. I. Barfoed: *Den fælterste Gæstligheds Personalhistorie* II, s. 103-104 om Kellinghusen i Kippinge.
60. Breve 1682, 1683, 1685. *Uddrag af Jens Bircherods historisk-biografiske Dagbøger for Aarene 1658-1708* ved Chr. Molbech, 1846. *Theatrum nobilitatis Danicæ*, Thott 1072-1073, Det Kongelige Bibliotek.
61. Vejle byfogeds arkiv (registrant 108b), Originale skiftebreve nr. 108, 16. nov. 1660, Landsarkivet for Nørrejylland. Det fremgår her, at der var 6 børn, de samme som nævnt i Anna Krabbes gravskrift, og både en Erik og en Ezekiel. Hvem forfatteren af gravskriftet er, er ikke helt klart, da underskriften kun er E. H. Pontoppidan. Ifølge skriftet var der en søn Erik (f. 28. maj 1642) og en søn Ezekiel (f. 20. juni 1652). Giessing blander de to sammen, idet han anfører, at Ezekiel blev født i 1642 og rektor i Horsens 1667 efter sin disputats, hvorefter han 5 år senere tog til Trondhjem med sin farbroder biskop Erik Eriksen Pontoppidan for at vende tilbage til Danmark efter dennes død i 1680. Han omkom dog på vejen. Men det må dreje sig om Erik, der imidlertid ikke var rektor i Horsens, i hvert fald ikke ifølge Series rectorum, der oplyser, at Ezekiel blev født 28. maj 1642, student i 1673, bacc. 1676, hører i Ålborg og 1693 rektor i Horsens til sin død i 1707. Også her er der sket en sammenblanding. Det er mest sandsynligt, at det er Erik, der står bag gravskriftet over sin mor, da det minder meget om biskoppens gravminde over sin far 1670. E. Henriksen Pontoppidans er omtrent samtidig hermed. Ifølge gravtalen over biskop Erik Eriksen var onkel og nevø nært knyttet til hinanden (*Nidaros Erkebispeskol og bispesete 1153-1953*, del I bd. 2, s. 200). H. Ehrencron-Müller: *De lærde Pontoppidanner*, København 1928 (særtryk af *Forsøttellexicon* VI, København 1929) omtaler kun Erik. Se også *Kirkelistoriske Samlinger*, 4R II 1891-93, s.231 ff: Dr. Erik Eriksen Pontoppidan ved Holger F. Rørdam.
62. *Marmora Danica* 1739-41, udgivet af Erik Ludvigsen Pontoppidan. Det tidligere omtalte skifte efter Henrik Eriksen Pontoppidan fortæller, at han og Anna Lauritsdatter er begravet under altergulvet.
63. I. bind, 1824, s. 65.
64. Gertrud Krabbe nævnes ikke i et skifte fra 1642 sammen med de øvrige søskende (*Slækt och Hävd* 1964, se herom i note 69). Imidlertid nævnes hun i Anna Krabbes gravskrift. Denne slægtsforbindelse bekræftes yderligere af Erik Eriksen Pontoppidans gravminde over sin mor, som i en af noterne har den oplysning, at moderen Anna Lauritsdatter var i slægt med Hans Mule, der var hendes søns (Jacob Eriksens) efterfølger både i embede og i ægteskab.
65. Carl A. Tiselius: *Bohusläns Gamla Adliga Gods och Sätessgårdar*, Göteborg 1925, s.13 ff. samt *Släkt och Hävd* 1964 (se note 70).
66. Tiselius (se note 65).
67. Se note 70.
68. K. Erslev: *Den danske Adels Hartkorn i Kristian den Fjerdes Tid* i: *Danske Magazin* 5.R. 1, 1887, s.163: Laurids Eriksen til Ølneens ejer 59 td. htk. I Kancelliets Brevbøger findes et missive af 25. august 1617 til adelige med gods i Varberg len. Hver af deres bønder skal køre 50 læs sten til det nye sted ved fæstningen, hvor Varberg by skal ligge, og her nævnes både Laurits Eriksen og hans svigersøn Arild Griis (gift med Kirsten Lauritsdatter Krabbe).
69. Der er sikkert ingen grund til at tvivle på rigtigheden heraf, da dette opgives af dattersønnen i Gravskrift over Anna Krabbe. Arvid Midbrønd nævner i en artikel i *Norsk Slektshistorisk Tidsskrift*, 18, hefte 1, 1961 (trykt 1962) om Peder Claussen Friis, at der i 1572 var en lagmand i Tønsberg ved navn Peder Friis. I 1573 og 1575 finder man ham i Skien, og han havde en datter ved navn Karen. Gravskriftet over Anna Krabbe omtaler netop lagmanden Peder Friis i Skien som hendes morfader. Peder Friis var gift med Kirsten Lystrup til Birkesvold i Eidanger ifølge gravskriftet, og det var han også. Hun nævnes som enke 24. maj 1576 og var datter af Niels Lauritsen Lystrup, lagmand i Oslo omkring 1550 med våbenbrev udstedt den 2. juli 1549. 1551 nævnes han som ejer af gården Bjerkevold i Eidanger (også ifølge gravskriftet), og han døde omkring 1557-1558. Biskop Jens Nielsen oplyser i sin visitatsbog, at bl.a. jomfru Karin Friis var til stede ved en dåbsfest på Fritsøst den 23. september 1593. (C.S. Schilbred: *De Lystrup herremønstre* i: *Norsk Slektshistorisk Tidsskrift* XX, hefte 1, 1964 (trykt 1965), en tidligere omtale i samme tidsskrift I, hefte 1, 1927 (trykt 1928)). Skildringen af hele bryllupsfesten

- findes gengivet i Tiselius (se note 65), s. 45-47. *Dansk Adels Aarbog*, bind III s. 150 nævner urigtigt (under Friis til Landvig), at Karen Friis var gift med Laurits Krabbe, og hun er gjort til en søster af sin far. (Citeret i En Krabbe-gaade i bind I af *Norsk Sleksthisto- risk tidsskrift* a. 385-386). Se også Tore H. Vi- gerust: Krabbe i: *Norsk Sleksthisto- risk Tidsskrift* XXXV, hefte 1, 1995.
70. Hans Gillingstam: Ätten Hiertas ursprung och den halländska ätten Krabbe, *Släkt och Hävd*, nr. 3, 1964, s.197-210. Denne artikel forholder sig til de tidligere anetavler og er velunderbygget med henvisninger til både svenske og danske arkivkilder med rettelser s. 380 i årgangen 1974-1975. Det meddeles her, at A. Thisets samling i Rigsarkivet oplyser, at Erik Krabbes gravsten skulle være at se i domkirken i Brügge, men henvendelser til den nuværende domkirke og til biblioteket i Brügge om den daværende domkirke kan ikke bekræfte dette. I den nuværende domkirke findes derimod en gravsten over en borger i byen ved navn Jan Krabbe.
 71. G. Elgenstierna: *Svenska Adels Ättartavlor*, bind 1, nr. 288.
 72. Joh. Ax. Almquist: *Frälsegodsen i Sverige under Storhetstiden* I, 2, 1931, s. 730. Hun havde fået gården Långbro i Öknebo herred, Vår- dinge sogn, i morgengave. Peter Rosen- skiöld (adlet 1639, og herredshovding i Älvsborg) var første gang gift med Cathari- ne (d. 1641). Deres gravsten findes bevaret i domkirken i Göteborg, men han er ikke be- gravet dér (*Släkt och Hävd* nr. 1, 1963, s. 249). Han kaldes her borggreve i Göteborg, til Forsvik. Andre kilder har, at han er be- gravet i Mjöltorp (Tiselius), hvilket sikkert er rigtigt, da hans begravelsesvåben er opsat her, og i Storkyrkan i Stockholm (Elgen- stjerna). Elin døde i 1684.
 73. Jan Eric Almquist: Ätten Hiertas ursprung, *Släkt och Hävd*, nr. 1. 1969, s. 171-182. Til- knytningen til slægten Hierta er, at Anna, gift med Gullbrand Olssen, havde en halv- bror Bengt Larsson født på Ölmanæs, der blev stamfader til slægten. Hvad angår de samtidige, altså Anna Krabbes søskende, kusiner, fætre og søskendes børn, er gravskrif- tets oplysninger korrekte, ligesom det same gælder for hendes far, hendes farfar og farfarsfar. Se også note 70.
 74. J. A. Almquist: *Frälsegodsen i Sverige under stor- hetstiden* Fjärde Delen Småland, bind 3 Säte- rier. Stockholm 1976, s.1124-25. Gullbrand og Erik Olssen ejede efter hinanden bl.a. to gårde i Bosebo sogn: Bolby, senere Bolbynäs. Der er her flere oplysninger om slægten.
 75. C. V. Petersen: *Vejle Bys Historie*, 1927.
 76. Ellen blev selv præstekone, gift med Jørgen Jørgensen Hatting, der var præst i Hatting fra 1659 til 1681. Hun blev mor til præster- ne Jørgen Jørgensen Hatting, gift med sin kusine Sara Ludvigsdatter Pontoppidan, Henrik Jørgensen i Karise gift med Ellen Toxværd (et næstsøskendebarn) og til dø- rene Anna, gift med to på hinanden følgen- de præster i Staby, og Sara Kirstine. Hun var første gang gift med købmand Anders Sø- rensen Bræstrup i Horsens og efter hans død (skifte 4. maj 1716, Horsens Skiftepro- tokol B66-253 fol. 268a-300b) med Jesper Ja- cobsen Naarup, præst ved Skt. Ibs kirke i Horsens. Denne indfører Ellen Henriksdat- ters død i Horsens kirkebog: »Den 9. juni (1724) begravet min kones moder Ellen Henriksdatter, salig hr. Jørgen Hattings enke udi moders begravelse i Skt. Ibs kir- ke«. Wiberg omtaler ikke Ellen Henriksdat- ter Pontoppidan, og Erhard Quistgaard blander hende i Præstehustruer, der helt el- ler delvis mangler i Wibergs Præstehistorie, fra 1935 sammen med datteren Sara.
 77. Hovedindholdet er, at Ellen Henriksdatter, den eneste søster, efter forældrenes død havde haft opsyn med det efterladte gods, og hvis hun ikke havde været der, ville måske mere af det være blevet forødt i den besværlige krigstid, og hun havde hjulpet sine små og umyndige søskende. Hendes myndige brødre Laurits og Erik gav derfor deres samtykke til, at hun skulle dele lige med sine brødre, dog med undtagelse af den salig fars bøger.
 78. *Erik Pontoppidans Levnetsbeskrivelse*, udg. af Niels Hofman Bang, 1874.
 79. Se note 101.
 80. Giessing (se note 3) II 2, s. 178 ff.
 81. Ifølge *Slægten Pontoppiddan* (1905) blev Henrik Ludvigsen Pontoppidan gift i 1704 med Anna Rosina Biehl (Jungfoss) af Ham- borg. Han er gift i 1703 (se note 33). Viel- sen har ikke fundet sted i Hamborg. Kirke- bøgerne i Hamborg og Altona har intet her- om, og vielsesprotokollerne i Wandsbeck begynder først 1710. Kan vielsen have fun- det sted i Københav? – I 1704 blev Henrik Pontoppidan feltpræst i Brabant, og først 4 år senere kom han tilbage til Danmark. I et brev dateret Brügge 12. februar 1708 takker han kongen for udnævnelsen til præst for den tyske menighed i Fredericia. Henrik Pontoppidan forsikrer i sit brev, at han tør gøre det, fordi han i mere end 3 år har prædikeret på tysk i lejren og gjort det til til- hørernes tilfredshed (Jyske Registre 1708 og tillæg, Rigsarkivet).
 82. Mette Winge: *Skriverjomfruen*, 1992.
 83. I. Barfoed (se note 59), s. 235-236.
 84. Hun døde ca. 1721, han 1731.
 85. Om valfarterne til Kippinge, se *Kirkehisto- riske Samlinger* 4. Rk III. 1892-95, s. 433-486,

- Trap Danmark: Maribo amt*, Bind 11, 5. udg., 1955, s. 944-46.
86. Fæsteprotokol (G Ryt9 5), s. 151, 153, 20. juli 1709, Landsarkivet for Nørrejylland. Hans Nielsen Krag beder om fæste på Anna Clausdatters afståede bolshus.
 87. Ekstraskattemandtal 1711 og 1720, Rigsarkivet.
 88. Reserverullen B6C 274, Landsarkivet for Nørrejylland. Heri nævnes Søren Hansen allerede 17 år gammel i 1742 (alderen stemmer ikke helt) s. 278. 1743 har rullen Hans Pedersen hos provst Pontoppidan. Derefter først i 1747, hvor Søren Hansen er hos provsten i Fredericia (s. 282). 1753 har: Søren Hansen 29 år og er Niels Hansens broder (s. 283, 284).
 89. Han var meget velstående. Brandtaksationen 1771 fortæller, at han boede i Kongensgade på den østre side, og at gården bestod af 1 forhus på 21 fag, 1 tværhus på 13, 1 hus på den nordre side på 12 og et hus på den søndre side på 14 fag, alt vurderet til 1200 rigsdaler.
 90. I. Barfoed (se note 59), s.183.
 91. Hovedindholdet er, at Mikkel Pagh ønskede, at den halve lod jord på byens mark skulle vurderes og udbydes på auktion, mens familien, også den fraværende Daniel Kellinghusen, ønskede, at Søren Hansen, der havde tjent provsten for en ringe løn, skulle have jordloden for den sum, som provsten selv i sin tid havde betalt for den. Det havde provsten lovet mundtligt, og to vidner var villige til med ed at bekræfte det. Skifterettens afgørelse gik Mikkel Pagh imod.
 92. Fæsteprotokol (G Ryt9 3), s. 473, Landsarkivet for Nørrejylland. Samme protokol s. 568: 1747 anholder Niels Hansen om fæste på sin afgangne fars kassehus, der i øvrigt nu består af 8 fag.
 93. Anna Marie Lebech-Sørensen: En smedeslæggt på Koldingegnen, *Koldingbogen* 1997.
 94. *Kolding Folkeblad* 5. juni 1930.
 95. Andrea Jensen er datter af urmager Jens Jacobsen Kjær, oprindelig Kusk, fra Vester Tostrup sogn, sidst bosat i Sdr. Stenderup. Hans slægt er indgående behandlet bl.a. af Anton Blaabjerg i: *Slægten fra Fjelsø*, 1980. Rettelser findes i samme forfatters artikel »Omkring Marie Grubbe«, *Slægten* 1990. Jens Jacobsens ane Anne Madsdatter var gift med Erik Mortensen Møldrups på Møldrupsgården i Roum sogn, hvor Marie Grubbe og Søren Sørensen Møller gemte kostbarheder fra Tjele. Anne Madsdatter var søster til Søren Møllers far, mølleren på Skinderup mølle. (Ejner Jensen, *Jernaldervej* 198. 8210 Århus V gjorde mig opmærksom på disse publikationer).
 96. Brandtaksation A 2064 s. 260 nr. 49. Søren Jensen (Nebels) hus på Bøgvad mark takseres 12. november 1853.
 97. Marstrands optegnelse. Se note 26.
 98. Wiberg har dødsåret 1671, muligvis fordi gravskriftet sikkert stammer fra det år. Oplysningerne om Anna Lauritsdatter Krabbe stammer fra gravskriftet, der bærer årstallet 1659.
 99. Datter af Niels Hansen Mule, sognepræst til Besser på Samsø 1603 og provst. Han blev gift med Barbara, mester Michel Møllers i København 3. oktober 1604 (Se Anders Samsing: *Personalhistorisk Tidsskrift* 1909, s. 12). Han døde i 1616. Barbara flyttede til Odense og døde her efter 1643. Hendes mor Birgitte døde også i Odense. Om Niels Hansen Mules slægt, se Carl Langholz: Anetavle for Anna Charlotte Gyth. Biskop Hans Mikkelsens Dagbøger 1626-41, *Historisk Samfund for Fyns Stift*, Odense 1991, har også enkelte oplysninger.
 100. Bygningerne er nok forsvundet, men der ligger en gård af samme navn, som også lå der ved udstykningen, skråt over for møllen, der ligger øst for åløbet, mens geværfabrikken lå på den vestlige side.
 101. Nogle kilder omtaler ham som forvalter på Brobyværk, selv *Danske Atlas*, men da han døde i 1631 og Anders Billes geværfabrik kun eksisterede i årene 1648-1658, er det ikke rigtigt. Se Henning Nielsen: *Brobyværk geværfabrik (1649-1658)* (upubliceret opgave i historisk metode, Odense Universitet, 1972) samt Hans Chr. H. Andersen: *Brobyværk Våbenfabrik*, Udgravningsberetning, udg. af Møntergården Byhistorisk Museum, Odense 1993. Desuden kaldes han Anders Billes foged på Brobygård, hvilket heller ikke er rigtigt, da Anders Bille først købte gården i 1646 (*Trap Danmark: Svendborg amt*, bind 13, 5. udg., 1957, s. 776). Søbo var heller ikke Anders Billes i Erik Knudsens levetid, da han købte den 1642. Ejeren var 1587-1613 den ugifte Karen Krabbe, datter af Erik Krabbe til Bustrup, derefter Edel Jakobsdatter Rosencrantz til Totterupholm, hvis mand Gabriel Laxmand solgte gården til Anders Bille (*Trap Danmark*, bind 13, s. 798). Imidlertid skriver Svend Larsen i *Danske Slotte og Herregårde*, bind 9 (2. udg., 1965), at ejendomsforholdene til Søbo er ukendte fra 1613-1640, netop i de år, hvor Erik Knudsen skal have været foged dér. Holck kan netop godt have været besidderen i det tidsrum, fordi hans mor Magdalene Reventlow stammer fra nævnte gård. Wad mener (i *Fra Fyens Fortid* III, 1921, s. 12), at der på den nedslidte gravsten står, at Erik Knudsen var foged på Brobygård, men præsten Clemens Høeg skriver i sin indberetning 1755, der gengiver

gravstenens tekst, kun: foged på Søbogård. Erik Knudsen nævnes både hos Wad og hos Giessing II 2, s. 215 som foged over Christen Holcks gods på Fyn og Langeland. Denne oplysning har også Hauch-Fausbøll: *Slægts-haandbogen*, 1900, s. 745. Den stammer sandsynligvis fra præsten Søren Hansens minde-skrift over biskop Erik Eriksen Pontoppidan, hvor der oplyses, at Erik Knudsen »erlig, velactbar og velfornemme Mand« var »høj-ædele og velbaarne Christian Holkes til Bu-strup og Søboe etc. forðum Danmarckes Rig-tes Raad, hans Ridefoged over hans Hoved-gaarde og Goeds udii Fyn saa vel som og paa Langeland« (*Kirkehistoriske Samlinger* 4R II.

1891-93, s. 231 ff). Wad nævner også, at Søbo var blandt rigsråd Christen Holcks gods, og denne ejede siden 1606 Bustrup (*Trap Dan-mark*, bind 17, s. 209).

102. Se herfra den trykte litteratur om slægten Pontoppidan.
103. Jeg arbejder fortsat på at afkræfte/bekræfte oplysningerne i Anna Krabbes gravskrift.
104. A. O. Danhus: Den danske Hornemann-slægts oprindelse, *Personalthistorisk Tidsskrift* 1983, s. 148-149. Se også Skifteprotokol, Rud-købing byfoged 1624-47 (Landsarkivet for Fyn). Her underskriver han sig som råd-mand Rasmus Hansen Bagger.

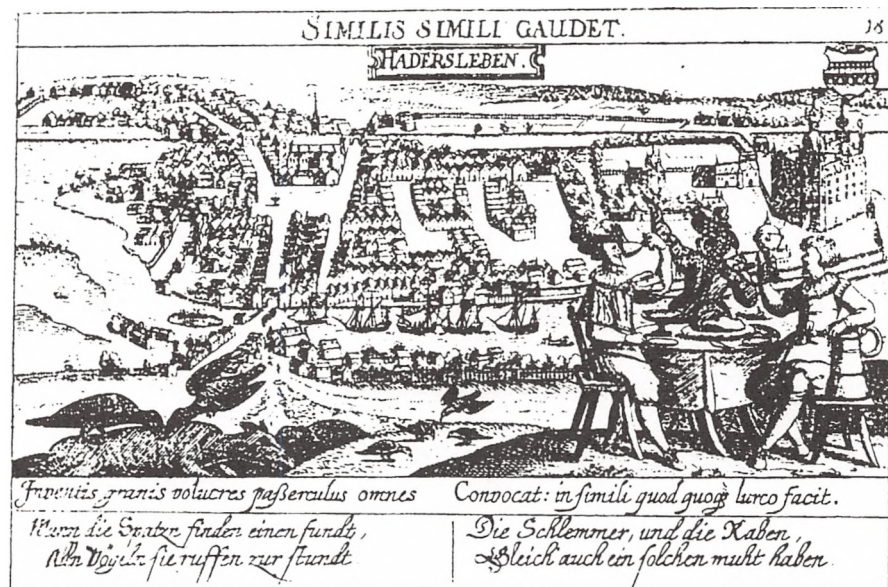
Anna Marie Lebech-Sørensen er cand. mag. og lektor ved Rødkilde gymnasium. Har bl.a. skrevet i *Personalthistorisk Tidsskrift* 1986, s. 227, 1988, s. 165-182, 1991, s. 109-110, 1992, s. 189-212 og 1993, s. 53-67. Derudover kan bl.a. nævnes: *Højt fra træets grønne top. Peter Fabers jul*, 1994. Adresse: Dyrehegnet 6, Bred-balle, 7120 Vejle Ø

Slægten Fohlmann fra Tyrstrup

Af Bodil Clausen og Aage Heiken

Jost Lauenstein var borgmester i Haderslev i anden halvdel af 1600-tallet. En af hans døtre blev stammomder til Fohlmann-slægten, der følges frem til slutningen af 1800-tallet. Artiklen bygger på studier i adskillige danske og tyske arkiver samt i en række personal- og lokalhistoriske værker.

For nogle år siden fremkom der en interessant artikel om Haderslev-borgmesteren Jost Lauensteins storhed og fald.¹ Begivenhederne udspiller sig i midten og sidste halvdel af 1600-tallet i den af hærkning og plyndringer ødelagte by, hvis befolkning var stærkt reduceret af drab og pest.



Haderslev efter Brauns Theatrum urbium.
Gengivet i Daniel Meissners Sciaographia cosmica 1678.

Tre herrer indtager et festmåltid foran Haderslev by. Kortet stammer fra slutningen af 1500-tallet, men ses her i en let revideret udgave fra 1678. Bemærk domkirken bagest til venstre og Hansborg slot til højre. Gengivet fra Th. O. Achelis: *Haderslev i gamle dage*, bd. 2, 1929, s. 66.

Artiklen udgør et naturligt udgangspunkt for nedenstående fremstilling, der har til hensigt nærmere at belyse Jost Lauensteins familieforhold ved særligt at fokusere på en hidtil ukendt datter og den danske slægt Fohlmann, som hun bliver stammoder til.

Den unge Jost Lauenstein forlod 1626 sin fødeby Oldenburg i Holsten og betalte i den anledning en pålagt afgift.² Han stammede i 5. slægtled fra rådsherre i Oldenburg Hinrich Lauenstein,³ der nævnes som sådan 1503.⁴ Den 11.3.1643 løste Jost Lauenstein borgerbrev i Haderslev⁵ og købte hus i 2. kvarter⁶ i nærheden af havnen og det forholdsvis nyopførte slot Hansborg. Han havde giftet sig med Ingeborg Rickertsen, der var født ca. 1624 som datter af købmand i Haderslev Paul Rickertsen og Jennicke Runkel. Om Paul Rickertsen vides det, at han var født 27.3.1581 i Flensborg og død 19.6.1642 i Haderslev, hvor han var rådsherre 1629-39. Hans slægt kan i 7. slægtled føres tilbage til væbner og rådsherre i Flensborg Pay Jepsen (ca. 1390-1440), der var gift med Vroue Magnusdatter.^{7 8}

I 1644 trængte general Torstensson med sin hær ind i hertugdømmerne. Da han kom til Haderslev, indrettede han hovedkvarter på Hansborg. I september 1644 erobrede kongens styrker slottet, men kun for en måned senere at blive fordrevet af en ny svensk hær under ledelse af general Wrangel. Den nat nedbrændte det smukke slot. Svenskerne plyndrede slemt i egnen og trak sig først tilbage efter Brømsebrofreden 1645.

For en sikkerheds skyld havde Jost Lauenstein skibet sin unge hustru til Assens, hvor deres datter Gertrud kom til verden 6.4.1644.⁹ Hun beskrives i ovennævnte artikel (se note 1) som den førstefødte. Men det er næppe rigtigt. Det forholder sig nemlig sådan, at hun havde en ikke tidligere omtalt søster, Jennicke. Da opkaldereglerne, som det skal ses i det følgende, overholdes strengt i familien, må det rimeligvis antages, at den ældste af pigerne er opkaldt efter sin mormor. Gertrud er opkaldt efter sin farmor. Der kan meget vel være flere børn i ægteskabet. I hvert fald er der et langt spring til den eneste kendte søn, Johan Lauenstein, der blev født omkring 1657. Han er til gengæld blevet overordentlig vel kendt, idet hans datter, Marie Elisabeth Lauenstein (1706-55), blev N. F. S. Grundtvigs farmor (iflg. Carl Langholz, se note 3). Hvad Jennicke Lauenstein angår, er hun formentlig født 1643 – og forældrene vel gift 1642, evt. i forbindelse med Paul Rickertsens død.

I hvert fald fik familien efter Brømsebrofreden 1645 endelig nogle års ro til at konsolidere sin stilling. Men i 1657 fik Frederik III den skæbnesvangre idé at erklære Sverige krig. Stik imod alle forventninger reagerede den svenske konge Karl Gustav umiddelbart på denne udfordring

med at sende sine tropper i ilfart op gennem hertugdømmerne og ud på den berømte isfærd over bæltterne, der kostede Danmark Skåne, Halland og Blekinge ved freden i Roskilde, i februar 1658.

Til den efterfølgende krig, der udbrød i sommeren 1658, ankom der ved kurfyrsten af Brandenburgs formidling en forstærkning på 30.000 mand polske lejetropper. Befolkningen var ude af stand til at underholde denne store styrke. Resultatet blev plyndringer og voldshandlinger af hidtil uset omfang. Haderslev blev brandskattet, økonomien lagt i ruiner.

Jost Lauenstein havde som deputeret borger været aktiv i byens styrelse siden 1653, i 1654 blev han rådmand, og i 1668 blev han som den første i Haderslev udset til borgmester direkte af kongen. Han fik uden samme år embedet som forstander for Hertug Hans Hospital, som var byens mest velhavende institution. Hans magt voksede i takt med hans formue frem til 1678 (jfr. note 1). Derefter kom han i store økonomiske vanskeligheder. Alligevel beholdt han sin stilling som borgmester og en ikke ringe indflydelse lige til 1690. I 1693 døde han. Hans vanskeligheder havde i vid udstrækning sin baggrund i hans familieforhold.

Hans første hustru, Ingeborg Rickertsen, døde 3.7.1659. Hun blev kun 35 år gammel begravet i domkirken, hvilket fremgår af et i 1665 opsat epitafium. Epitafiets postamentgesims er påsat tre hjelmmede våben, de to af alabast, det tredie er fornyet i marmor og uden mærke. Det første våben viser en bøjet arm til højre med sværd og bogstaverne ILS, hjelmtegnet er afbrudt; det andet er en mod højre springende løve og de samme bogstaver, hjelmtegnet er en halv løve.¹⁰ Det midterste våben er Jost Lauensteins eget. Bogstaverne står for hans navn. Forkortelsen LS forekommer i det ene af staden Lauensteins to byvåben.¹¹ Det første våben¹² er det gamle Paysenske våben, hvor I nok står for Ingeborg, så hun har været fuldstændig klar over sin fornemme herkomst.

Jost Lauensteins efterfølgende ægteskab 1660 med rådsherre Oluf Jensens yngre enke, Elsabe Køndig (1630-1719), datter af sognepræst i Moltrup Nicolaus Køndig og Kirsten Davidsdatter Dampesen, tilførte familien betragtelige værdier, bl.a. Oluf Jensens statelye hus på hjørnet af Torvet og Apotekergade, men hun medbragte også to børn fra sit tidli-

Jost Lauenstein fik i 1665 ophængt et epitafium i Haderslev domkirke. Epitafiets hovedbillede forestiller den yderste dag. Under dette billede ses postamentgesimsen med årstallet 1740 og tre hjelmmede våben, som beskrives nærmere i teksten. Foto: Lennart Larsen, Nationalmuseet (NM neg.nr. 54010).



gere ægteskab, Jens og Marien, hvis berettigede krav på deres fædrene arv i 1678 bragte Jost Lauenstein på randen af fallit.¹³ Men umiddelbart var hans stilling stærkere end nogensinde. En datter af andet ægteskab nævnes.¹⁴

I året 1661 blev Jost og Ingeborgs ældste datter Jennicke gift med Henrich Fohlmann, som havde været lakaj hos kong Frederik III og deltaget i forsvaret af København under den svenske hærs belejring 1658-59. Han var blevet hårdt såret, men havde genvundet helbredet og var blevet tildelt forpagtningen af Torning mølle, ca. 10 km nord for Haderslev, samt nogle nådepenge.¹⁵ Forpagtninger af denne type er sædvanligvis 5- eller 10-årige. Det første forpagtningsbrev turde altså være udstedt 1661. Da Fohlmanns første barn bliver født 1662, kan året for brylluppet med ganske stor sikkerhed fastslås til 1661. Hvorvidt Jost Lauenstein har kendt Henrich Fohlmann i forvejen er uvist. Det vides heller ikke, hvorfra Henrich Fohlmann stammer, men i det følgende skal hans efterslægt skematisk opstilles – så vidt det har været muligt.

Det skal blot tilføjes, at Jost Lauensteins næstældste datter, Gertrud, blev gift med købmand Christopher Muusmann i Haderslev, tilhørende en anden af byens betydelige familier. Det er i øvrigt til dem – på den anden side af torvet – Jost og Elsabe flytter, da den økonomiske katastrofe indtræffer efter det sidste af ialt seks retsmøder ved kongens ret i Glückstadt 7.11.1678.¹⁶ Sønnen Johan Lauenstein blev 20.8.1676 immatrikuleret ved universitetet i Kiel,¹⁷ senere officer i italiensk og fransk tjeneste og endelig 1698 drabantløjtnant i København. Han var gift to gange, 1. gang med Trone Pedersdatter (Justesen), 2. gang med Birgitte Sørens-datter (jfr. Carl Langholz, se note 3).

Stamtavle

Første slægtled

1. Henrich Fohlmann, f. senest 1635, fødested ukendt. Dør 1690 i Torning mølle, Tyrstrup sogn og herred, Haderslev amt, hertugdømmet Slesvig. Under svenskekongen Karl X Gustav's belejring af København 1658-59 har lakaj hos kong Frederik III, Henrich Fohlmann, gjort en modig indsats og er blevet hårdt såret, som tak er han blevet forundt en mølle og nogle nådepenge (jfr. note 15). G. 1. gang 1661 med Jennecke, borgmester Just Lauensteins datter, f. omkring 1643, d. 1683/84.¹⁸ G. 2. gang 1684 med Sophie N. N.,¹⁹ d. 1694.²⁰ Den 9.1. 1672²¹ forpagter Lyder Brasche møllen i Torning af Henrich Fohlmann i Haderslev. Børn: Andet slægtled, 2-9.

Andet slægtled

2. Anna Cathrina Fohlmann, f. 1662 (dato ikke oplyst i kirkebog) i Torning mølle, Tyrstrup sogn.²²
3. Diederich Fohlmann, f. 23.1.1665 i Tyrstrup sogn, d. 1707-08²³ (kirkebog mangler) i Aller mølle (Aller sogn, Tyrstrup herred). Forpagter 14.7.1690 Aller vandmølle^{24 25}, har også en halvgård på 1/2 otting, den er øde dvs. uden bygninger. G. 1690/91 med Sophie Horstmann, d. 28.2.1732²⁶ i Hvinderup (Tyrstrup sogn). Enke efter Nis Hansen i Aller mølle og med stor sandsynlighed datter af herredsfoged i Tyrstrup herred, Johan Horstmann i Frørup. Børn: Tredie slægtled, 10-11.
4. Christian Fohlmann, f. 12.7.1667 i Tyrstrup sogn.
5. Just Fohlmann, f. 10.6.1669²⁷ i Tyrstrup sogn, d. 27.11.1723 i Helsingør, begravet 2.12.1723 (Sct. Olai). Hospitalsforstander. G. 1700 med Elisabeth Nielsdatter Farum,²⁸ begravet 31.5.1723 i Helsingør (Marie sogn), datter af sognepræst Niels Nielsen Gotlænder²⁹ og Anne Mortensdatter i Farum. Børn: Tredie slægtled, 12-18.
6. Ingeborg Fohlmann, f. 31.7.1670³⁰ i Tyrstrup sogn, dødsår ukendt. Nævnes i Nykøbing Falster. Kgl. bevilling, dateret 26.1.1711,³¹ til ægteskab med sin fætter Johan Muusmann, Bredebro (Brede sogn, Lø herred) som tredie hustru. G. 12.11.1711. Johan Muusmann er født ca. 1668 i Haderslev, d. 1729 i Bredebro, søn af deputeret borger Christoffer Muusmann³² og Gertrud Lauenstein i Haderslev.
7. Pouffel Fohlmann, f. 31.8.1671³³ i Tyrstrup sogn, d. 1694 i Nykøbing Falster.³⁴ Skoleholder.
8. Frederich Fohlmann, borger, handels- og rådmand i Haderslev, synes at have været nært knyttet til Diederich Fohlmann. 1709 er han garant for Sophie Fohlmann, Diederichs enke, da hun forpagter Aller mølle. 1712 låner han Hans Bahr, Sophies 3. mand, 200 rd. og 1724 er han fadder i Tyrstrup kirke ved Marichen Diederichsdatters (nr. 11) søn Knuds dåb. Frederich Fohlmann må på det foreliggende grundlag anses for at være en femte søn af Henrich Fohlmann, født i Haderslev omkring 1675.³⁵ Deputeret borger 1713,³⁶ rådmand 1725, afgået 1737. G. 14.2.1714³⁷ i Haderslev (Marie sogn) med Christine Helms, f. 1.10.1697³⁸ i Haderslev, d. 14.12.1731 sst., begravet 20.12. i Marie kirke, 34 år gammel. Datter af apoteker Heinrich Helms³⁹ og Anna Cathrina Schultze i Haderslev. Børn: Tredie slægtled, 19-20.
9. Christine Jennecke Fohlmann, f. 19.8.1684⁴⁰ i Tyrstrup sogn. Er 1703 fadder ved Just Fohlmanns datter Anne Jannickes (nr. 15) dåb i Sct. Olai kirke, Helsingør.

Tredie slægtled

Møller Diederich Fohlmanns børn med Sophie Horstmann (se nr. 3):

10. Christian Diederichsen Fohlmann, f. ca. 1701 i Aller mølle, begravet d. 4.5.1780 (79 år) i København (Holmens sogn). Sejlmager på Holmen. G. 1. gang med N. N., d. omkring 1729. G. 2. gang 4.2.1731 i København (Holmens) med Anna Hansdatter,⁴¹ f. ca. 1697, begravet 24.3.1765 (68 år) i København (Holmens). G. 3. gang med Elisabeth Behrendsdatter, f. omkring 1714, d. 1788, boende Østerkvarter, Dybensgade matr. nr. 286, begravet 20.12. (Holmens). Børn: Fjerde slægtled, 21-26.

Den 13.6.1717 er en Christen Fohlmann af Haderslev fadder i Aller kirke for Lauritz Nielsen af Brabæks datter Maria. Dette er sandsynligvis Christian Diederichsen Fohlmann (nr. 10), men det kan dog også være nr. 4, om hvem kun fødselsdatoen er kendt.

11. Marichen Fohlmann, fødselsår, dødsår og -sted ukendt. G. 31.8.1724 i Tyrstrup kirke med gårdmand Knud Knudsen i Faustrup, Tyrstrup sogn.⁴²



Aller mølle anno 1866. Efter maleri af Anton Edvard Kieldrup (1827-1869). Erhvervet af Aller mølle på Bruun Rasmussens auktioner. Foto venligst stillet til rådighed af familien Bylling, Aller mølle.

Hospitalsforstander Just Fohlmanns børn med Elisabeth Nielsdatter Farum (se nr. 5):

12. Herman Fohlmann, døbt 14.6.1701 i Helsingør (Sct. Olai), død som spæd.
13. Henrich Fohlmann, døbt 14.6.1701 i Helsingør (Sct. Olai), død som spæd.
14. Henrich Fohlmann, døbt 20.9.1702 i Helsingør (Sct. Olai), d. 27.10.1770^{43 44} i Nykøbing Falster, begravet 31.10. Forvalter (ridefoged) ved baroniet Holberg (Sorø Akademi) søndre distrikt 1754-61. Forpagter af Merløsegård (Tostrup sogn, Merløse herred). Kgl. mønsterskriver for Lolland-Falster. Gift senest 1731 med Hypolyte Finckenhoff,⁴⁵ f. ca. 1691 i Hjørring, begravet Rosengaarden 17.6. 1765 (jfr. note 44), datter af kapellan og rektor, senere sognepræst i Hjørring, Jørgen Jørgensen Finckenhoff og Apolone Christensdatter Seierø.⁴⁶ Børn: Fjerde slægtled, 27-28.
15. Anne Jannicke Fohlmann, døbt 31.12.1703 i Helsingør (Sct. Olai). Død før 1723, nævnes ikke i skiftet efter faderen.⁴⁷
16. Niels Fohlmann, døbt 17.8.1705 i Helsingør (Sct. Olai). Opholder sig 1729 på Ringsted Kloster.⁴⁸
17. Christian Siegfried Fohlmann, døbt 25.9.1706 i Helsingør (Sct. Olai). Død før 1723, nævnes ikke i skiftet efter faderen (jfr. note 47).
18. Anne Jannicke Fohlmann, døbt 5.4.1709 i Helsingør (Sct. Olai). Nævnes som ugift 17.8.1729 (jfr. note 48). Ses 3.10.1731 som fadder i Holmens kirke for fætterten Chr. Diederichsen Fohlmanns datter Maria Dorothea (nr. 22).

Rådmænd Frederich Fohlmanns børn med Christine Helms (se nr. 8):

19. Anne Cathrine Frederichsdatter Fohlmann, f. 9.9.1720⁴⁹ i Haderslev, begravet 12.9.1770 i Horsens (Sct. Ibs). G. 17.10.1742 i Horsens (Sct. Ibs) med residerende kapellan sst. Peder Sørensen Aagaard, vistnok f. 1689 på Rømø,⁵⁰ begravet 25.5.1750 i Horsens (Sct. Ibs).
20. Elisabeth Frederichsdatter Fohlmann, f. i Haderslev, begravet 12.10. 1779 i Horsens (Sct. Ibs). Gift april 1748 i Horsens (Sct. Ibs) med byskriver Søren Saabye,⁵¹ døbt 24.5.1709 i Tirstrup sogn (Djurs søndre herred), begravet 5.12.1785 i Horsens (Sct. Ibs), søn af sognepræst Niels Nielsen Saabye⁵² og Helle Sørensdatter Bagge.

Fjerde slægtled

Sejlmager Christian Diederichsen Fohlmanns børn med 1. hustru N.N. og 2. hustru Anna Hansdatter (se nr. 10):

21. Anne Fohlmann, f. 17..., fødested ukendt. G. med Ole Andersen, formand på Holmen.⁵³
22. Maria Dorothea Fohlmann, døbt 3.10.1731 i København (Holmens), begravet 3.5.1785 i København (Holmens). G. 5.11.1754 i København (Garnisons tyske menighed) med frislagter Johann Heinrich Keller, f. omkring 1723 i Tyskland, d. 3.4.1789 i Hillerød (Frederiksborg slotssogn). Hun bliver Keller-slægtens stammoder. Angående deres børn og efterslægt, se »*Den Kellerske slægtbog*«. ⁵⁴
23. Joen Fohlmann, døbt 12.11.1733 i København (Holmens).
24. Christina Fohlmann, døbt 7.11.1736 i København (Holmens).
25. Johanne Sophie Fohlmann, døbt 26.6.1739 i København (Holmens), d. 3.10.1781.⁵⁵ G. 20.12.1777 i København (Holmens) med kancellisekretær i søetaten Lauritz Boll, døbt 25.6.1737 i København (Trinitatis), d. 2.11.1779, søn af Sr. Peder Jørgensen Boll og Ingeborg Marie Bolls i Rigensgade, København.
26. Diederich Christian Fohlmann, døbt 25.7.1743 i København (Holmens), d. 31.12.1791⁵⁶ (druknet), boende Borbergade 183, København, begravet 7.1.1792 (Holmens). Mesterdrejer på Holmen. G. 8.1.1768 (Holmens) med Anne Marie Clausdatter, døbt 15.10.1748 i København (Holmens), datter af mesterdrejer på Holmen Claus Nielsen og Anna Andersdatter, Farvergade. Barn: Femte slægtled, 29.

Mønsterskriver Henrik Fohlmanns børn med Hypolyte Finckenhoff (se nr. 14):

27. Just Fohlmann, døbt 24.8.1732 på Merløsegård (Tostrup sogn, Merløse herred), d. 20.4.1791 i København⁵⁷ (skifte 2.5.1791, jfr. note 44). Student 1752 i Nykøbing F. Litterat, studerede oprindeligt teologi. Ugift. Ifølge skattemandtallet 1762 bor han i Strand kvarter, matr. nr. 71 i København. Ifølge folketællingen fra 1787 bor han nu i Klædebo kvarter, Store Kannikestræde, matr. nr. 39.
28. Johannes Fohlmann, døbt 2.4.1735 på Merløsegård, begravet 26.4.1776 i Sæby sogn (Løve herred, Holbæk amt). Forvalter på Bonderup, en hovedgård i Tostrup sogn (Merløse herred), indtil godssets salg 1766.⁵⁸ 23.12.1769 herredsskriver i Vesterland Førh Birk (kongerigsk enklave i Slesvig), men måtte give afkald på tjenesten, da han ikke magtede det tyske sprog.⁵⁹ 29.12.1769 herredsskriver i Ars, Skipinge og Løve herreder, 26.1.1770 exam.jur. G. 1. gang 1764 i Gyrsinge sogn (Alsted herred, Sorø amt) (kirkebog mangler, gebyr for vielse betalt dér) med Karen Sophie Winding, formentlig født i Kullerup på Fyn (kirkebog mangler), begravet 24.10.1772 i Gierslev s. (Løve herred), datter af sognepræst i Kullerup og Refsvindinge sog-

ne, Fyns stift,⁶⁰ Peter Nicolai Winding og Sara Maria Struch. G. 2. gang 29.10.1773 i Nordrup (Slagelse herred) med Charlotte Amalie Grüner, f. 31.5.1727 i Odense (Sct. Hans), datter af kapellan Elias Christiansen Grüner⁶¹ og Anne Marie Aabye. Charlotte A. Grüner har ved vielsen ophold hos sin søster fru von Jessen. Børn: Femte slægtled, 30-36.

Femte slægtled

Mesterdrejer Diederich Christian Fohlmanns barn med Anne Marie Clausdatter Nielsen (se nr. 26):

29. Niels Christian Fohlmann, døbt 5.11.1769 i København (Holmens), d. 12.7.1808, begravet 19.7. i Sdr. Onsild sogn (Onsild herred). Student 1788 i København. 1796 inspektør ved »Det kgl. Vajsenhus« i København, 1799 sognepræst i Sdr. og Nr. Onsild sogne, Århus stift.⁶² G. 8.11.1799⁶³ i København (Sct. Petri) med Johanna Ernestine Louise Eleonora Selbmann, lærerinde ved »Det kgl. Vajsenhus« i København, f. 21.7.1776⁶⁴ i Hannover, døbt 25.7. s.å. i Markt kirke sst., som 4. datter af købmand Johan Caspar Henrich Selbmann⁶⁵ og Anne Kirstine Hedeveg Ludwigsen. Som enke vender Johanna E. L. E. Fohlmann tilbage til København, hvor hun »holder skole«. I perioden 1819-36 nævnes hun i Københavns vejviser på mange forskellige adresser. Hun dør i 1845.⁶⁶ Børn: Sjette slægtled, 37-41.

Herredsskriver Johannes Fohlmanns børn med Karen Sophie Winding og Charlotte Amalie Grüner (se nr. 28):

30. Henrik Fohlmann, døbt 11.6.1765 på Bonderup (Tostrup sogn, Merløse herred), d. 15.12.1832,⁶⁷ boende Sct. Gertrudsgade 210, København, begravet 20.12. (Trinitatis) i ejendomsgravsted på Assistens kirkegård. Bogholder,⁶⁸ kopist ved kreditkassedirektionen,⁶⁹ senere kgl. fuldmægtig sst. G. 12.6.1807 med Johanne Petersen, f. 1782, d. 14.11.1834 (jfr. note 67), boende Larslejsstræde 167, København, begravet 18.11. (Helligånds) i ejendomsgravsted på Assistens kirkegård. Datter af høker Peder Pedersen og Maren Gielsen, ved folketællingen 1787 boende Vesterkvarter, Lavendelstræde matr. nr. 103, København. Børn: Sjette slægtled, 42-43.

31. Frederik Carl Christian Fohlmann, døbt 10.12.1766 på Bonderup, d. 12 år gammel (jfr. note 68).

32. Carl Christian Fohlmann, d. 10 år gammel.

33. Hypolette Petrine Nicoline Fohlmann, døbt 2.3.1768 i Sorø, begravet 27.10.1800 i Torrild sogn (Hads herred). G. med Søren Ammersen, degn til Torrild sogn.⁷⁰

34. Sophie Charlotte Fohlmann, døbt 24.4.1769 i Sorø. Ugift (jfr. note 68).
35. Herman Just Fohlmann, døbt 6.3.1770 i Sorø, d. 30.7.1842 i Fredericia (Sct. Michaëlis). Prokurator.⁷¹ Som forældreløst barn blev han 1785 antaget af justitsråd Svitzer til Gislingegård (vest for Holbæk) og af ham opdraget til konfirmationen 1788. Tjente herefter hos proprietær Frost til Aggersvold. Januar 1792 exam.jur. Opholdt sig 1792-94 i Viborg, derefter i Fredericia som prøveprokurator. 13.10.1801 prokurator ved alle over- og underretter i Ribe stift. G. 12.10.1804 i Fredericia (Trinitatis) med Frederikke Ulrikke Elisabeth von Burgsdorff, f. 21.7.1772⁷² i Rendsborg, Slesvig, døbt 27.7. s.å., d. 31.10.1852 i Fredericia (Sct. Michaëlis), datter af premierleutnant ved Jydske regiment Frederik Wilhelm von Burgsdorff og Catharina Maria Ladehof. Børn: Sjette slægtled, 44-46.
36. Elias Fohlmann-Finckenhoff, f. 1.8.1774,⁷³ d. 6.7.1828 i Vallensbæk (Smørup herred). Student i Slagelse 1796, cand. theol. 1801. Sognepræst i Hellum, Aalborg stift 1806,⁷⁴ 1818 i Roslev-Rybjerg, Viborg stift,⁷⁵ 1824 i Vallensbæk, Sjællands stift.⁷⁶ G. med Birgitte Marie Øvre, f. 24.5.1783 i Roskilde, døbt 13.6. s.å. (domsognet), d. 26.2. 1838 i Vallensbæk, datter af hører Mathias Øvre og Charlotte Arenza Rasmusdatter, Roskilde. Børn: Sjette slægtled, 47-52.

Sjette slægtled

Sognepræst Niels Christian Fohlmanns børn med Ernestine Selbmann (se nr. 29):

37. Dreng, f. 25.1.1801 i Sdr. Onsild sogn, født 2 måneder for tidligt, dør straks.
38. Johannes Christian Fohlmann, f. 8.10.1802 i Sdr. Onsild sogn.
39. Nicoline Marie Fohlmann, f. 6.4.1804 i Sdr. Onsild sogn, d. 22.4. 1807 sst.
40. Immanuel Frederik Fohlmann, f. 23.1.1806 i Sdr. Onsild sogn, d. 4.8.1807 sst.
41. Nicoline Marie Fohlmann, f. 30.4.1807 i Sdr. Onsild sogn. Konfirmeret 30.9.1821 i Trinitatis kirke, København. Hun bor hos moderen, præsteenke, Åbenrå 214.

Bogholder Henrik Fohlmanns børn med Johanne Petersen (se nr. 30):

42. Johanne Louise Adeline Fohlmann, f. 25.8.1808 (jfr. note 68), d. 2.3. 1887 (78 år), boende Rolighedsvej 23, Frederiksberg, begravet 8.3. på Assistens kirkegård fra Frederiksberg kirke. Lærerinde. 1840 er hun privatlærerinde for direktør på Sorø Akademi, cand. theol.

Georg Holger Waages børn.⁷⁷ G. H. Waage og hustru dør begge i løbet af november-december 1842. Den ældste datter Amalie (f. 1824) beslutter sig til sammen med sin gamle farmor Sigridur de Hoon (1763-1853) og jomfru Fohlmann at holde sammen på søskendeflokken og sørge for deres opdragelse. De flytter til Store Fiolstræde 216, København. Her ses hele familien ved folketællingen 1845.⁷⁸ Ifølge *Københavns vejviser* 1875 bor hun i Slotsgade 16.

43. August Wilhelm Fohlmann, f. 3.12.1813 (jfr. note 68), d. 10.9.1870 (55 år), boende Nørrebro 58, København, begravet 16.9. (Helligånds). Student 1831 fra Metropolitanskolen, København. Ugift. Ifølge *Københavns vejviser* 1864 bor han på Hauser plads 18 og er cand. phil. Ved sin død var han underlæge.⁷⁹

Prokurator Herman Just Fohlmanns børn med Frederikke Ulrikke Elisabeth von Burgsdorff (se nr. 35):

44. Johannes Frederik Vilhelm Fohlmann, f. 13.4.1808 i Fredericia (Sct. Michaëlis), d. 6.9.1842 sst. Ugift kontorist.⁸⁰
45. Hermantine Frederica Fohlmanm, f. 29.1.1811 i Fredericia (Sct. Michaëlis). 1834 lærerinde i Nagbølle, Skanderup sogn (Andst herred, Ribe amt).⁸¹
46. Christian Burgsdorff Fohlmann, f. 4.7.1814 i Fredericia (Sct. Michaëlis), d. 5.6.1865 i Østrup, Glud sogn (Bjerre herred, Vejle amt). 1834 elev på Lyngby Seminarium,⁸² senere lærer i Østrup (jfr. note 81).

Sognepræst Elias Fohlmann-Finckenhoffs børn med Birgitte Øvre (se nr. 36):

47. Peter Mathias Fohlmann-Finckenhoff, hjemmedøbt 28.1.1807 i Hellum (Dronninglund herred), d. 9.1.1855 i Svendborg, på rejse. Student i Viborg 1825, cand. theol. 1830. 1831 personlig kapellan i Vridsted-Fly sogne, Viborg stift,⁸³ 1833 i Sejerslev-Ejerslev-Jørsby sogne, Aalborg stift,⁸⁴ 1838 sognepræst i Frøslev-Mollerup sogne, Aalborg stift.⁸⁵ G. med Mette Jørgine Christine Harder, datter af guldsmed og stadthauptmand i Viborg Thomas Pauli Harder og Marie Elisabeth Zabel.
48. Charlotte Amalie Fohlmann-Finckenhoff, f. 11.2.1808 i Hellum sogn.
49. En søn, f. 22.9.1809, d. 15 minutter senere, Hellum sogn.
50. Elise Dorothea Fohlmann-Finckenhoff, f. 24.2.1811 i Hellum sogn.
51. Carl Johannes Fohlmann-Finckenhoff, f. 2.12.1814 i Ørum annexgård i Ørum (Dronninglund herred), døbt i Hellum kirke.
52. Sophie Frederikke Fohlmann-Finckenhoff, f. 1.4.1819.⁸⁶



1810

H.

Fohlmann



Det Fohlmanske våben findes på laksegl i Rigsarkivets seglsamling. Det er beskrevet af P. B. Grandjean i *Borgerlig Herold*, s. 164, på flg. måde: Halv vildmand, holdende firkantet figur med et F i tværdelt skjolds 1. felt. Det kan tilføjes, at skjoldets nederste halvdel er kløvet; i 2. felt ses en rose omsluttet af tre 6-oddede stjerner (2 over 1), i 3. felt to pæle med en tværbjælke. – Mærket i 2. felt genfindes under navnet Winding i samme herold, s. 112. Mærket i 3. felt genfindes i *Siebmachers grosses und allgemeines Wappenbuch*, Nürnberg 1878, 3. bd., 2. afd., s. 103 (Tavle 136), under navnet Burgsdorff, brandenburgsk uradel (se også Hirsch: *Danske og norske Officerer 1648-1814*, våbentegning under navnet Burgstorff). Her er farverne beskrevet: I sølvfelt to røde pæle med en blå tværbjælke. Hjelmen er kronet. Hjelmmærket i det Windingske våben er to ørneflugter, på det Burgsdorffske to harniskklædte arme, hver af dem holdende en fjerbusk (rød, sølv, blå). På den Fohlmanske hjelm ses til højre en ørneflugt, til venstre en harniskklædt arm med en rose i hånden. Hjelmlædet er i tidens stil erstattet med en rosenranke, ophængt i to ringe, ligesom i det Windingske våben. Det er åbenbart prokurator Herman Just Fohlmann, der har ladet signetet fremstille eller selv har fremstillet det. Men på hvilken måde det er kommet i Rigsarkivets besiddelse, er ukendt. Han har kombineret mærkerne i sin mors og sin hustus våben med eget mærke. (For en ordens skyld skal det tilføjes, at tværbjælken er kommet på den forkerte side i forhold til slægten Burgsdorffs våben, hvor de beskrevne farver til gengæld synes at være i uoverensstemmelse med de heraldiske regler. Man må således ikke lægge farve på farve). (Foto: Rigsarkivet).

Noter og henvisninger:

RA: Rigsarkivet, LAAa: Landsarkivet i Aabenraa, LAK: Landsarkivet i København, HBA: Haderslev byarkiv

Noter:

1. Tove Heidemann: Haderslev-borgmesteren Jost Lauensteins storhed og fald, *Haderslevsamfundets årsskrift* 1989, s. 5-13.
2. Stadtbücher der Stadt Oldenburg: Buch des Bürgergeldes, 1626-1675 (Abzugsgeld): »Jost Lauenstein verzicht nach Hadersleben«. Lauenstein-Karthotek im Stadtarchiv Hildesheim: »Lt. Archiv in Oldenburg ist er 1626 von Oldenburg nach Hadersleben gegangen«.
3. Carl Langholz: *Anetafle for berømte danskere. Digtere og forfattere*, 1989, s. 65-68.
4. Laucenstein-Karthotek im Stadtarchiv Hildesheim: 1503 Patmann.
5. HBA: Haderslev borgerbog 1630-1864.
6. HBA: Haderslev Rådstuearkiv Acta XVII 3 Bc 1630-1864, Grundskattelisterne.
7. Langholz (se note 3), s. 403 (0-27).
8. Knud Gether: *Middelalderfamilier i Flensborg og Nordfrisland*, 1986-87, s. 25ff.
9. Thomas Otto Achelis: Haderslev Bys Borgmestre, *Personalthistorisk Tidsskrift*, 9. rk. 5. bd., 1932, s. 135 og 145. LAAa: Åstrup kirkebog 43 Aa 2, s. 494: Den 16.9.1714 dør Gertrud og begravnes i Åstrup sogn (Haderslev herred).
 Hun er 10.9.1696, i sin søn byfoged Just Muusmanns hus i Haderslev, blevet viet til sognepræst i Åstrup Johannes Monrad (1647-1725) som hans anden hustru. Ved hendes død indfører pastor Monrad i sin kirkebog tid og sted for hendes fødsel.
10. *Danmarks kirker*, Haderslev amt, Domkirken, 1954, s. 162 (fig. 80).
11. *Siebmachers Wappenbuch*, 1856-85, Staedtewappen, 1. bd., 4. afd., 2.
12. Jfr. Gether (se note 8), s. 215 og 841.
13. HBA: Haderslev Rådstuearkiv, Acta XIX 5 nr. 5, Retsprotokol for Haderslev 1672-78.
14. Th.O. Achelis (se note 9), s. 135: 7.7.1703: »Würde ihre Tochter die Fr.(au) Hünitz aus Jutland anhero kommen«. – LAAa: Åstrup kirkebog 43 Aa 2, s. 307: Her oplyser pastor Monrad, at hans svoger overfører (skovri-der) Hynist i Skanderborg blev begravet 31.10.1702 efter 9 dages sygdom.
15. RA: Fortegnelse over kgl. resolutioner gennem Rentekammeret 1660-1719: 24.4.1681: 3631. »Henrik Fohlman, forrige lakaj hos kongen, som blev hårdt såret under Køben-

- havns belejring, må, da han har mistet en ham forundt mølle og nogle nådepenge, få en årlig pension på 100 rd«. (Original)
16. RA: Tyske kancellis indenrigske afdeling (TKJA), Regeringskancelliet i Glükstadt, 1663-1711, Sager vedrørende Haderslev by.
 17. Th.O. Achelis: *Matrikel der schleswischen Studenten 1517-1864*, bd. I, 1966, s. 169, nr. 3305.
 18. 28.6.1683 bærer Jennecken, Henrich Folmans, skolemester Anthon Hermansens søn til dåben i Tyrstrup kirke. Hun er sikkert død kort efter (dødsregistret i Tyrstrup kirkebog begynder først 1695), se note 19.
 19. Andet ægteskab er sandsynligvis indgået 1683/84, da datteren Christine Jennecke, døbt 19.8.1684, synes delvis opkaldt efter 1. hustru, Jennecke Justdatter. Andet ægteskab er ikke indgået i Tyrstrup kirke. At Henrich Folmann har været gift to gange, fremgår dels af kgl. resolution (se note 15) af 27.12.1690: 9940 »Henrik Fohlmanns enke må beholde Torning mølle, Tyrstrup herred på livstid og nyde den med samme frihed som sin afdøde mand« (Orig., Deliberationsprotokoller (1660-1708), 24,149) og dels af vielsen 1.10.1691 i Tyrstrup kirke, hvor Christen Baggesen Dahl ægter Sophie Folmans.
 20. RA: Kgl. resolution (se note 15), af 24.7.1694: 11364 »Kristian Baggesen Dahl, der har fået Torning mølle, Tyrstrup herred, med sin afdøde hustru, der var enke efter lakaj Henrik Folman, må endnu i 10 år nyde den uden afgift« (Orig., Deliberationsprotokoller (1660-1708) 24,149). Christen Baggesen Dahl er født 1659, dør 11.10.1712 i Tyrstrup sogn. G. 2. gang med Karen Marcusdatter af Kolding (1684-1764).
 21. Lyder Brasches forpagtning af møllen er indført i Tyrstrup herreds skyld- og panteprotokol 1669-1726: 311 fol. 29. Her ses, at Henrich Folman er bosat i Haderslev. Hvor længe han bliver her, er uvist, men 19.8.1684 lader han sin yngste datter (nr. 9) døbe i Tyrstrup kirke, hvilket tyder på, at han atter har ophold på Torning mølle, enken får jo også retighederne bekræftet 1690, ifølge note 19.
 22. Uddrag af Kancelliets registranter, Kgl. konf. testamentar o.l. i *Personalthistorisk Tidskrift*, 7. rk. 5. bd., 1921, s. 204: »29.3.1679 pastor Christen Andersen Arreboe, gift 2. gang med Cathrine Fohlmands. Vidner: Amtsskriver Fr. Suhr og enkedronningens (Sophie Amalie på Nykøbing slot) vinskænk Evert Funch. Udstedt København 12.3. Fynsk Register 20«. Chr. Arreboe er sognepræst i Nebbelunde-Sæddinge sogne, Lolland-Falster stift 1661-80 (Wiberg: sogn nr. 808-6). Han dør i 1680. Hun bliver efter 1680 sognepræst Niels Madsen Hommel i Skelby-Gedesbys (Falster søndre herred) tredje hustru. Han dør sst. maj 1691 (Wiberg: sogn nr. 1025-7). Hun dør i 1701 i Skelby. Om denne Cathrine Fohlmann er identisk med Anna Cathrina Fohlmann (nr. 2), født 1662 i Torning mølle, kan ikke bevises, blot sandsynliggøres af den kendsgerning, at faderen har været lakaj hos Frederik III og Sophie Amalie, der tilbragte sine sidste år (1670-85) på sit slot i Nykøbing Falster, og af at flere af Henrich Fohlmanns børn (Ingeborg og Poul) har opholdt sig i Nykøbing. Vinskænten Evert Funch ses jo også som vidne i 1679 ved testamentets udfærdigelse.
 23. Diederich Fohlmann betaler korntiende til præsten i 1707 (LAAa: Aller præstearkiv Cc1, tienderegister 1698-1707), men undersøgelseskommissionen 1708 (LAAa: film G 6, s. 393) oplyser, at han er død. Både mølle og gård er »vaccant«, enken betaler en gæld på 6 rd. 34 sk. 14.7.1709 forpagter Diederich Fohlmanns enke Sophie Fohlmann Aller vandmølle af kronen for perioden 1709-15 med borger Frederich Fohlmann i Haderslev som garant. Hun giver 87 Rbthl. (Rigsbankthaler) i forpagtningsafgift (RA: Haderslev amtsregnskab 1709, film M 43.325 og 43.326).
 24. Den 14.7.1690 forpagter Diederich Fohlmann Aller mølle, han får 2 års fritagelse for skatter mod at genopbygge møllen (RA: Haderslev amtsregnskab 1690-91, film M 43.320 og M 43.308).
 25. RA: Fortegnelse ... (se note 15): 4.9.1694: 114231 »Diederich Folman på Aller Mølle, Tyrstrup herred, Haderslev amt, må fritages for at betale 400 mark lybsk skatterestancer, der er påløbet i 18 år, inden møllen tilfaldt kronen, fordi ejeren undveg på grund af et drab« (Orig., Deliberationsprotokoller (1660-1708) 34,93; Kammerkollegii Ekspeditionis Protokol, I bd. uden nr. (1692-95) 3,78).
 26. LAAa: Tyrstrup kirkebog 59 Aa 3, s. 268: »Den 28.2.1732 dør Jep Andersens hustru i Hvinderup neml. Sophie Fohlman«. Hun er, lidt usædvanligt, fortsat blevet kaldt »Fohlmann«, selv efter nye ægteskaber. Sophie Horstmann er 1. gang gift med Nis Hansen, der 1685 fæster Aller mølle af kronen (RA: Haderslev amtsregnskab 1685-86, film S 2690). Nis Hansen dør 1690 (LAAa: Provstearkivet, Aller kirkeresnskab 1564-1718). Af børn er datteren Kirsten kendt, f. august 1687, d. 13.11.1770 (83 år, 3 måneder gammel) som enke efter degn Lauritz Hansen i Stubbum (Aller sogn). Ved Kirstens begravelse oplyses hendes forældres navn og opholdssted. – LAAa: Retsbetjentarkivet nr. 311, fol. 142a. Tyrstrup herreds skyld- og panteprotokol 1669-1726: 26.3.1712 låner Hans Bahr, forpagter af Aller mølle, 200 rd. af Frederich Fohlmann i Haderslev til reparation af møllen og genopbygning af den halve gård. 1713 betaler Hans Bahr contribution (skat) af møllen (RA: Haderslev amtsregnskab 1713-

- 14, film S 2701). 1.12.1715 får Hans Bahr en søn fremstillet i Aller kirke, blandt fadderne er Fr. Fohlmann. Hans Bahr dør 23.1.1718. Den 16.2.1719 bliver Sophie ... (hjørne af siden er afrevet) i Tyrstrup kirke gift med Jep Andersen på en »Gellinggård« (Eckernförde hospitalsgods) i Hvinderup. 11.3.1719 ses Morten Petersen på Aller mølle (er fadder i Aller kirke), 1721 er han forpagter (RA: film M 43.336). Johan Horstmann i Frørup, Sophies far, er født i Korbach i Waldeck, Tyskland. Immatriculeret maj 1656 i Rostock. Herredsfoged for Tyrstrup herred 1659-76. Dør i embedet 14.6.1676 (klokkeringning) og begravet i Marie kirke, Haderslev (LAAa: Jonathan Smith: *Sønderjyske herredsfogeder*).
27. Borgmester Just Lauenstein holdt (hue), og hans hustru bar barnet til dåben i Tyrstrup kirke.
28. 1. gang gift med sognepræst Herman Pedersen Winding i Farum, f. 1667, d. 26.2.1698 (Wiberg: sogn nr. 246-9). En søn Peder Nicolaj Winding (f. 1696), senere præst i Kullerup-Refsvindinge sogne, Fyns stift, bliver svigerfar til herredsskriver Johannes Fohlmann (nr. 28), Just og Elisabeth Fohlmanns sønnesøn.
29. Niels Nielsen Gotlænder, sognepræst i Farum 1663-95 (Wiberg: sogn nr. 246-8), f. omkring 1626, d. 31.5.1696, gift med Anne Mortensdatter. 1. gang gift med Christen Sørensen Seierøe, sognepræst i Farum (Wiberg: sogn nr. 246-7). En datter af dette 1. ægteskab, Apolone Christensdatter Seierøe, bliver senere svigermor til Just og Elisabeth Fohlmanns søn Henrich (nr. 14).
30. Elsabe Justes holdt hue ved dåben i Tyrstrup kirke.
31. RA: Nygårds samlinger, Jyske personalia (Jyske registre 24,10, nr. 14). Vielsen nævnes i Åstrup kirkebog 43 Aa 2, s. 437: Den »12.11.1711 var Johan Musmands brøllup med Ingeborg Fullmands i Bredebrø«. Ingeborg er svigerdatter og niece til Åstrup-præstens 2. hustru (se note 9).
32. Th.O. Achelis: *Haderslev i gamle dage*, bd. II, 1929, s. 429.
33. Amtsskriveren (Bolduin Hojyol/Hoyne) holdt og Elsabe Justes bar barnet til dåben i Tyrstrup kirke.
34. LAK: Holms seddelsamling.
35. Henrich Fohlmann opholdt sig 1672 i Haderslev (se note 21). Der er ingen kirkebøger bevaret fra Marie kirke i Haderslev fra perioden, så en evt. fødsel er umulig at få bekræftet. En forstærkende faktor synes det at være, at Fr. Fohlmann ses som fadder den 20.11.1714 i Åstrup kirke for pastor Jørgen Monrads søn Johannes. Jørgen Monrads stedmor var Gertrud Muusmann (se note 9). Fr. Fohlmann er også i 1719 formynder, sammen med Jost Mussmann, for borgmester Kai Muusmanns (d. 1708) søn Andreas, der betaler 20 rd. i formueskat af 1000 rd. (RA: film M 43.336).
36. Achelis (se note 32), s. 427 og 430.
37. Klokkeringsregnskab i Marie kirkes regnskab. Navneregistret findes på læsesalen i LAAa.
38. RA: Nygårds samlinger, Jyske personalia. Ang. begravelsen: Åstrup kirkebog 43 Aa 3, s. 83.
39. E. Dam: *De danske apotekers historie*, bd. I, 1925, s. 122 og Nygårds samlinger, Jyske personalia: Heinrich Helms f. omkring 1649, d. 12.2.1724 (klokkeringning), begravet 22.2., 75 år gammel (Åstrup kirkebog 43 Aa 2, s. 684). Søn af præst i Heiligenhafen Georg Helms og 2. hustru Margrethe Them. G. 15.9.1687 (ringning) med Anna Cathrine Schulze, datter af apoteker Jacob Schulze og Anna (Henrici) i Haderslev. Hun dør 17.11.1708 (ringning) i Haderslev. Foruden datteren, gift med Fr. Fohlmann, er der datteren Anna Margrethe Helms, f. 1688, d. 1758 i Horsens, 1708 i Haderslev gift med Jacob Schmidt (ringning). f. 1682 i Gardlegen i Brandenburg, begravet i Horsens 21.2.1750 (Sct. Ibs). 11.11.1707 får apotekersvend Jacob Schmidt bevilling til at drive apotek i Horsens (E. Dam, bd. II, s. 60-75).
40. LAAa: Tyrstrup kirkebog 59 Aa 1, s. 63: »Straks hjemmedøbt, Fr: Cantzlerin Rewentlow holdt hende i Elsa Justis (borgmesterkonen), Gertrud Muusmanns, Malen Hr. Laugis (præstekonen), Mergit Krügmands og An Jacobs nærværelse«. De to sidste har sikkert assisteret ved fødslen.
41. G. 1. gang 24.10.1727 (Holmens) med Joen Larsen, tømmermand af 1. klasse på Holmen, begravet 30.10.1730, 65 år (Holmens).
42. Børn: 1) Knud, døbt 6.10.1724, begravet 17.12 s.å. 2) Knud, f. 1.10.1725, begravet 25.11 s.å. 3) Magdalena, f. 16.3.1727, begravet 2.2.1728. 4) Diederich, f. 26.1.1729, d. 30.7.1766, inderst i Hvinderup. Gift med Johanne Nielsdatter. 5) Magdalene, f. 24.3.1731, nøddøbt i hjemmet. 6) Knud, f. 30.3.1734, d. 1.7.1797. G. 7.6.1764 i Tyrstrup med sin kusine (på faderens side) Anna, Hans Knudens datter af Tyrstrup, enke efter Hans Mathiesen, gårdmand i Hvinderup. Ved sin død er han inderst, efterladende sig 2 sønner Hans og Knud. 7) Johan, f. 24.2.1737, d. 25.2.1772, ugift. Alle er fødte og døde i Tyrstrup sogn.
43. V. Richter: *Dødsfald i Danmark 1761-90*, 1907, s. 34. Kirkebogen mangler.
44. Torben Glahn: *Soruner-Biografier 1747-1800*, 1975, s. 80 (og senere tilførte oplysninger).
45. C. Klitgaard: *Optegnelser om vendsysselske præstefamilier før ca. 1700*, 1945, s. 147.
46. Som note 45, s. 145-148. Se også Wiberg:

- sogn nr. 464-12. Jørgen J. Finckenhoff er søn af købmand Jørgen Finckenhoff og Elisabeth Bøfke i København. Se endvidere Louis Bohé: *Die deutsche St. Petri Gemeinde*, 1925, s. 34 og 351. Finckenhoff er en stor præsteslægt, jfr. Wiberg.
47. LAK: Helsingør byfoged, skifteprotokol 1723-32, fol. 348b.
48. LAK: Holms seddelsamling (Karen Christensdatter Farum, enke efter Werner v. Dippenbroch, 17.8.1729, et skifte).
49. Udregnet fra den nøjagtige aldersangivelse ved dødsfaldet i 1770.
50. RA: Nygårds samlinger, Jyske personalia. 1. gang gift 15.11.1720 i Horsens med enken Margrethe Jacobsdatter Borchhorst af Brovst, begravet 1737. 2. gang gift med Kirsten Jacobsdatter Kruse, begravet 27.6.1741 i Horsens (Sct. Ibs), (Wiberg: sogn nr. 490-5). Børn af 3. ægteskab: 1) Jacob, døbt 5.7.1744 i Horsens, 2) og 3) Frederik (dør kort efter fødslen) og en dødfødt tvillingbror, begravet i samme kiste 5.10.1745. 4) Margrethe Christine, døbt 23.9.1746. 5) Margrethe, døbt 20.10.1747. 6) Mette Kirstine, døbt 9.2.1749. 7) Peder, døbt 14.8.1750. Alle døbte i Sct. Ibs sogn.
51. RA: Nygårds samlinger, Jyske personalia. Børn (alle født i Sct. Ibs sogn): 1) Peder, døbt 14.8.1750, begravet 30.11.1764, 14 år gammel af vattersot. 2) Helene Kristine, døbt 1.11.1754, begravet 7.1.1755. 3) Frederik, døbt 24.9. eller 24.10.1755, begravet 27.6.1759. 4) Henrik, døbt 30.1.1757, begravet 3.6. s.å. 5) Helene Kirstine, døbt 14.7.1758. 1781 i Horsens gift ved kgl. bevilling p.g.a. slægtskab i 2. og 3. led (Nygårds samlinger, Jyske registre: 43.103, nr. 243) med apoteker Jacob Helms, f. 21.12.1738, d. 7.4.1816 i Horsens, søn af købmand Adam Helms (søn af apoteker H. Helms i Haderslev) og 2. hustru Magdalene Sass i Horsens. 6) Hans Peter, døbt 16.12.1759, begravet 15.5.1765. 7) Hans Frederik, døbt 10.4.1761, d. 25.7.1831 i Viborg (Søndre sogn). 1787 exam.jur. (A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen: *Candidati og Examinati Juris ... 1736-1936*, bd. IV, 1954, s. 5). G. 17.4.1795 i Bødstrup sogn (Langeland nørre herred) med præsteeuken Anna Erichsen, 1. gang gift i Viborg med sogneprest F.S. Peder Rasmusen Bildhugger (Wiberg: sogn nr. 173-9). Ved vielsen var H.F. Saabye forvalter på Nedergård i Bødstrup sogn, 1800 og 1806 på Rydhave, en hovedgård i Ryde sogn (Ginding herred) og 1810 fuldmægtig på Børghlum kloster. Ved sin død boede han på Søndre Teglgård i Viborg. Han skænkede i 1831 1500 rd. til opførelse af et fattighus i Skottenborg (nu et gadenavn i Viborg).
52. Wiberg: sogn nr. 1184-8.
53. Ægteparret med 2 børn nævnes i Johanne Sophie Fohlmanns (nr. 25) kgl. konf. te-
stamente (RA: Danske kancelli, Sjælland-
ske registre nr. 720, 20.6.1780), se note 54, s. 62.
54. *Den Kellerske slægtelog* ved Aage Heiken, Dansk Historisk Håndbogsforlag, 1991. Findes på Det kgl. Bibliotek, Frederiksberg bibliotek, Rigsarkivet samt alle landsarkiver.
55. Richter (se note 43), s. 13. LAK: Hof- og stadsrettens skiftekommissions forseglingsprotokol 1771-97.
56. Ved bøgeristringen 3.1.1792 nævnes som curator købmand Johan Caspar Henrich Selbmann, gift med enkens søster (Christine Maria), f. 23.7.1752). (LAK: Københavns skiftekommissions forseglingsprotokol 8 J, 1790-94, s. 425-426. Bo nr. 7189).
57. V. Richter: *100 års dødsfald 1791-1890*, 1901, s. 322.
58. *Trap Danmark* (5. udg.), bd. III, s. 409.
59. A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen (se note 51), bd. I, 1954, s. 412.
60. Wiberg: sogn nr. 700-7.
61. Wiberg: sogn nr. 866-16.
62. Wiberg: sogn nr. 877-16.
63. Som vidne nævnes hr. Selbmann, købmand.
64. RA: Den almindelige enkekasse, indskudssager, nr. 5762: Berigtighedserklæring, udstedt af Johan Caspar Henrich Selbmann i København 31.10.1799, fader til J.E.L.E. Selbmann, vedrørende sin datters døbsattest. Hans laksegl (initialer) er vedføjet.
65. Johan Caspar Henrich Selbmann er født i Tyskland omkring 1741. Ved folketællingen i 1801 er han 60 år og bor i Vingårdsstræde matr. 154-156 med sin tredje hustru Christine Lund, 49 år (Folketælling 1801, bind 20, s. 131). 7.2.1798 har han fået borgerskab i København som privat handlende (Københavns Stadsarkiv: Borgerskabsprotokol nr. 6, s. 168). Han handler med røget kød og saltevarer, hvilket må være naturligt for ham, da han tidligere har været kok. Familien Selbmann er kommet til København i perioden 1776-81, idet en søn Martin Andreas 1.3.1781 døbes i Sct. Petri tyske kirke. Også herfra begravet første hustru, Anna Ernestine Hedewich Ludwich (sen) 20.6.1783, 36 år gammel. Skifte dateret 5.6.1784 (LAK: Københavns skiftekommissions forseglingsprotokol 1771-97. 5F/2635-244). Familien boede i Dybensgade 285, en ejendom, der tilhørte Diederich Chr. Fohlmann.
66. RA: Register over enkekasseindskydere 1775-1846, s. 972.
67. Richter 1901 (se note 57), s. 322. SK (Hof- og Stadsrettens skifter i København).
68. J. C. L. Lengnick: *Genealogier over adelige og borgerlige Familier*, 2. samling, 1. bd., s. 146.
69. RA: Register over indskydere i den almindelige enkekasse, nr. 8001.
70. Som note 66. Uden tids- og stedsangivelse. En

- søn Jochum Otto blev ifølge Lengnick født 1695. Den 27.10.1800 døbes sønnen Johannes i Torrild kirke, han dør 1/2 år gammel, moderen er død i barsels seng.
71. H. Hjorth-Nielsen: *Danmarks prokuratorer med kongelig bevilling 1660-1869*, 1935, s. 102-103.
72. Taufbuch Rendsburg-Neuwerk 1772, s. 100 (Verwaltungsamt des Kirchenkreises Rendsburg, Kirchenbuchamt, An der Marienkirche 7-9, 2370 Rendsburg): »Elisabeth Ulrica Friederica, Herr Premierleut. beim Jütsch. Rgt. Friedrich Wilhelm von Burgsdorf und seiner Frau Catharina Maria geb. Ladehof Tochter. Gevattern: Frau Elisabeth Gerdrut Drösen, Frau Ulrica Cath. v. Lerchen, Herr Georg Fried. Dröse og Pr.Leutn. Johann Friedr. v. Burgsdorf«. Den sidste er formentlig barnets farbror. Af andre børn i ægteskabet kendes ifølge J.C.W. & K. Hirsch: *Danske og norske Officerer 1648-1814* Christian Frederik Ditlev von Burgstorff, f. i Rendsborg 21.10.1763, d. 24.11.1808 i Fredericia. Stabskaptajn 1803, kompagnichef 1806.
73. Oplysningen om fødselsdato og -sted: Sæby sogn, Sjælland, ses hos Wiberg sogn nr. 1257-19, men det har ikke været muligt at få dette bekræftet i kirkebogen, hverken i Sæby sogn, Løve herred eller i Sæby sogn, Voldborg herred. Ej heller i Sæby købstad.
74. Wiberg: sogn nr. 414, Fohlmann-Finckenhoff nævnes ikke i præsterækken.
75. Wiberg: sogn nr. 947-8.
76. Wiberg: sogn nr. 1257-19.
77. *Personalthistorisk Tidsskrift*, 8. rk. 3 bd., 1924, s. 129ff.
78. LAK: Folketælling for København 1845, bd. 9, s. 173.
79. Richter 1901 (se note 57), s. 322. Begravelsesregistret på Københavns Stadsarkiv. Underlæge var en betegnelse, indført 1842, for en bataljonskirurg. En underlæge var kongelig embedsmand, og han havde premierløjtnants rang (jfr. *Salmonsens konversationsleksikon*).
80. Folketælling 1834 for Fredericia: ugift, boede hos faderen.
81. RA: Nygårds samling, Jyske personalia. Folketællingen for 1834: 22 år, ugift.
82. RA: Nygårds samling, Jyske personalia. Folketællingen for 1834, Lyngby sogn, Djurs søndre herred: 20 år, ugift.
83. Wiberg: sogn nr. 1371, nævnes ikke i præsterækken.
84. Wiberg: sogn nr. 989, nævnes ikke i præsterækken.
85. Wiberg: sogn nr. 288-27.
86. Som note 68. Ses mod forventning ikke i Roslev-Rybjerg kirkebog.

Bodil Clausen, f. 1929. Har bl.a. skrevet: *Gårde i Haderslev og Tyrstrup herreder 1531-1753*, 1997 (419 s.) og: *Frigårdene Hundevad, Gymoes og Kragelund i Haderslev herred 1507-1710 ...*, *Personalthistorisk Tidsskrift* 1991, s. 73-85. Adresse: Bjørnøvej 7, Fynshav, 6440 Augustenborg.

Aage Heiken, f. 1921. Har bl.a. skrevet: *Den Kellerske slægtbog*, 1991. Udsender inden længe *Anetavle for Cathrine Keller født Graue (1833-1906)* (246 s.). Adresse: Trondhjems-gade 3, 2100 København Ø.

1700-tallets købstæder – stagnation eller dynamik?

Af Jørgen Mikkelsen

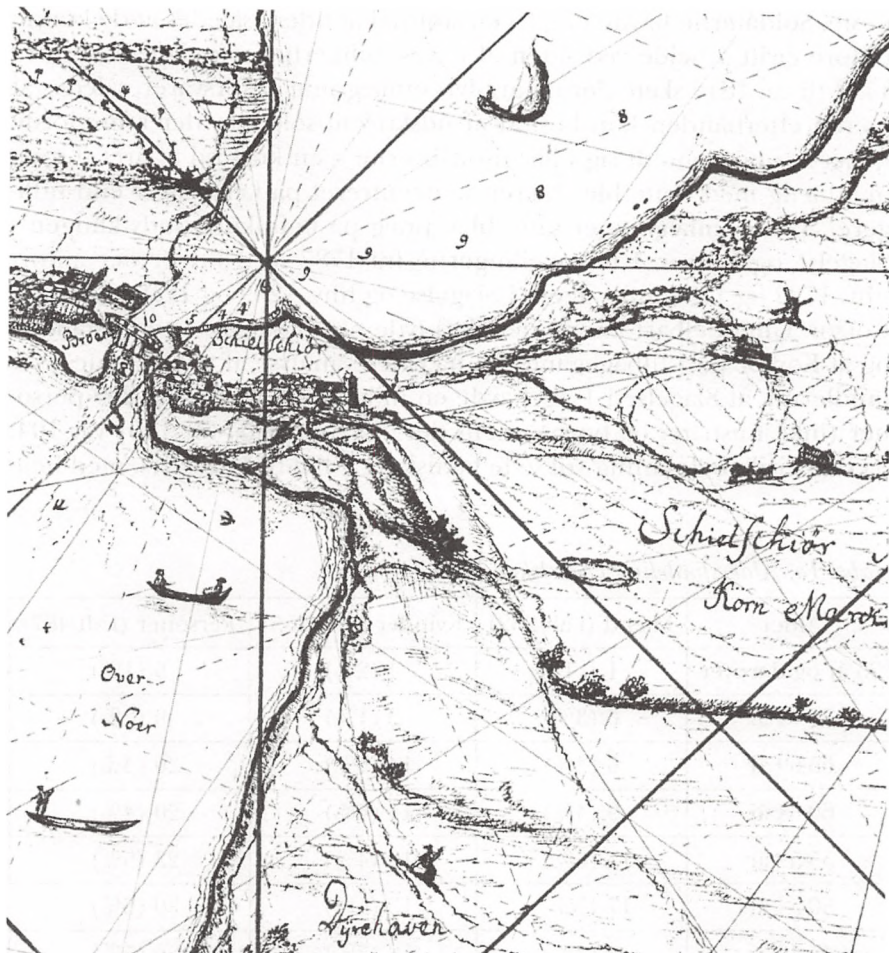
1700-tallets småkøbstæder bliver ofte opfattet som statiske og relativt lukkede enheder. En analyse af befolkningsudviklingen i de sydvestsjællandske byer viser imidlertid, at der her var tale om en ganske betydelig befolkningsudskiftning mellem folketællingerne i 1787 og 1801.

Der er skrevet meget om den langvarige krise, der prægede de danske købstæder fra midten af 1600-tallet til slutningen af 1700-tallet – en krise, der almindeligvis tilskrives en kombination af dårlige landbrugspriser, regeringens erhvervspolitiske favorisering af hovedstaden på bekostning af provinsbyerne samt – i mere begrænset omfang – 1600-årenes krigshandlinger.¹ Som Ole Degn har påvist, voksede provinsbyerne som helhed kun med få tusind mennesker mellem 1672 og 1769. Derimod kan der noteres en ret stor vækst i de følgende årtier – ja, iflg. folketællingerne voksede den samlede købstadsbefolkning i kongeriget med tilsammen 8174 personer, svarende til ca. 10%, mellem 1787 og 1801.² Denne vækst skal ses i lyset af de forbedrede landbrugspriser og den forøgede landbrugsproduktion, der betød voksende indtægter for landbefolkningen og dermed stigende efterspørgsel efter byernes produkter.

Men der var også ret store regionale forskelle i byudvikling. Således havde de østjyske og fynske købstæder en ganske pæn vækst mellem 1672 og 1769, hvorimod der var tilbagegang at spore på Sjælland og Lolland-Falster samt i Nord- og Vestjylland. Inden for den enkelte landsdel kunne der imidlertid også være markante forskelle. Som Knud Prange har fremhævet, gælder dette især for Sjælland, hvor flere byer – såsom Hillerød, Holbæk, Kalundborg og Korsør – voksede kraftigt mellem 1672 og 1769, mens andre – bl.a. Næstved og Roskilde – noterede store tab i samme periode. Prange understreger derfor, at det er vigtigt at se på den enkelte bys særlige forhold.³

Den militære befolkning

Et af de forhold, som man bør være meget opmærksom på, er det varierende antal militærfolk. Danmark-Norge var i 1700-tallet en af Europas stærkest rustede stater, set i forhold til folketallet. Fra 1740 var alle sol-



At dømme efter 1700-tallets folketællinger og skattemandtall levede mellem halvdelen og 2/3 af Skælskørs husstande af borgerlig næring (håndværk, handel, søfart, værtshushold m.m.), hvorimod landbruget og fiskeriet kun spillede en beskeden rolle. Imidlertid drev mange af borgerne agerbrug som binæring, og kortet giver indtryk af, at ålefiskeriet også havde temmelig stor betydning for byen. Kortet stammer fra 1769 og er udarbejdet i forbindelse med en ansøgning til kongen om penge til oprensning af Skælskør fjord. Rigsarkivet, Generaltoldkammeret, Skælskør havnesager 1769-77 og 1798-1817 (nord er nedad).

dater i Danmark koncentreret i København og provinsbyerne, og i de følgende årtier var der til stadighed soldaterindkvartering i ca. 25 købstæder i kongeriget. Ofte udgjorde det militære kontingent (inkl. soldaterkoner og -børn) 10-20% af den samlede befolkning i byen. Soldaterne var hvervede og havde kontraktligt bundet sig til mindst 7 års tje-

nest. Soldaterne havde dog fri en stor del af tiden, således at de kunne udføre civilt arbejde ved siden af deres militærtjeneste. I perioden fra 1774 til ca. 1810 skete der en gradvis omlægning af forsvaret, således at hæren efterhånden kun bestod af udskrevne soldater, der kun gjorde tjeneste – og opholdt sig i garnisonsbyerne – en kort tid af året. I sammenhæng med dette blev hæren koncentreret på færre byer end tidligere.⁴ Disse omlægninger satte bl.a. præg på befolkningsudviklingen i Slagelse og Korsør. I folketællingerne fra 1787 og 1801 er der anført hhv. 1722 og 1732 indbyggere i Slagelse og hhv. 1269 og 1219 beboere i Korsør. Umiddelbart kunne det altså tyde på, at Slagelse stod i stampe, og at Korsør var i tilbagegang. En nærmere analyse af tællingerne viser imidlertid, at Slagelse i 1787 havde en militærbefolkning på 229 personer (inkl. hustruer og børn), mens det tilsvarende tal for 1801 var 104. Så den civile befolkning voksede faktisk fra 1493 til 1628, dvs. med hele

Tabel 1a. Aldersfordeling i Skælskør 1787

Alder	Mænd (i alt 232)	Kvinder (i alt 255)	Personer (i alt 487)
75 år og derover	1 (<1%)	4 (2%)	5 (1%)
70-74 år	6 (3%)	3 (1%)	9 (2%)
65-69 år	6 (3%)	14 (5%)	20 (4%)
60-64 år	9 (4%)	11 (4%)	20 (4%)
55-59 år	13 (6%)	10 (4%)	23 (5%)
50-54 år	17 (7%)	13 (5%)	30 (6%)
45-49 år	8 (3%)	18 (7%)	26 (5%)
40-44 år	15 (6%)	18 (7%)	33 (7%)
35-39 år	16 (7%)	21 (8%)	37 (8%)
30-34 år	17 (7%)	11 (4%)	28 (6%)
25-29 år	16 (7%)	25 (10%)	41 (8%)
20-24 år	22 (9%)	23 (9%)	45 (9%)
15-19 år	22 (9%)	24 (9%)	46 (9%)
10-14 år	19 (8%)	23 (9%)	42 (9%)
5-9 år	27 (12%)	23 (9%)	50 (10%)
0-4 år	18 (8%)	14 (5%)	32 (7%)

9%. Tilsvarende blev det militære islæt i Korsørs befolkning reduceret fra 185 til 77 personer, hvad der betyder, at den civile befolkning voksede fra 1084 til 1142, dvs. med 5%.

Alderssammensætningen i Skælskør 1787 og 1801

Den tredje købstad i Sydvestsjælland – Skælskør – havde ingen soldater i de to folketællingsår, men byen var indkvarteringssted for et rytterkompagni fra 1721 til 1785. Iflg. folketællingerne voksede Skælskørs befolkning fra 488 til 567 personer, altså med hele 16%. Det er derfor naturligt at se lidt nærmere på denne vækst.

Som det fremgår af tabel 1, var der temmelig stor forskel på befolkningens alderssammensætning i de to år.⁵ Skælskør var en væsentligt yngre by i 1801. Særligt må det bemærkes, at der i 1801 var 72 børn under 5 år, mens der i 1787 kun var 32 børn i denne aldersgruppe.

Tabel 1b. Aldersfordeling i Skælskør 1801

Alder	Mænd (i alt 276)	Kvinder (i alt 288)	Personer (i alt 564)
75 år og derover	3 (1%)	9 (3%)	12 (2%)
70-74 år	4 (1%)	3 (1%)	7 (1%)
65-69 år	10 (4%)	6 (2%)	16 (3%)
60-64 år	5 (2%)	12 (4%)	17 (3%)
55-59 år	13 (5%)	21 (7%)	34 (6%)
50-54 år	11 (4%)	9 (3%)	20 (4%)
45-49 år	17 (6%)	20 (7%)	37 (7%)
40-44 år	13 (5%)	13 (5%)	26 (5%)
35-39 år	31 (11%)	22 (8%)	53 (9%)
30-34 år	14 (5%)	15 (5%)	29 (5%)
25-29 år	26 (9%)	20 (7%)	46 (8%)
20-24 år	24 (9%)	39 (14%)	63 (11%)
15-19 år	26 (9%)	20 (7%)	46 (8%)
10-14 år	21 (8%)	20 (7%)	41 (7%)
5-9 år	23 (8%)	22 (8%)	45 (8%)
0-4 år	35 (13%)	37 (13%)	72 (13%)

Grupperne af 20-29-årige, 35-39-årige og 45-49-årige voksede også stærkt. Derimod var antallet af 10-19-årige og 30-34-årige næsten konstant, og det samme gælder for gruppen af personer på 50 år eller derover.

Det store antal småbørn i 1801 hænger sammen med et stærkt forøget antal gifte kvinder i den fødedygtige alder, ikke mindst kvinder mellem 30 og 34 år. Den store fremgang for gruppen af 20-29-årige skal ses i sammenhæng med en kraftig vækst i antallet af tjenestefolk.⁶ I 1787 boede der i alt 120 svende, lærlinge, tjenestekarle og tjenestepiger i byen. I 1801 var tallet vokset til 147. (Antallet af husstande var næsten det samme i de to år.) Væksten var stærkt knyttet til de store købmandshusstande, og her var det især den mandlige arbejdskraft (krambodsvende, brændevinskarle, gårdskarle m.m.), der var vokset i omfang. Dette afspejler klart den gunstige konjunkturudvikling, som Skælskør var inde i i årene omkring 1800.⁷ I 1787 havde ingen af byens købmænd mere end 4 ansatte; i 1801, derimod, rådede Thomas Bruun, Mads Bay og Jens Bech alle over 10-12 medarbejdere. De to mest velstående håndværkere, farveren Poul Harder og bageren Jørgen Harboe (stamfader til den kendte brygger-slægt), havde også begge 6 ansatte i 1801. Det skal dog samtidig bemærkes, at kun lidt under halvdelen af alle husstande – i 1787 såvel som 1801 – havde tjenestefolk, og kun hver fjerde husstand havde mere end én ansat.

Tabel 2. Til- og fravandring – Skælskør 1787 og 1801

	1787	1801
Befolkningstal	487	564
Med i begge tællinger	148 (30%)	148 (26%)
Måske med i begge tællinger	29 (6%)	29 (5%)
Død mellem 1787 og 1801	82 (17%)	
Født mellem 1787 og 1801		151 (27%)
Fravandret	228 (47%)	
Tilvandret		236 (42%)

Procenttallene i anden og tredje kolonne er fremkommet ved division med hhv. 487 og 564. Som »fravandret« er registreret de personer, der boede i Skælskør i 1787 og som hverken er genfundet i byens 1801-tælling eller i kirkebogens begravelsesliste for de mellem-liggende år.

Opdelt på aldersgrupper fordeler 1787-befolkningen sig således:

Alder i 1787	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70->
Fravandret	37 (45%)	65 (74%)	55 (64%)	21 (32%)	20 (34%)	17 (32%)	11 (28%)	2 (14%)
Med i begge tællinger	33 (40%)	14 (16%)	19 (22%)	32 (49%)	31 (53%)	12 (23%)	7 (18%)	
Måske i begge tællinger	6 (7%)	8 (9%)	9 (10%)	2 (3%)	3 (5%)		1 (3%)	
Død	6 (7%)	1 (1%)	3 (3%)	10 (15%)	5 (8%)	24 (45%)	21 (53%)	12 (86%)
I alt	82	88	86	65	59	53	40	14

Opdelt på aldersgrupper fordeler 1801-befolkningen sig således:

Alder i 1801	14-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70->
Tilvandret	31 (58%)	82 (75%)	51 (62%)	36 (57%)	14 (26%)	15 (45%)	7 (37%)
Med i begge tællinger	19 (36%)	18 (17%)	19 (23%)	24 (38%)	38 (70%)	18 (55%)	12 (63%)
Måske i begge tællinger	3 (6%)	9 (8%)	12 (15%)	3 (5%)	2 (4%)		
I alt	53	109	82	63	54	33	19

Vandringer til og fra Skælskør

Den store forskel på alderssammensætningen i 1787 og 1801 gør det fristende at undersøge personsammenfaldet mellem de to populationer. Tabel 2 viser, at kun 30-36% af de mennesker, der færdedes i byen i 1787, var at finde her 14 år senere. Tilsvarende kan 26-31% af 1801-befolkningen genfindes i 1787-tællingen. En del af befolkningsudskiftningen skyldes naturligvis fødsler og dødsfald, men til- og fravandringen er af væsentligt større betydning, idet hele 47% af 1787-befolkningen hav-

de forladt byen 14 år senere, mens omvendt 42% af de mennesker, som vi finder ved tællingen i 1801, tilvandrede i løbet af de 14 år.

Langt over halvdelen af de personer, der i 1787 var 10-29 år, forlod byen inden 1801, og dette gælder også for 45% af de 0-9-årige. Disse tal er ikke overraskende, da mange kom i tjeneste i andre sogne, og da mange flyttede til et nyt sogn i forbindelse med vielsen. Mere interessant er det, at ikke mindre end 1/3 af de midaldrende og ældre – og godt 1/4 af husstandsoverhovederne – også flyttede fra Skælskør i løbet af de 14 år. Fraflytningen omfatter folk fra alle erhvervsgrupper, men den var størst blandt håndværkerne.

Blandt de 413 personer, som boede i Skælskør i 1801 og som på dette tidspunkt var fyldt 14 år, var 57% tilvandet siden sidste tælling.⁸ Selv i de ældste aldersgrupper var mindst 1/4 tilflyttet. De tilvandrede var først og fremmest tjenestefolk; men det er bemærkelsesværdigt, at hele 54 af de 117 husstandsoverhoveder i 1801 flyttede til byen i løbet af de 14 år. Procentvis var tilvandringen størst for skippere, møllere, daglejere og matroser, men også omkring halvdelen af de 13 handelsmænd og værts-husholdere og ca. 1/4 af de 45 håndværkere var tilflyttere.

En sammenligning af de to folketællinger kan naturligvis kun give et minimums-indtryk af den samlede befolkningsudskiftning mellem 1787 og 1801, for opgørelsen medtager ikke de personer, der både kom til og forlod byen i løbet af perioden. Ekstraskattemandtallene, der foreligger for hvert eneste år fra 1762 til 1812, indeholder imidlertid månedlige til- og afgangslister.⁹ Listerne er langt fra fuldstændige, men de giver dog en vis fornemmelse af omfanget af den geografiske mobilitet. Bl.a. afslører de, at ikke så få personer ankom til Skælskør mere end én gang, og nogle kom endda 3 eller 4 gange i løbet af 10 år. Til- og afgangslisterne viser også, at der ankom bemærkelsesværdigt mange personer i årene 1798-1800. Den store tilvandring i disse år skal ses i sammenhæng med en betydelig overdødelighed i Skælskør i 1798. Flere af de personer, der mistede en ægtefælle dette år, giftede sig nemlig siden hen med en udefrakommende mand eller kvinde. Men der kom også flere yngre ægtepar til byen i slutningen af 1790'erne.

Skælskørs til- og afgangslister fortæller intet om, hvor folk kom fra eller drog hen.¹⁰ Men der er heldigvis andet kildemateriale at ty til. En analyse af byens borgerskabsregister¹¹ viser, at Skælskør i løbet af 1700-tallet modtog mange borgere fra lokaliteter, som byen havde handelskontakt med. I adskillige tilfælde slog en købmand eller skipper, der længe havde handlet med eller sejlet på Skælskør, sig ned i byen. København og Odense tæller godt i regnskabet, men tungest vejer Korsør. Der eksisterede da også en del familieband mellem borgerskabet i de to

byer. Blandt Skælskørs nye borgere var der imidlertid også en del, som havde rod i små jyske, fynske eller norske sogne. Nogle af disse mænd kom til Skælskør som soldater og blev i byen efter »aftakningen«.

Skælskør fik også besøg af mange udenlandske håndværkere, der rejste på valsen. Nogle af dem slog sig ned og blev borgere. Således er Kas-sel, Thüringen, Breslau, Königsberg, Westfalen og Schweiz på forskellige tidspunkter repræsenteret i Skælskørs bybillede. Desuden nedsatte 4 böhmere sig som småhandlende. Den ene opsigde borgerskabet i 1761 for at drage tilbage til Böhmen efter 23 års ophold i Skælskør.

Det er ikke muligt at foretage systematiske undersøgelser af fødestedet for de skælskoranere, der ikke tog borgerskab, men levede som daglejere, matroser, fiskere el.lign. Men der er god grund til at tro, at de fleste af disse småkårsfolk stammede fra lokaliteter inden for 20-30 km's afstand fra byen. Et sådant resultat er Börje Hanssen i alt fald nået frem til i sin analyse af økonomiske og sociale forhold i Sydøstskåne i årene omkring 1800 – et område, der har mange ligheder med Sydvestsjælland.¹²

Afsluttende bemærkninger

Man skal være varsom med at drage slutninger fra nogle få købstæder til alle danske byer. Men undersøgelsen af befolkningen i de sydvestjællandske byer mellem 1787 og 1801 viser i alt fald, at der er mange hensyn at tage ved vurderingen af befolkningsudviklingen. Således dækkede den tilsyneladende stagnation i Slagelse og Korsør mellem 1787 og 1801 over en betydelig reduktion af den militære sektor og en pæn vækst i den civile. I Skælskør, der noterede en temmelig stor befolkningsfremgang, skyldes væksten først og fremmest et stærkt forøget antal tjenestefolk (der er et udtryk for forbedrede konjunkturforshold) og et væsentligt større antal børn, hvilket bl.a. hænger sammen med en tilvandring af flere yngre ægtepar i årene omkring 1800. Undersøgelsen viste også, at Skælskør havde en ganske betragtelig befolkningsudskiftning mellem 1787 og 1801, og at dette også gjaldt for den midaldrende og ældre del af befolkningen. Af byens borgerskabsregister fremgår det endvidere, at en del af de personer, der tog borgerskab i byen i 1700-tallet, stammede fra temmelig fjerntliggende lokaliteter. Disse resultater bryder med det gængse billede af 1700-tallets småkøbstæder som statiske og relativt lukkede enheder. Ganske vist var udviklingen ikke så dramatisk som i de sidste to hundrede år, men under den tilsyneladende rolige og stillestående overflade skete der alligevel en hel del. Købstædernes skifte- og skødeprotokoller kan bekræfte dette; de mange købmandsfallitter gav således anledning til et stort antal ejerskifter. Så måske burde 1700-tallets købstadshistorie anskues under synsvinklen *dynamisk stagnation*.



Flere af ejendommene i Skælskør har eksisteret i mere end 200 år. Gården på Algade 2, der i dag rummer byens museum, stammer fra 1500-tallet. I 1700-årene var den bl.a. domicil for pastor P. Friis Edvardsen, der er kendt for en fyldig fremstilling om byens historie. Ejendommen har siden i en længere periode været brugt som købmandsgård. Det kgl. Bibliotek, foto fra 1925.

Noter:

1. En god oversigtsartikel er: Henrik Becker-Christensen: De danske købstæders økonomiske udvikling og regeringens erhvervs politik 1660-1750, *Erhvervshistorisk Årbog* 1979, s. 41-97.
2. Ole Degn: De nyanlagte byer og byudviklingen i Danmark 1600-1800, *De anlagte steder på 1600-1700 tallet (Urbaniseringsprocessen i Norden, Del 2)*, red. Grethe Authén Blom, Oslo m.v. 1977, s. 11. De sønderjyske byer (der hørte til hertugdømmet Slesvig) indgår ikke i opgørelsen.
3. Knud Prange: Svenskekrig – stilstand – opgang, *Städer i utveckling. Tokv studier kring stadsförändringar tillägnade Ingrid Hammarström*, red. Thomas Hall, Stockholm 1984, s. 33-35.
4. Hans Chr. Johansen, Jørgen Mikkelsen og Jens Ole Christensen: Den danske garnisonsby, *Nordens garnisonsstäder*, red. Gunnar Artéus, Stockholm 1997, bl.a. s. 32f.
5. I denne og de følgende undersøgelser af Skælskørs befolkning er der udeladt én person fra 1787-tællingen og tre personer fra 1801-tællingen. De pågældende personer var angiveligt ikke tilstede i Skælskør på optællingstidspunkterne, selv om de normalt hørte hjemme i byen. I øvrigt er folketællingernes navneoplysninger blevet sammenholdt med samtidige skattemandtal, kirkebøger m.v. Denne undersøgelse giver ikke grund til at tro, at der er mangler i nogle af folketællingerne (jvf. Jørgen Mikkelsen: *Næringsliv, bebyggelse, befolkning og konjunkturer i Skælskør 1730-1801*, *Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt* 1986, s. 7-25). Om pålideligheden af 1787- og 1801-tællingerne, se i øvrigt Tommy P. Christensen: *Folketællingen 1801 – pålidelig eller mangelfuld?*, *Personalthistorisk Tidsskrift* 1988, s. 131-150, samt Harriet M. Hansen: *Folketællinger og folketal. Omkring fol-*

- ketællingen i Middelfart 1787, *Fortid og Nutid* 1997, s. 289-297.
6. Ligesom i andre byer – og i landsognene – var langt de fleste tjenestefolk under 30 år, idet tyendetilværelsen almindeligvis ophørte i forbindelse med vielsen. I anden halvdel af 1700-tallet lå gennemsnitsalderen ved første-gangsvielser i Skælskør på 31 år for mænd og 28 år for kvinder. Gennemsnitsalderen var højest for soldater (der som oftest først blev gift, efter at de havde forladt militæret) samt daglejere og andre mænd fra underklassen. De fleste købmænd og håndværkere blev gift mellem 23- og 30-årsalderen – gerne samme år som de opnåede borgerskab i byen. Mange døtre af købmænd og embedsmænd blev derimod allerede gift som 16-19-årige. De forskellige vielsesaldrer afspejler, at opsparelsesmulighederne var væsentligt bedre hos borgerne og embedsmændene end hos underklassen.
 7. Konjunkturfremgangen kom også til udtryk i form af en del mindre byggearbejder. (Landsarkivet i København, Skælskør rådstue, Diverse brandtaksationsforretninger 1736-1801)
 8. Hans Chr. Johansen har i sin bog *Befolkningsudvikling og familiestruktur i det 18. århundrede* (Odense 1975), der bygger på en analyse af kirkebøger og folketællinger fra 26 sogne i forskellige dele af landet, beregnet den tilsvarende tilflytningsprocent for landsognene til 32 (s. 129). 41% af de landboere, der var i live både i 1787 og 1801, skiftede sogn i løbet af de 14 år. Den tilsvarende fraflytningsprocent for Skælskør var 56 (nemlig 228/(487-82)). Skælskør havde altså både større tilvan-
 - dring og større fravandring end landsognene. Som et kuriosum kan det nævnes, at til- og fravandringen i det relativt lukkede øsamfund på Sejerø var hhv. 7 og 5% i samme tidsrum (Anders Kaare Frederiksen: *Familierestitution*, København 1976, s. 23). Se også Prange (se note 3), s. 45f, hvor der påvises en betydelig tilflytning til og fraflytning fra Præstø mellem 1845 og 1855.
 9. Rigsarkivet, Rev. regnskaber, Skælskør købstadsregnskaber, div. år. Om 1700-tallets ekstraskattemandtaller og deres anvendelsesmuligheder, se Hans Chr. Johansen: *Kongelige indkomst-, formue- og kopskatter 1725-89, Struktur og funktion. Festskrift til Erling Ladewig Petersen*, Odense 1994, s. 213-227.
 10. Sådanne oplysninger findes derimod i de tilsvarende lister fra visse andre byer. Listerne fra Slagelse viser således, at mange af byens tjenestefolk fandt sig en plads på en af egnens herregårde eller slog sig ned i en af de andre købstæder i Vestsjælland. Men det er også tydeligt, at Slagelse afgav et stort befolkningskontingent til København. Endelig var der en hel del, som drog til Jylland eller Fyn.
 11. Landsarkivet i København, Borgerskabsregister for Skælskør (udarbejdet på grundlag af rådstueprotokollernes optegnelser om borgerskabstagning). Jeg har undersøgt de 290 borgerskabstagninger mellem 1730 og 1800. Der er dog kun angivet fødested i 210 tilfælde.
 12. Börje Hanssen: *Österlen. Allmoges, köpstafolk och kultursammanhang vid slutet av 1700-talet i syd-östra Skåne*, 1952 (repr. 1977), s. 129ff.

Jørgen Mikkelsen, f. 1959. Ph.d., arkivar ved Landsarkivet for Sjælland m.m. Har skrevet en række artikler, fortrinsvis inden for emneområdet: Sjællandske købstæders økonomi og administration ca. 1740-1814. Har senest publiceret i Knud Prange m.fl.: *Det store i det små*, 1997, *Fra Holbæk Amt 1997 og Bol og By* 1998. Adresse: Haraldsgade 96, 4.t.v., 2100 København Ø.

Småstykker

Slægtsforskning ved hjælp af Internet¹

Af Elsebeth Paikin

Alle taler om Internettet, men ingen gør noget ved det – i hvert fald ikke mange slægtsforskere!

Lad mig indledningsvis give et eksempel på, hvad Internettet kan:

Navnet Paikin stammer fra Rusland, hvorfra nogle emigrerede til Danmark, Frankrig og USA omkring århundredskiftet. Alle forsøg på at finde aner og/eller efterkommere har hidtil været forgæves. Indtil for få år siden var det vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at finde oplysninger fra det gamle Rusland. Nu har dette ændret sig pga. af åbningen mod øst og – især – pga. Internettet.

Der findes mange søgefaciliteter på Nettet – både nationale og internationale. Man indtaster et slægtsnavn og starter søgningen. Efter kort tid kommer der en liste frem med alle de personer, der findes et eller andet sted på Internettet med det søgte navn. På denne måde kom jeg på kort tid i forbindelse med adskillige Paikin'er rundt om i verden.

Vi – foreløbig fra Argentina, Australien, Canada, Frankrig, Israel, Norge, Rusland og USA – er nu i gang med et fælles projekt: Paikin-slægten/-slægterne. Den geografiske afstand mellem projektets deltagere betyder intet, fordi kommunikation via elektronisk post (e-mail) er så hurtig og let, at man ligeså godt kunne være naboer.

Først sendte vi efterlysninger ud forskellige steder på Internettet samt breve til alle Paikin'er, hvis e-mail- eller postadresser vi fandt via Internettets søgefaciliteter. I løbet af kun to måneder har vi fået kontakt med og nyttige oplysninger fra mange, og der kommer hver dag nye kontakter og oplysninger. Desværre mangler vi stadig svar fra dem, vi kun havde postadresser på. Det tager væsentligt længere tid at sende breve og modtage svar med almindelig post!

To soldater fra en svunden tid. En efterlysning på Internettet førte til identifikation af dem begge.



Ved at samle alle kendte oplysninger fremkom et tydeligt mønster, som kunne tyde på nært slægtskab. Samtidig fandt vi frem til et fælles oprindelsessted i Rusland for en gren af slægten.

Jeg lagde derefter nogle familiefotos (med kendte og ukendte personer) ind på en hjemmeside, hvor mine kontakter ude i verden kunne gå ind for at se, om de eventuelt kunne genkende nogle af personerne. Et soldaterbillede af to unge mænd førte til identifikation af den ene soldat, som var ukendt for os. Den ene er min mands oldefar, den anden viste sig at være oldefar til en gren, der emigrerede til USA.

Der var nogle gamle stednavne i Rusland, som vi ikke kunne lokalisere, og vi sendte en anmodning om hjælp ud i en af de specielle nyhedsgrupper for slægtsforskning. Vi fik svar i løbet af 3 (tre) dage! Samtidig fik vi oplyst hvilke kilder, der findes – og hvor – for det pågældende område, samt en e-mail adresse til en slægtsforsker i Rusland, som påtager sig opgaver mod betaling.

Via Internettet kan der også hentes hjælp til oversættelse af fx russiske ord og fra grupper af slægtsforskere med specielle interesser og viden. Også kort fra hele verden – både gamle, historiske og nye er at finde på Internettet.

Dette er kun begyndelsen! Der er flere personer, som »skal sættes på plads«. Som enhver slægtsforsker ved, kommer man normalt ikke ret langt at i løbet af kun to måneder. Men Internettet betyder en kommunikationshastighed og spredning af efterlysninger, som tidligere var utænkelig!

Dette er – kort fortalt – kun ét eksempel på Internettets betydning ved grænseoverskridende slægtsforskning – som ellers er vanskelig og tidskrævende.

Inden for landets grænser er Internettet også til uvurderlig hjælp, med hurtig kommunikation og vigtige informationskilder og genveje.

Hvorledes kommer man i gang?

Man kan prøve Internettet, inden man beslutter sig. Det er en god idé at bede nogle af de yngre medlemmer i familien om at give en guided tur på Internettet (giv dem bl.a. adresserne nævnt nedenfor).

Eller prøv at hente oplysninger og hjælp på biblioteket. Nogle biblioteker giver mulighed for en gratis e-mail adresse samt nogle timers Internet-adgang ugentligt.

Når man har prøvet det et stykke tid, kan man nok ikke længere klare sig med de to timer om ugen. Hvad så?

Hvad skal der til for at komme på Internettet?

Man skal bruge følgende:

1. En computer.
2. Et modem (som kobler computeren til telefonnettet). Det kan betale sig at købe et *hurtigt* modem. (Praktisk minimumshastighed: 33.600 bps). Det er dyrere i første omgang, men sparer telefontid. Den ekstra udgift er derved snart tjent ind.
3. En *Internet-opkobling* hos en *Internet-udbyder*. Der er mange tilbud. Der findes imidlertid gode, solide udbydere til rimelige priser. Mange Internet-udbydere har i øvrigt tilbud på modem *inkl.* Internet-opkobling. Undersøg markedet for priser og hastighed og lyt til andres erfaringer.
4. Og sidst, men ikke mindst det (de) programmer, der skal bruges til henholdsvis at modtage og sende e-mail, til at søge på »The World Wide Web« (WWW) og følge nyhedsgrupperne. Windows 95, som følger med næsten alle computere i dag, indeholder alle basale programmer. Endvidere leverer de fleste Internet-udbydere programmer sammen med Internet-opkoblingen.

Når man så har fået dette installeret, kan man begynde.

Hvad kan det bruges til?

1. E-mail:

Elektronisk post til korrespondance – svarer til almindelige breve, det er blot *meget* hurtigere og *meget* billigere end at sende fax og almindelige breve! Der kan »vedlægges« materiale (bilag), der kan sendes kopi til andre, og et modtaget brev kan med få tastetryk videresendes til andre.

Man får en *e-mail adresse* hos sin Internet-udbyder: fx *epaikin@image.dk*. Her er »epaikin« det navn, som jeg valgte, @ (udtales »at«) betyder »hos« eller »c/o« , og »image.dk« er Internet-udbyderens navn og adresse (»image« er firmanavnet og ».dk« fortæller, at det er dansk).

2. The World Wide Web (WWW):

En samling sider (*hjemmesider* eller *websites*), der nærmest kan sammenlignes med en blanding af en telefonbog, en stor samling brochurer, visitkort og aviser.

Søgefaciliteterne gør det muligt at indtaste fx »genealogi«, starte søgningen på hele Internettet – altså i hele verden – og i løbet af forbavsende kort tid få henvisning til alle de mange sider, på hvilke ordet genealogi forekommer. Det er forfærdeligt mange!

Groft sagt er *hjemmesider* enkeltpersoners private »visitkort«, mens *web-*

sites er firmaers, statsinstitutioners og foreningers »visitkort«, »informationspjecer« og reklamer. Alle sider har en URL-adresse: (*http://xxxx*), som skal benyttes til at hente sider med.

På siderne er der ofte henvisninger (svarer til referencer, kaldet »links«) til andre relevante og interessante sider på WWW. Disse links er oftest understreget og markeret med blåt, hvilket betyder, at man blot (med musen) kan »klikke« på linket og derved komme til disse nye sider (det er dette, der kaldes at »surfe på Nettet«).

Man kan »bladre« frem og tilbage mellem de sider, man besøger. Finder man en side, man gerne vil besøge ofte, kan man lægge et »bogmærke« ind, så det næste gang er nemt at hente netop den side (ligesom indkodede telefonnumre).

Siderne er af meget varierende kvalitet og informationsværdi – fra meget høj til meget ringe.

Af særlig interesse for slægtsforskere kan nævnes:

1. *On-line* søgemuligheder i fx *Dansk Demografisk Database* (DDD), hvor man kan søge i de kilder, der er indtastet i forbindelse med Kildeindtastningsprojektet eller i Udvandrerarkivets database (indtil nu ført op til omkring 1905). Det er også muligt at hente fx folketællinger hjem til sin egen computer. Fra DDD er der links til andre demografiske databaser (fx i USA, Canada, England, Holland, Norge (folketællingen fra 1801) og Sverige).
http://ddd.sa.dk
2. *Statens Arkivers* websites, hvorfra man kan gå videre til de enkelte arkiver og finde oplysninger om brug af arkivet (fx åbningstider), publikationer samt vejledning og gode råd. Man kan også gå ind på Statens Arkivers Filminningscenters side og dér (on-line) bestille mikrokort.
http://www.sa.dk
3. En anden side, hvor man finder mange nyttige links, er *Kulturnet Danmark*.
http://www.kulturnet.dk
4. *Samfundet for dansk genealogi og Personalthistorie* har nu fået et domæne med oplysninger og mulighed for bestillinger og indmeldelse.
http://www.genealogi.dk
5. *Hvem Forsker Hvad* har et domæne med oplysninger om priser m.v., eksempler på annoncer samt mulighed for bestillinger og indtastning af annoncer.
http://www.hvemforskerhvad.dk
6. *DIS-Danmark* er også repræsenteret på:
http://users.cybercity.dk/~dko6959/

7. *Personlige hjemmesider med ane- eller efterslægtstavler.* Måske kan man på sådanne private sider finde nogle aner fælles med forfatteren af den pågældende hjemmeside.

Herudover er der muligheder for at søge i såvel danske som udenlandske bibliotekers baser (herunder også Det kongelige Bibliotek) og meget andet.

Nyhedsgrupperne

Nyhedsgrupperne er et diskussionsforum eller en opslagstavle, hvor man kan sende efterlysninger, anmode om hjælp, diskutere betydningen af specielle ord m.m.m.

Der findes *mange* nyhedsgrupper bl.a. 20-30 specielt for slægtsforskere (bl.a. alt.genealogy, no.slekt og no.slekt.etterlysning, dk.historie.genealogi, soc.genealogy.nordic og swnet.genealogi).

Man kan »abonnere« på de nyhedsgrupper, der har interesse (abonnement er gratis og kan altid fravælges igen).

Hvad med telefonregningen?

Mange er tilbageholdende med at »gå på Nettet« af frygt for telefonregningen. Man sparer i stedet penge ved at bruge Internettet – hvis man bruger det med omtanke. Sammenlignet med udgifter til porto eller telefon, er Internettet en *meget* billig form for kommunikation. Man regner med at udgifterne (*ved samme kommunikationsniveau!*) er ca. en tredjedel af udgifter til fax og almindelig post. Og så går det *meget* hurtigere! I løbet af ganske få timer havde jeg en korrespondance med en bekendt i Californien svarende til 5-6 lange breve hver vej! Med et modem, der ikke er blandt de hurtigste, kostede det mig under én krone. Og for ca. 25 øre kan man hente 2-300 beskeder i nyhedsgrupperne.

Dog: I den første tid – lige efter at man er kommet »på Nettet«, hvor man naturligvis har lidt svært ved at finde rundt på Nettet og i programmerne – vil man nok spore en vis stigning i telefonregningen.

I løbet af et år har jeg brugt ca. 600 kr. på Internettet. Hvis den samme korrespondance var blevet ekspederet med postvæsenet, ville alene portoen til udlandet have beløbet sig til ca. 1200 kr, beregnet på mindste takst.

Gode råd ved brug af Internet

For at spare på telefonregningen: Ring op, hent og send beskeder og e-mails m.v. og afbryd så telefonforbindelsen. Læs og skriv e-mails, besvar beskeder og e-mails. Ring derpå op igen og send og hent e-mails og beskeder.

Dette råd kan imidlertid *ikke* bruges på WWW (når man »surfer på Nettet«). Her skal man netop hele tiden hente nye sider eller klikke sig ind på nye spændende links, så man kan ikke afbryde forbindelsen. Her findes der andre – programafhængige – muligheder for at spare på telefonudgifterne.

Der findes i øvrigt nogle udmærkede – gratis eller meget billige – programmer, som løbende fører regnskab over, hvor lang tid og (hvis man har tastet de rigtige telefontakster ind i programmet!) hvor mange penge, man har brugt på Internettet. Samtidig vises på skærmen både antal minutter og beløb for hver enkelt opringning til ens Internet-udbyder.

Lad mig slutte med at ønske god fornøjelse og rigt udbytte ved brug af Internettet!

Noter:

1. Tekniske udtryk, specielle betegnelser o.l. er forsøgt undgået, da de er unødvendige. I det øjeblik man »går på Internettet«, lærer man

hurtigt de nye udtryk. Der er ikke opgivet priser, da de inden for dette område er stærkt varierende og derfor ofte forældede og misvisende.

Litteratursøgning i cyberspace

Af Marianne Olesen

En vejledning om nyttige Internet-adresser.

Som de fleste ved, er Internettet grænseløst, anarkistisk og fuldt af huller og links.

En liste over websteder og hjemmesider kan derfor aldrig blive fuldkommen, da der hele tiden kommer nye til, og gamle opdateres.

Et af aspekterne ved litteratursøgning på WWW er, at det er vanskeligt at præcisere en søgning, fordi søgemaskinerne ikke er kommandostyrede, så det er ved at prøve selv, man får alle jubii- og yahoo- og ahaoplevelserne. Jeg har derfor løseligt opdelt webadresserne i oversigtsgrupper, og jeg gør opmærksom på, at stort set alle udenlandske universiteter, museer og forskningsinstitutioner i dag har egne hjemmesider, der søges via de store søgemaskiner. For de danske institutioners vedkommende hedder indgangen <http://www.jubii.dk>, og vil man udensogns, er det Yahoo på adressen <http://www.yahoo.com>.

Det kan være en god idé at e-maile fagbibliotekers og institutters fagreferenter, der ofte har nogle favoritsider, som de gerne henviser til. Fagreferenternes e-mailadresser står almindeligvis på de respektive fagområders afsnit på hjemmesiden. Listen er udarbejdet med hjælp fra dels foreningen webgrrls' vakse galakseblaffer, dels fra vidende og interesserede bibliotekarkolleger, der reagerede prompte på en rundsendt mail. Stor tak til dem alle.

God fornøjelse på Nettet.

Nogle danske databaser:

Danske forskningsbibliotekers online kataloger:

DANBIB: Fælleskatalog for danske biblioteker

DANDOK: Database med ca. 150.000 referencer til dansk forskning

REX: Det Kongelige Bibliotek

SOL: Statsbiblioteket i Århus

AUBOLINE: Aalborg Universitetsbibliotek

RUBIKON: Roskilde Universitetsbibliotek

ODIN: Odense Universitetsbibliotek

Udenlandske biblioteksdata-baser:

(nogle få, find selv flere via de store søgemaskiner)

BIBSYS: Fællesbase for biblioteker ved universiteter og højere læreanstalter i Norge

Basen indeholder desuden den norske nationalbibliografi

NIBR: Norsk institut for by- og regionsforskning

LIBRIS: Fællesbase for 160 svenske biblioteker, incl. forskningsbiblioteker

STOCKHOLM UNIVERSITETS BIBLIOTEK

COPAC: Fælles online-katalog fra nogle af de største universitetsbiblioteker i England og Irland

UNCOVER: En amerikansk tidsskriftsbase, hvor 17.000 tidsskrifter indekseres. Basen har 3 søgemuligheder: 1. Ord fra titlen på den enkelte artikel. 2. Forfatternavne. 3. Tidsskriftstitler, og man kan efterfølgende se indholdsfortegnelse til det enkelte tidsskriftsnummer.

MELVYL (University of California)

LIBRARY of CONGRESS

Søgeværktøjer:

Ved informationsøgning på nettet skal man være opmærksom på, at intet søgeværktøj er 100% dækkende. Søgeværktøjerne kan deles i 3 typer: 1. Emneindeks. 2. Søgmaskiner. 3. Geografiske indgange.

ad 1. Emneindeks: Her kan man navigere gennem det hierarkisk opbyggede emneindeks eller foretage en simpel ordsøgning.

JUBII: Producent: Cybernet, Danmark. Indhold: Danske Web-ressourcer

SUNET: Producent: Swedish University network. Indhold: Svenske Web-ressourcer

KVASIR: Producent: Scandinavia Online. Indhold: Primært norske, men også nordiske Web-ressourcer

BUBL: Producent: University of Strathclyde, Storbritannien. Indhold: Internationale Web- og Gopher-ressourcer af forskningsmæssig, akademisk relevans

WWW VIRTUAL LIBRARY: Producent: CERN i Schweiz. Indhold: Internationale Web- og Gopher-ressourcer

YAHOO: Producent: Stanford University. Indhold: Internationale Web-ressourcer

MAGELLAN: Producent: The Mckinley Group, California. Indhold: Internationale Web- og Gopher ressourcer og Newsgroups

ad 2. Søgemaskiner: Er databaser med referencer til Web-dokumenter. Søgemulighederne er forskellige fra maskine til maskine. Web-dokumenterne indsamles maskinelt, og for at fastlægge indholdet i et dokument, foretages en frekvensanalyse af »emneord«.

ALTA VISTA: Producent: Digital Equipment Corporation. Indhold 30 mill. dokumenter, Web og Newsgroups

INFOSEEK: Producent: Infoseek Corporation. Indhold: 50 mill. dokumenter, Web, Gopher og Newsgroups

WEBCRAWLER: Producent: American Online. Indhold: 1.8 mill. dokumenter, primært Web

3. Geografiske indgange:

Danske informationsservere

VIRTUAL TOURIST: Klikbart kort over informationsservere

CITY.NET: Oplysninger om byer, lande og regioner

THE WORLD FACTBOOK 1996

THE WWW VIRTUAL LIBRARY: En stor amerikansk database

Landsarkivet for Sjælland's meget nøgterne hjemmeside har links i mange retninger, opdateres regelmæssigt og er særdeles overskuelig. Adressen er <http://www.sa.dk/lak>, og der kan fx. søges på slægtsforskning med links til arkiver m.m., slægtsforskerblade på nettet, browsere, biblioteker, nyheder og meget, meget andet. Gå selv på opdagelse og god fornøjelse.

Biblioteksdata-baser Adresser

Frederiksberg Bibliotek <http://fkb.dk>

Materialer kan reserveres via Internet

LIBRARY of CONGRESS <http://lcweb.gov>

LIBRIS (svenske biblioteker) <http://www.libris.se>

Libweb (biblioteksnet) <http://sunsite.berkeley.edu/libweb>

REX (Det Kgl. Bibliotek) <http://www.kb.bib.dk>

SOL (Statsbiblioteket on line) <http://www.sb.aau.dk>

Webcats (biblioteksnet) <http://library.usask.ca/hywebcat>

Søgemaskiner

Alta Vista <http://www.altavista.digital.com/>

Architext Excite <http://www.excite.com/>

Harvest <http://harvest.transarc.com>

InfoSeek <http://www2.infoseek.com>

Jubii <http://www.jubii.dk>

Lycos	http://www.lycos.com
Yahoo	http://www.yahoo.com
SUNET (Swedish University Network)	http://www.sunet.se

Databaser

Danmarks Statistik	http://www.dst.dk
Dansk Demografisk Database	http://ddd.sa.dk
Folketinget	http://www.folketinget.dk

Boghandlere

Amazon (verdens største boghandler – sælger KUN via Internet)	http://www.amazon.com
Boghandlernes hjemmeside (er med, fordi den opdateres dagligt)	http://www.bogguide.dk

Slægtsforskning

Hvem forsker hvad?	http://www.hvemforskerhvad.dk
Rötter (svensk)	http://www.genealogi.se
The Genealogy Home Page	http://www.genhomepage.com

Tidsskrifter

UNCOVER	http://www.uncover.com
---------	---

Universiteter

ODIN (Odense Universitet)	http://www.odin.dk
---------------------------	---

Videnbank om Internet

Bibliotekarforbundet	http://www.bf.dk/inf_rdg/viden/index.htm
----------------------	---

På »Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie's website www.genealogi.dk vil henvisningerne til ovennævnte (og andre) adresser løbende blive opdateret.

Genealogie – en teoretisk vejledning fra 1818

Af Hans H. Worsøe

I den danske udgave af Brockhaus Konversationsleksikon (bd. 4, 1818) findes den ældste kendte dansksprogede vejledning i genealogi. Artiklen redegør bl.a. for forskellige former for slægtstavler og for nogle af de mest betydningsfulde franske og tyske genealoger i 16-1700-tallet.

Også bøger har deres skæbne. Dette udsagns rigtighed kan man konstatere, når man skal rydde op i et dødsbo. I den fjerneste reol i min afdøde svigermors stue fandtes helt upåagtet 5 små læderindbundne bind, som ved nærmere eftersyn viste sig at være et sørgeligt fragment af et stort og omfangsrigt værk på 28 bind udgivet 1816-28. Hvis det ikke var fordi, jeg netop havde læst, at det var det første forsøg på at udgive et encyklopædisk værk på dansk, var de 5 bind nok gået samme vej som så mange andre bøger. Hvordan det var havnet her, vidste ingen, og navnet i ejerstemplet, C. V. Møller, siger ingen i familien noget. Hvem det komplette værk har tilhørt, er stadig uopklaret, men da der på samme hylde fandtes et enkelt indbundet bind af *Borgervennen* 1849 med ejernavnet Christen Svendsen, er det mit gæt, at de øvrige bøger også stammer fra ham. Han var væver og boede i et lille hus i Over Dråby i Horns herrød og blev senere også klokker. Han levede fra 1805 til 1890 og var min svigermors oldefar, mormors far. Det fortælles, at han under de slesvigske krige læste soldaternes kærestebreve op for de hjemmeværende piger ved kirkegårdsdiget efter kirketid.

Men tilbage til bøgerne, som på titelbladet bærer følgende titel:

Conversations-Lexicon
eller
encyklopædisk Haandbog
over

de i selskabelig Underholdning og ved Læsning forekommende Gjenstande, Navne og Begreber, med Hensyn til Folke- og Menneske- Historie, Politik, Diplomati, Mythologie, Archæologie, Jordbeskrivelse, Naturkundskab, Fabrik- og Manufacturvæsen, Handel, de skjønne Kunster og

Videnskaber, indbefattende tillige de ældre og
nyere mærkværdige Tidsbivenheder
oversat
efter
den tyske Originals tredje Oplag, med adskillige
Forandringer og Tillæg
af
H. A. Kofod
Overlærer ved Kjøbenhavns Metropolitanskole.

Det drejer sig således om en dansk udgave af det berømte *Brockhaus Konversationsleksikon*, hvis første udgave udkom 1796-1811. Oversætteren, der som anført på titelbladet, var overlærer ved Metropolitanskolen, levede 1777-1829.¹ Selvom tiden efter den franske revolution var en af de perioder, hvor der var mindst interesse for genealogi, findes der alligevel i bind 4, som udkom i 1818, en ikke helt kort artikel. Det er min opfattelse, at den fortjener at gengives, da den formentlig er den første og eneste dansksprogede vejledning, indtil J. C. L. Lengnick i 1842 udsendte sin *Om Genealogiske Undersøgelser som og Kirkebøger, Legater o.s.v.* Først med den var der skabt en praktisk dansk vejledning for genealogisk arbejde.

Artiklen fra 1818 lyder som følger, her gengivet med normaliseret retskrivning:

G e n e a l o g i, eller den videnskabelige fremstilling af familiernes oprindelse, forplantelse og slægtskab regner man med rette til de historiske hjælpevidenskaber, da den væsentlig understøtter og letter enkelte dele af det historiske studium. De genealogiske kundskaber har en dobbelt vigtighed: en individuel og en historisk. Hine kundskaber er i individuel eller juridisk forstand vigtige, når visse af familieforbindelser indledede fordringer skal gøres gældende; men de erholder tillige historisk interesse, når der spørges efter historisk mærkværdige individers familieforhold. Genealogiens videnskabelige fremstilling deler sig i to dele: den t e o r e t i s k e, som indeholder læren om de genealogiske grundsætninger overhovedet, og den p r a k t i s k e, som fremstiller de historisk mærkværdige familier. Sædvanlig indskrænkes den sidste kun til fyrstelige familier.

Den teoretiske del går ud fra begrebet om én slægt, én familie: Personer, der nedstammer fra en fælles fader, danner én slægt. Ved ordet grad betegner man den nærhed eller frastand en person står i til en anden i slægtskabet. En række af flere fra en fælles stamfader nedstam-

mende personer kaldes *enlinie*. Linien er enten lige (*Linea recta*) eller en sidelinie (*Linea obliqua* eller *collateralis*). Den lige linie deles i *opstigende* og *nedstigende*. Indtil 7de led gives forfædrene og efterkommerne særskilte navne (*pater*, *avus*, *proavus*, *abavus*, *atavus*, *tritavus*, *protritavus*; *filius*, *nepos*, *pronepos*, *abnepos*, *atnepos*, *trinepos*, *protrinepos*). De øvrige ascendenter hedder i almindelighed *majores* (forfædre) og de øvrige descendenter almindeligt *posterii* (efterkommerne). I øvrigt danner blot sønnerne den mandlige linie, de øvrige efterkommere den kvindelige linie. *Linea obliqua* indbefatter sideslægtninge, der ej nedstammer fra hverandre, men kun fra en fælles fader. Den er enten lige (*æqualis*) eller ulige (*inæqualis*), såsnart der på den ene side tælles flere individer end på den anden. På fædrene side kaldes disse slægtninge *agnati*, på mødrene *cognati*. Søkende er enten fuldsøkende eller halvsøkende, eftersom de har begge forældre tilfælles, eller kun en af forældrene.

Til sanseliggørelse af slægtskaber udkastes genealogiske tabeller, hvis indretning og omfang er afhængig af den hensigt, man har med dem. I de egentlige slægts- eller stamtavler begynder man almindelig fra den ældste stamfader, og fremstiller alle bekendte personer af den mandlige og kvindelige slægt af én familie i nedstigende linie og med dens sidelinier. Ved anetabeller har man til hensigt at sanseliggøre en enkelt persons nedstammelse i opadstigende linie såvel på fædrene som mødrene side. På denne måde bevises 4, 8, 16 aner. Successionstabeller indeholder blot de personers nedstammelse, som efter hverandre er kommet til regeringen eller har fordringer på samme. Med disse står arvefølgestridstabeller i forbindelse. Disse stiller flere linier af én familie eller flere familier ved siden af hverandre for af slægtskabets grader at udlede arvefølgeretten. De synkronistiske tabeller dannes tildels af flere stamtavler for at tydeliggøre slægtskaber, giftermål, arveforbindelser etc. De historiske stamtavler er forskellige fra de andre derved, at der foruden afstammelsen også tilføjes de pågældende personers biografier; ligesom ved landforenings- eller adskillelses-tabeller, tillige med stammens forplantelse anføres landbesiddelser eller familieformuens af- og tiltagen. Den sædvanlige form for de genealogiske tabeller er, at stamfaderen sættes øverst, og at hver af de følgende nedstammelse angives ved streger; dog har man og sådanne tabeller i skikkelse af et træ, hvor stamfaderen ligesom en rod sættes nederst, en form, de gamle genealoger især fandt behag i.

Kundskab i genealogien var særdeles vigtig i middelalderen, da adelen adskilte sig fra de øvrige stænder, udelukkende forbeholdt sig visse embeder og pladser i stifter etc., så enhver, der ville have adgang til dis-

se, måtte opstille et vist antal aner. I denne tidsalder opkom også den syge at søge regentfamiliernes stamfædre i den fjerneste oldtid eller i det mindste blandt de romerske familier. Sund kritik viste urimeligheden heri, og genealogien blev ført tilbage til sin egentlige grænse og til et fast historisk princip. Genealogiens videnskabelige behandling vandt først ved historiens mere hensigtsmæssige behandling overhovedet. I det 17. århundrede var Andreas Duchesne (d. 1640) en hovedforbedrer af den genealogiske metode, og Rittershusius (Professor juris i Altorf d. 1670) bestræbte sig for at undgå det urimelige i genealogien; efter ham fulgte Imhof (1683.1685). Mere skete i det 18de århundrede. Gebhardi udgav de ældre Lohmeierske stamtavler (1730) forbedrede. Ved Hübners møjefulde genealogiske tabeller (4 bind 1725, 1730) og Samuel Lenzens forklaringer dertil (1756) gjorde videnskaben betydelige fremskridt. Dog bragte først Gatterer (Abriss der Genealogie, 1788) og Pütter Tabb. Geneal. Göttingen 1768 og Voigtel (1810) den til en højere fuldkommenhed.²

Så mange var ordene. Det er tankevækkende i dag at se forskellen: genealogi var en historisk hjælpevidenskab, som kun beskæftigede sig med de familier, der havde dynastisk betydning for historiens gang, som samtiden opfattede den. Typisk nok har oversætteren heller ikke tilføjet danske værker til artiklen. Den borgerlige, danske genealogi, som var begyndt at sætte sine første blomster med Christoffer Giessings *Danske, Norske og Islandske jubellærere* (1779-86) passede heller ikke særligt godt ind i mønstret. Og J. P. F. Königsfeldts genealogisk-historiske tabeller først over de nordiske kongehuse (1833), senere også europæiske fyrstehuse i middelalderen og den nyere tid (1837), som passer godt ind i den daværende internationale genealogis krav, var endnu ikke begyndt at udkomme. Den teoretiske dels skelnen mellem slægts- og stamtavler og anetabeller er stadig fundamental. Det er interessant, at de førstnævnte skal omfatte alle bekendte personer af både den mandlige og kvindelige slægt og ikke kun den mandlige decendens.

Hvis det er Christen Svendsen, der har ejet bogen, og hvis han har læst artiklen, har det ikke strejft hans fantasi, at en fjern eftertid ville gøre hans slægt til emne for en genealogisk undersøgelse. Men sådan har udviklingen altså formet sig.

Noter:

1. H. A. Kofod, se *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., bd. 8, s. 148.
2. De fleste af de nævnte genealoger er kort omtalt hos Fabritius og Hatt: *Håndbog i slægtsforsk-*

ning, 3. udg., 1963, s. 11-12. André Duchesne (1584-1640), som var Ludvig 13's historiograf, og Nikolaus Rittershausen (1597-1670) ryddede begge grundigt op i de hidtidige sagn og my-

ter i de genealogiske værker. Derimod tillægges der Nürnberg-rådmanden Jacob Wilhelm Imhoff (1651-1728) knap så megen pålidelighed. Med årstallene 1683 og 1685 henvises til de to dele af værket *Tabulæ genealogica, quibus stemmata aliquot illustrium in Germania familiarum, quas Nic. Rittershusius in opere suo vel omnino præteritit etc.* (tavler over tyske adelslægter, som Rittershusen ikke har medtaget). Johan Ludwig Levin Gebhard, professor ved ridderakademiet i Lüneborg, død 1764, udgav i 1730 i Lüneborg en ny forbedret udgave af Georg Lohmeiers *Historische Stammtafeln der kaiserlichen, königlichen und fürstlichen Geschlechtern* fra 1690. Lohmeier var inspektør ved ridderakademiet i Lüneborg og døde i 1691. Johann Hübner (1668-1731) var rektor ved Johanneum i Hamborg og har betydet meget som popularisator, men som Albert Fabricius skriver om hans store stamtavleværk »dets upålidelighed står fuldt på højde med dets omfang«! Hvorvidt Samuel Lenz' historisk-genealogiske forklaringer og undersøgelser til de første 34 tabeller, udg. Köthen

1756, rettede op herpå, melder historien ikke noget om. I lang tid nød de dog så megen anseelse, at den danske dronning Marie Sophie Frederikke, gift med Frederik 6, i 1822-24 udgav supplementstavler til Hübners tabeller. Johann Stephan Pütter (1725-1807) er mere kendt som professor i statsret end som genealog. Til slut nævnes Traugott Gotthelf Voigtel, som 1811 i Halle udgav værket: *Genealogische Tabellen zur Erläuterung der europäischen Staaten-geschichte*. Af de nævnte personer er Johann Christoph Gatterer (1727-99) den, der som professor i historie i Göttingen fik størst betydning for genealogien. Hans hovedbedrift på dette sidste område er udgivelsen af en lærebog *Abriss der Genealogie* i 1788, som på 160 sider gennemgår såvel den praktiske som den teoretiske genealogi. Det er således hans tanker, der har fundet vej til *Brockhaus Lexikon*, og derfra til den danske udgave fra 1818. Et uddrag af bogen er udgivet i facsimile af Heinz F. Friederichs i anledning af forlaget Degener Co's 50-års jubilæum i 1960.

Et udvalg af grønlandsk slægtslitteratur

Af Niels H. Frandsen

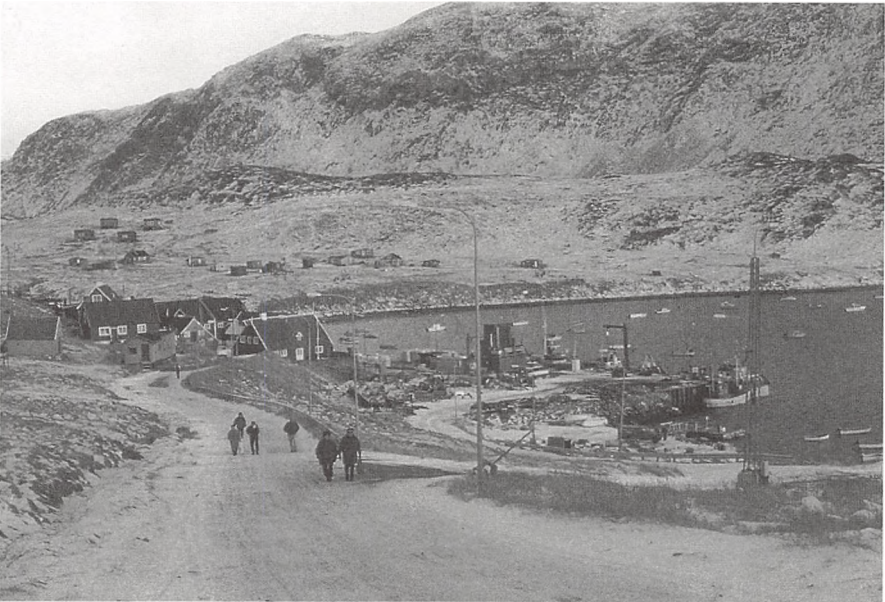
Denne oversigt er et supplement til forfatterens artikel om slægtsforskning i Grønland, der blev bragt i Personalthistorisk Tidsskrift 1997:2

Flere slægter:

Karl Heilmann: *Kalâtdlit Kinguârît (I)*. Kalâtdlit Nunâta Torkorsivia, Nuuk 1987

Karl Heilmann: *Kalaallit kinguaariit*. Nunatta Katersugaasivia Allagaateqarfialu & Attuakkiorkfik, Nuuk 1996. [Stærkt udvidet nyudgave af ovenstående. Bogen behandler især slægter med tilknytning til Maniitsoq/Sukkertoppen. Nogle slægter ret sporadisk behandlet.]

H. Ostermann: Svenske slægter i Grønland, (*Svensk*) *Personhistorisk Tidsskrift* 1921 s. 1-36.



Udsigt mod Qasigiannguits gamle bydel. Bag personerne ses den gamle kolonibestyrerbolig, der nu er museum. Foto: Niels H. Frandsen, oktober 1996.

Enkelte slægter:

H. Ostermann: Broberg: en nordgrønlandsk blandingslægt, *Det grønlandske Selskabs årsskrift* 1945, s. 63-82.

H. Ostermann: Meddelelser om danske slægter i Grønland, *Personalhistorisk Tidsskrift*, 6 rk VI, 1915, s. 1-21. [Dalager samt lidt om Berthelsen]

H. Ostermann: Egedeslegten på Grønland, *Norsk Slektshistorisk Tidsskrift*, IV, 1933, s. 1-14.

H. Ostermann: Slegten Fleischer på Grønland, *Norsk Slektshistorisk Tidsskrift*, IV, 1933, s. 97-109.

H. Ostermann: En grønlandsk gren af slegten Hammond, *Norsk Slektshistorisk Tidsskrift*, VI, 1938.

H. Ostermann: Bidrag til danske og norske slægter i Grønland. Slægten Lillienchiold de Svanenhielm, *Personalhistorisk Tidsskrift*, 7 rk II, 1917, s. 41-46.

H. Ostermann: Mørch: en nordgrønlandsk blandingslægt, *Det grønlandske Selskabs årsskrift* 1941, s. 122-136.

Louis Bobé: Anders Olsen og hans slægt ved Igaliko, *Det grønlandske Selskabs årsskrift* 1914, s. 100-112.

K. N. Christensen: Anders Olsen og hans slægt, *Tidsskriftet Grønland* 1953, s. 133-138.

Otto Sandgreen: *Sandgreenit kinguaariit 1759-1959 – Sandgreenslægten 1759-1959*, Otto Sandgreens Forlag 1994. [Dobbeltsproget]

H. Ostermann: Thorning: en nordgrønlandsk blandingslægt, *Det grønlandske Selskabs årsskrift* 1940, s. 118-130.

Chr. Bendix Thostrup: Thorning: Bemærkninger til »En nordgrønlandsk blandingslægt«, *Det grønlandske Selskabs årsskrift* 1941, s. 137-140.

Samlinger af biografier

H. Ostermann: Biografiske oplysninger i *Grønland i tohundredåret for Hans Egedes landing*, bd II, s. 662-756, *Meddelelser om Grønland*, København 1921.

H. Ostermann: *Danske i Grønland i det 18. århundrede*, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1945.

H. Ostermann: *Nordmænd i Grønland indtil 1814*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1940. [Alle tre værker behandler købmænd/kolonibestyrere, assistenter, missionærer o. l. Desuden enkelte andre personer.]

Grønlands grønne bog, 1. udg. 1988, 2. udg. 1993, 3. udg. 1996. Informationsafdelingen, Grønlands Hjemmestyres Danmarkskontor. [»Blå bog«. Biografier af både grønlændere og danskere]



Kunstværk foran landstinget i Nuuk. Det forestiller Kaassasuk, en af de grønlandske sagnfigurer, der som barn havde det slemt, men fik hjælp fra Kraftens Herre og derved blev så stærk, at han kunne hævne sig på sine plageånder. Foto: Niels H. Frandsen.

Slægtssagaer

Inuutersuaq Ulloriaq: *Beretningen om Quillersuaq og hans lange rejse fra Canada til Nordgrønland i 1860'erne*, Det grønlandske Selskab, København 1985. [Thuleområdet]

Otto Sandgreen: *Øje for øje og tand for tand*. Otto Sandgreen, Nuuk 1987. [Østgrønland i 1800-tallets begyndelse]

Jens Rosing: *Hvis vi vågner til havblik*, Borgen, København 1993 [Østgrønland 1800-1900]

Querin Farver og Corin Silman – kommentar til artiklen »Et lejlighedsfund – eller 3 gange Mimerich« (1994:2)

Af Søren Bøgh

Den Querin Farver, der nævnes i Odense i 1662, er identisk med den Corin Silman, der i 1665 fik kgl. bevilling til at anlægge farverier de steder i Nørrejylland, hvor der ikke i forvejen var kgl. farverier. Corin Silman boede i Aalborg, men anlagde flere farverier i Jylland, bl.a. i Sct. Mathias Gade i Viborg.

Farver Rasmus Madsens søn Corin Rasmussen, der senere blev farver i Bogense, er utvivlsomt opkaldt efter Corin Silman. I perioden 1686-87, hvor Rasmus Madsen »forsvandt« fra Odense, arbejdede han ved Corin Silmans farveri i Viborg. Her døde hustruen Cathrine Kegeben og blev begravet 9/7 1686 i Viborg Sortebrødre kirke, 38 år 5 uger og 3 dage gammel. Begravelsespladsen i kirken havde Rasmus Madsen købt for godt 10 rd. dagen før.

Den umyndige søn Peder Rasmussens mødrene arv blev betroet faderen Rasmus Madsen, men da denne i oktober 1687 rejste tilbage til Fyn, måtte (svogeren?) farver Peiter Kegeben i Holstebro stille kaution for arven. Peder Rasmussen, der senere blev sognepræst, kaldes i 1704 for »Rasmus Farvers søn Peiter Kegeborn« – han er sikkert opkaldt efter farveren i Holstebro.

Kilder:

Personalthistorisk Tidsskrift, 11. række, 1. bind, 1941, s. 66-67.

Rigsarkivet, Viborg købstadsregnskaber 1681-88 (heri: kop- og kvægskat 1686 og 1687).

Landsarkivet i Viborg, C611-1, Viborg søndre sogns kirkeregnskaber 1684-1746 (heri: mandtal 1685/86, 1686/87 og 1687/88 samt regnskab for solgte begravelser 1686).

Landsarkivet i Viborg, Viborg søndre sogns kirkebog (begravede 9/7 1686)

Landsarkivet i Viborg, COFM9, Viborg overformynderiprotokol 1682-1787 (indførsel 19/10 1687).

Landsarkivet i Odense, Odense Sct. Knuds sogns kirkebog (døbte 28/5 1704).

Søren Bøgh, f. 1955. Har forsket i slægts- og lokalhistorie siden 1975, primært i slægterne Bøg/Bøgh/Bøeg/Bøegh samt i lokalhistorie fra Viborg. Adresse: Engelsborgvej 20D, 2800 Lyngby, tlf. 45 88 96 28.

Nekrolog:

Gregers Hansen 1900-1997

Af Knud Prange

Den 15. september 1997 døde Gregers Hansen, en af *Personalhistorisk Tidsskrifts* flittigste bidragydere gennem en snes år. Når tidsskriftets redaktionsudvalg fik sendt de indkomne manuskripter til udtalelse med hensyn til kvalitet og egnethed i øvrigt, var det en sand lise at modtage et arbejde fra Gregers Hansens hånd. Det var altid vedkommende, dertil i sjældnen grad grundigt og nøjagtigt og fra formens side pertentligt. Kort sagt: ønske-manuskripter der ikke gav en redaktion anledning til spørgsmål eller bemærkninger.

Gregers Hansen var født år 1900 i Odense, og når man kender hans skriftlige produktion bliver man ikke overrasket over at han stammede fra et historikerhjem. Faderen, Holger Hansen, var arkivar, først ved Landsarkivet i Odense, fra 1905-23 ved Rigsarkivet, hvorefter han blev landsarkivar på Landsarkivet for Sjælland. Gregers Hansen valgte imidlertid selv en ganske anden studieretning. Han fik studentereksamen i 1918, blev året efter ansat under Københavns magistrat, blev cand. polit. 1925, avancerede i kommunens tjeneste og var direktør for stadens faste ejendomme 1955-67. Han kunne fortælle muntert og interessant om sit samarbejde med politikerne, men har vist desværre ikke nedskrevet sine erindringer herom.

Efter pensioneringen begyndte en ny tilværelse for Gregers Hansen. Han havde nøje planlagt sit kommende otium som skulle helliges arbejde med hans gamle interesse, personalhistorien. Arbejdets resultater skulle imidlertid komme andre til gode, og derfor kastede han sig i årene 1970-91 ud i et »genealogisk-personalhistorisk forfatterskab«, som han skrev i den Blå Bog. Når han selv har sat slutår for denne aktivitet, skyldes det ikke at interessen blev svækket, men udelukkende at han ganske enkelt ikke kunne klare turen til og fra landsarkivet længere. Gregers Hansen havde altid ønsket at »visne fra neden«, og det ønske fik han opfyldt, det var benene der svigtede ham, ikke hovedet.

Forfatterskabet blev ganske omfattende og det rummer både mere traditionelle artikler og værker der er særdeles usædvanlige. Til den første gruppe hører dels en række stamtavler over slægter – Junior,

Blich, Sletting og Reimer for blot at nævne nogle – dels en lille snes anetavler. Gregers Hansen har ved sit valg af personer i høj grad præget *Personalhistorisk Tidsskrifts* lange serie af anetavler over kendte danskere, og hans valg af probander var bredt og interessant. Han lavede bl.a. anetavler for Agnes Henningsen, Jens Kruuse, H. N. Clausen, Henrik Ringsted og Johannes Kjærbøl. For både stam- og anetavler gælder at det er godt og solidt håndværk med betydelig nytteværdi. Disse artikler i *Personalhistorisk Tidsskrift* kan let findes via 110-års registeret.

Gregers Hansen har imidlertid ydet sit ypperste hvor han sætter de genealogiske og personalhistoriske forhold ind i en lokalhistorisk, økonomisk og social sammenhæng. Det gjorde han i eminent grad allerede i sin afhandling »Købmændene i Saksøbing og Maribo i 1700-årene – deres økonomiske og sociale placering« trykt i *Fortid og Nutid* 1972. Ud fra en dybtgående analyse af et omfattende kildemateriale tegner der sig et billede af en fåtallig købmandsstand der var bundet nært sammen i slægtskab og som var særdeles dominerende i økonomisk henseende. Ved at kombinere de forskellige synsvinkler lykkes det i meget høj grad Gregers Hansen at kaste nyt lys over såvel lokaliteternes økonomisk-sociale forhold som over personerne og slægterne. Afhandlingen blev belønnet med Dansk Historisk Fællesforenings pris i 1974, og Gregers Hansen fulgte temaet op med flere artikler i *Personalhistorisk Tidsskrift*, sidst i 1980.

Et andet utraditionelt arbejde var bogen *Bispen og belleren* fra 1982. Det er et usædvanligt værk idet Gregers Hansen så at sige læste tre anetavler (sin egen, sin første og sin anden hustrus) på tværs. Han gav levende og indgående skildringer af de tre probanders tipoldeforældre således at tidens historie belyser forfædrenes skæbne, men forfædrenes liv kaster så sandelig også lys over tidshistorien. Ideen hertil skyldes en sidebemærkning i et foredrag ved »Samfundets« generalforsamling en halv snes år før, men Gregers Hansen var den der først førte tanken ud i livet. Og gjorde det så glimrende at Hans H. Worsøe skrev i sin anmeldelse af bogen at den introducerer en ny synsvinkel som de fleste slægtsforskere med udbytte vil kunne anlægge på deres eget materiale. Det var derfor med god grund at »Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie« i 1982 tildelte Gregers Hansen medaljen for en bemærkelsesværdig personalhistorisk indsats. Ved et dygtigt og iderigt arbejde, der ofte har udnyttet utraditionelle eller lidet brugte kilder, har Gregers Hansen bragt slægtshistorien og Danmarkshistorien i en frugtbar sammenhæng og derved højnet slægtsforskningens niveau og understreget dens betydning som en videnskabelig, historisk disciplin.

Orientering

Datasupplement til Dansk Biografisk Leksikon

Af *Sv. Cedergreen Bech*

Denne liste indeholder tilføjelser fra perioden 1.7.1996-31.12.1997. Den er en fortsættelse af listen, der blev bragt i Personalthistorisk Tidsskrift 1996:2. Dato i parentes angiver dato for nekrolog. (S) henviser til supplementsbindet.

Andersen, Richard, d. 20.11.1997

Andresen, Gudrun, d. 2.8.1996

Bang, J. P. F., linje 9, efter Skellerup: tilføj Vindinge hrd. Anden spalte, første 7 linjer ny tekst: 20.1.1893 i Fredericia (g. 1. gang med violoncellist, senere organist Carsten Runge Thuner (navneforandring fra Madsen), f. i Roskilde (Dom) 20.5.1891, d. i Tårnbæk 18.8.1929. Ægteskabet opløst 1920; g. 3. gang med kunstmaler og sangpædagog Axel Lorentz Sonne f. i Kbh. (Fødselsstiftelsen) 17.5.1883, d. 7.6.1964 i De gamles by, Kbh.) d. 23.8.1967 sst., datter af sigøjnerne Joseph Daichen og Lisabeth (fra Perpignan)

Bang, Thøger, d. 18.1.1997

Barfod (slægt), Ole B. (1937-97)

(S) *Bjarnhof, Steen*, d. 26.9.1997

Bording, Frede, d. 17.11.1996

Bundgaard, Svend, enke Grethe B., d. 11.12.1996

Bøgh (slægt), Jørgen B. (1917-97)

Christiansen, Bent, d. 3.9.1996

Clausen, H. P., far Peter C. (1900-85), mor Mette Marie Thomsen (1907-97)

Ellegaard Frederiksen, Erik, d. 21.6.1997

Elmqvist, Carl Johan, d. 22.1.1997

Emborg, Erik, hustru Ellen E., d. 18.11.1996

Faber (slægt), Helge F. (1909-96)

Faber (slægt), Mogens F. (1911-97)

Frandsen, John, d. 18.7.1996

Freddie, Wilhelm, enke, 3. ægteskab, Ellen F., d. 20.3.1997

(S) *Friis Johansen, Holger*, d. 2.11.1996

- Galster (slægt)*, Johan G. (1910-97)
Gammelgård, Søren, d. 2.9.1997
Garde (slægt), Aage G. 1900-97
Glahn, Torben, enke Valborg G., d. 25.11.1996
Griegst, Arje, mor Sara G. (1906-97)
Graae, Jutta, d. /3 1997 (27.3)
Gudme Leth, Marie, d. 17.12.1997
(S) *Hannestad, Knud*, hustrus 2. mand, Stanislaw Kasina, d. 31.10.1997
Hannover, Poul, enke Inger H., d.. /3 1997
(S) *Hansen, Gregers*, d. 15.9.1997
Hansen, Ove, d. 5.5.1997
Hartel, Lis, ægtefælle Poul Finn H., d. 17.3.1997
Heerup, Henry, enke Marion H., d. 5.8.1997
Heineke, Svend, enke Helene Benedicte H., d. 26.12.1996
Heinild, Svend, enke Gyrithe H., d. 19.12.1997
Helveg Petersen, K., d. 23.4.1997
Hendil, Leif B., enke Karen Sofie H., d. 20.12.1996
Herdal, Harald, enke, 2. ægteskab Eline A. A. Hoffmann, d. 7.3.1997
Hersholt, Jean, enke, Via H., d. juni 1983 i Santa Monica, Calif.
Hertz (slægt), Jens Michael H. (1909-97)
Hjorth (slægt), Munch-Petersen, Lisbeth, 1909-97
Hjortsø, Leo, d. 29.12.1996
(S) *Hoff, Arne*, d. 16.12.1997
Holmboe, Vagn, d. 1.9.1996
Houmann, Børge, enke Birte Høeg Brask, d. /1 1997 (7.1)
Hvidt, Mogens, d. 5.1.1997
Høffding, Finn, d. 29.3.1997
Højby, Sigurd, d. 2.1.1997
Jakobsen, Frode, d. 15.6.1997
Jensen, Henry, d. 22.5.1995
Jensen, Jens Peter, enke, Edith Ellemann-J., d. 20.8.1995
Joensen, Robert, d. 19.5.1997
Jørgensen, Anker, hustru, Ingrid J., d. 18.10.1997
(S) *Jørgensen, K. O. B.*, d. 16.11.1996
Kampmann, Viggo, 1. hustru Karen Elisabeth, Lis K., d. 7.2.1997
Kjærboel, Johs., enke Gerda K., d. 2.12.1994
Kjærulff-Schmidt, Helge, enke Grethe K.-S., d. 21.10.1997
Klougart, Asger, d. 30.11.1996
Krarup, Søren, mor Bodil Marie Langballe (1906-97)
Langkilde, Eywin, d. 18.6.1997
Langkilde, Hans Erling, d. 25.2.1997

- Lannung, Hermod*, d. 4.10.1996
Larsen, Flemming B., d. 10.4.1996
Lassen, Erik, d. 25.3.1997
Lassen, (slægt), Frants A. L. (1922-1997)
(S) *Lassen, Niels A.*, d. 30.4.1997
Lauring, Palle, d. 3.10.1996
Lembourn, Hans Jørgen, d. 28.8.1997
Lindhard, Jens, d. 17.10.1997
Lommer, Stig, hustru Norma L., d. 10.12.1997
Lorentzen, Mogens, enke Léonie Watt-Boolsen, d. 16.11.1997
(S) *Macholm, Niels*, d. 5.11.1997
Madsen, Flemming, d. 23.1.1997
Matras, Christian, enke, Marianne M., d. /12 1997 (19.12)
Melson, Søren, enke Gull-Maj Norin, d. 27.11. 1997
Miehe-Renard, Louis, d. 21.1.1997
(S) *Moustgaard, Ib Kristian*, d. 3.10.1997
Munch, Ove, d. 20.5.1996
Munch-Petersen, Arne, enke, Elna Hiort Lorenzen, d. 17.9.1997
Munch-Petersen, Gustaf, enke Lisbeth M.-P., d. 14.12.1997
Müller, Sigurd, d. 20.3.1997
**Møller, Arne*, tilføjelse: A.M. Bidrag til en bibliografi ved Helga Monrad Møller.
Møller, Poul, d. 5.8.1997
Nellemose, Knud, d. 14.1.1997
Nielsen, Stinus, d. 14.9.1997
Nielsen, Thøger, d. 5.9.1996
Nordbrandt, Henrik, far, Poul Erik N., (1919-97)
Næsselund, Gunnar, d. /3 1997 (22/3)
Nørgaard, Felix, d. 25.5.1997, hustru, Lise N., d. /5 1997
Olsson, Kjell, d. 23.9.1997
Passer, Dirch, mor Marion P. (1904-97)
(S) *Pauly, Else*, ægtefælle Hans P., d. 15.3.1997
Pauly, Hans, d. 15.3.1997
Pedersen, Gunnar, d. 17.1.1997
Pedersen, Olaf, d. 3.12.1997
Pedersen, P. O., enke, 2. ægteskab, Emma P., d. 4.3.1997
Philipsen, Johan, mor, Marie Lucie Moos (1890-1986), enke, Marie P., d. 14.10.1997
Plesner, Paul, d. 1.10.1997
Price, Birgitte, d. /7.1997 (18.7.)
Price, John, d. 10.12.1996

- Rasmussen, Henning*, d. 4.3.1997
Riis, Poul, f. 1925, hustru, Else R., d. 25.9.1997
Risgaard Knudsen, Jens, d. 29.1.1997
Rohde, Henning, d. 14.11.1997
Rose, Emanuel, d. 15.8.1997
Rosenkjær, Jens, enke, 2. hustru Ellen R. d. 21.5.1997
Rousing Olsen, Poul, mor Helga R.O. (1896-1996)
Rozental, Stefan, d. 2.8.1994
Ryum, Ulla, far, Sten R. (1910-97)
Saxild, Jørgen, enke Birte S., d. 2.1.1997
Schaufuss, Peter, far, Frank S. (1921-97)
Schiøttz-Christensen, A., enke, Marcelle Jousserand, d. 1.11.1995
Secher, Knud, d. 9.11.1997
Seehusen, Svenn, d. 29.10.1996
Selchau, Jørgen, d. 20.11.1997
Sigsgaard, Thomas, d. 14.12.1997
Skou, Jens Christian, nobelprisen i kemi 1997
Skræppenborg-Nielsen, Johannes, d. /4 1997 (22.4)
Skytte Christiansen, Mogens, d. 7.2.1997
Snorrason, Egill, d. 10.8.1996
Stetter, Ib, d. 16.3.1997
Suenson (slægt), Ebbe S. (1920-97)
Suhr, Th., d. 10.3.1997
Svalastoga, Kaare, d. 8.6.1997
Thaysen, Eigil Hess, d. 13.2.1997
Thorkelin, Frederik, d. 1.10.1997
Truelsen, Svend, d. 21.1.1997
Vangsaee, Mona, ægtefælle, 2. ægteskab Frank Schaufuss, d. 9.10.1997
Wiig Hansen, Svend, d. 15.3.1997
Worsøe, Hans H., svigermor, Ellen Ernst (1900-97)
Ørum, Poul, d. 27.12. 1997
Aalbæk Jensen, Erik, d. 30.9.1997

Anmeldelser

Ved Tommy P. Christensen

Paul Holt og Mikael Holt: *Historiske årstal*. P. Haase & Søns Forlag A/S 1997. 16. udg., 156 s. Indb., 148 kr.

Når en håndbog udkommer i sin 16. udgave, og udgiveren oplyser, at den har været en succes siden 1927, så må forventningerne nødvendigvis blive høje. Når bogen tilmed rummer 15 slægtstavler udover en almindelig årstalsliste og lister over alverdens regenter, statsoverhoveder og regeringschefer, nobelpristagere m.m., så må man tro, at det er en bog, der var værd at anskaffe.

Bogens første kapitel betitlet »Almindelig årstalsliste« indledes med en kort og klar beskrivelse af ambitionsniveauet: »For de ældre perioders vedkommende er medtaget begivenheder og personer, nævnt i historielærebøger for folkeskole og gymnasium. I årene efter 1945 er endvidere medtaget oplysninger ud fra bredere aktualitetshensyn.« Formen er ultrakort og nærmest i telegramstil: 1510 Dansk krig mod Lübeck – Botticelli dør. 1613 Fred i Knærød. 1741 Celsius dør. 1826 Gasbelysning i Berlin, etc. Som altid ved den slags opsamling fra Historiens store losseplads kan man diskutere, om det er alle de vigtigste slag, dødsfald og historiske begivenheder, som er medtaget. Meget er kommet med her, men nærværende anmelder ville uden vanskelighed kunne hælde mere på. Om ikke på anden måde, så ved brug af en anden god, gammel håndbog: *Danmarkshistoriens Hvornår skete det* fra Politikens forlag. Den har ganske vist for længst fundet sin afløser *Danmarkshistoriens Hvem Hvad og Hvornår* (1994) af Benito Scocozza og Grethe Jensen, men sidstnævnte er langt mere selektiv, hvad angår store og små begivenheder af vekslende betydning. Begge er dog begrænset til den danske historie, hvor *Historiske årstal* søger at favne hele verden. At den knappe stil hist og her også bliver et problem, kan illustreres med et par eksempler. Året 1940 var rigt på vidtrækkende begivenheder, og i den almindelige opremsning anføres det under den 21.7: »Estland, Letland og Litauen medl. af USSR«. Tilsvarende anføres det følgende år under den 18.1: »Tillæg til dansk straffelov (»Lex Ørum«)«. Det første eksempel må vist kaldes en meget pæn omskrivning af den sovjetiske besættelse af de baltiske lande, og det næste kræver en ganske pæn specialviden for at være sigende. Ser man under »Regenter, statsoverhoveder og regeringschefer« efter de tre baltiske nationer, har Estland øjensynligt kun eksisteret siden 1990 (præsident Rütel), Letland siden 1989 (præsident Gobunovs) og Litauen siden 1990 (præsident Landsbergis). Lidt bedre besked får man under »Verdens stater«, hvor det dog oplyses, at Estland blev en selvstændig stat i 1918 (freden i Dorpat), og at Letland erklærede sig uafhængigt i 1917, og Litauens uafhængighedserklæring er dateret 16.2.1918. Sammenfattende må man dog sige, at såvel skolelever som gymnasieelever nemt kan komme galt afsted til eksamen, hvis de kun har slået op et sted i bogen! Tilsvarende er slægtstavlerne præget af inkonsekvent ajourføring. Det er for eksempel fint, at Alexandra Manley er kommet med på Slægtstavle 6: »Lyksborgske kongeslægt, danske og norske grene«, omend uden fødselsår; men det bliver direkte misvisende, når enken efter arveprins Knud (1900-1976) Caroline Mathilde (f. 1912) tilsyneladende fortsat lever. Det gør hun som bekendt ikke, hvilket burde være bemærket. Inkonsekvenserne blomstrer også i tavle 7: »Lyksborgske kongeslægt,

andre grene« hvor nogle efterkommere optræder med fødsels- og dødsår, nogle kun med dødsår, og andre kun med fødselsår. Vel at mærke uden, at det for de sidstnævnte drejer sig om nulevende personer!

Historiske Årstal kan således være til nogen nytte, hvis man i forvejen er velbevandret i de personer og begivenheder man slår efter, men ellers kan man komme galt afsted. At lave en god historisk opslagsbog er tydeligvis ikke nogen let opgave ...

Lisa Elsbøll

Erik Gøbel og Knut Sprauten: Kommenteret bibliografi til dansk-norsk historie 1536-1814 især vedrørende centraladministrationen. 282 s. Indb. Rigsarkivet, København og Riksarkivet, Oslo 1997. 200 kr.

I 1991 indgik Danmark og Norge en aftale »om løsning af det dansk-norske arkivspørgsmål« i henhold til hvilken en række arkivalier fra det danske rigsarkiv deponeredes i Riksarkivet i Oslo. Derudover rummede traktaten en bestemmelse om, at der skulle igangsættes forskningsprojekter i dobbeltmonarkiets forvaltningshistorie, og det er som et led i denne program, den foreliggende bibliografi skal ses. Udgangspunktet har således været et klart ønske om at stimulere en forskning, der anskuer Danmark-Norges historie i hele dens kompleksitet og totalitet. Det spørgsmål, man nu kan rejse, er i hvilket omfang den foreliggende bibliografi vil kunne indfri disse ønsker.

Et vigtigt krav til bibliografier er, at de er klart definerede og afgrænsede, og at deres dækningsområde fremstår præcist og tydeligt tegnet. Her står vi over for en kommenteret bibliografi til dansk-norsk historie, men hvad betyder det egentlig? På dette spørgsmål giver de to forfattere Gøbel og Sprauten, der er arkivarer ved hhv. det danske og norske rigsarkiv, følgende svar (s. 13): Der »er tale om en selektiv bibliografi, som medtager dansk og norsk litteratur vedrørende det dansk-norske dobbeltmonarkis administrationshistorie 1536-1814 med hovedvægt på centralforvaltningen«. Der er således ikke helt overensstemmelse mellem titlen og den definition af genstandsområdet, som sker i citatet, og det forekommer problematisk. Forfatterne har tydeligvis befundet sig i et dilemma. Skulle man alene lave en administrationshistorisk bibliografi (oven i købet koncentreret om centraladministrationen), ville der vanskeligt kunne komme nogen bog ud af det. Omvendt vil en bibliografi, der søgte at favne bredt ud mod den generelle historie, blive alt for omfattende. Resultatet er blevet et kompromis, som nu foreligger som en nydelig publikation på små 300 sider.

Bibliografien består udover indledningen af kapitlerne: Generelt (s. 21-53), Politiske forhold (s. 53-71), Centraladministration (s. 72-176), Lokaladministration (s. 176-187), Biografi (s. 188-201) og Arkivvæsen (s. 201-234). I alt omtales 2300 titler, hvoraf 1500 er danske. Herefter følger en udmærket forskningsoversigt skrevet af Erik Gøbel (s. 235-282), hvor den vigtigste litteratur præsenteres og perspektiveres. Det er således centraladministrationen der fylder mest, og her finder vi forklaringen på titlens tre sidste ord. Denne del af bibliografien er inddelt dels efter sektorer, dels efter institutioner. Eksempelvis finder man Fridlev Skrubbeltrang's *Det danske landbosamfund 1500-1800* under: Erhvervs-væsen (s. 111), mens samme forfatters artikel *Hoveriindberetninger som kilder til dansk Landbohistorie* står under: Rentekammeret (s. 140).

For en hel del af dette tidsskrifts læsere vil det sikkert være biografi afsnittet, som kunne tænkes at påkalde sig særlig interesse. Bortset fra henvisninger til en række generelle værker finder man så godt som udelukkende litteratur vedrørende centraladministrationens embedsmænd. Det mest fyldige afsnit »Danske og norske embedsetater« (s. 194-201) er desværre ikke »etatsopbygget«, men titlerne bringes i forfatterorden som resten af bogen.

Gøbels og Sprautens nye bibliografi er første publikation i det dansk-norske fællesprojekt, men en registratur over det norgesrelevante materiale i Rigsarkivet ligger allerede klar til trykning. Herudover er også en monografi om den dansk-norske embedsstand under udarbejdelse. Der er således rigtig grøde på dette område, og for enhver, der skulle få lyst til at gå i gang her, vil denne bibliografi, og ikke mindst dens forskningsoversigt, være et godt sted at begynde.

Karl Peder Pedersen

Antikvarisk-Topografisk Arkiv. Afdeling for Oldtid og Middelalder. Nationalmuseets Vejledninger, København 1996. 55 s. ill. hft. ISBN 87-89384-50-4. 30 kr.

Et landsdækkende arkiv, der har eksisteret i mere end hundrede år og alligevel er ukendt for de fleste slægtsforskere? Arkivet er offentligt tilgængeligt, men det har ikke tidligere gjort meget for at tiltrække besøgende, og man kan da heller ikke hævde, at arkivets samlinger retter sig specielt mod slægtsforskere. Nu foreligger der imidlertid en lille og smuk, trykt vejledning til arkivets samlinger, som informerer om arkivets historie, dets opbygning og indhold. I modsætning til guiderne fra Statens Arkiver har Nationalmuseet lagt megen vægt på illustrationerne, der tilmed giver et fortrinligt indtryk af arkivmaterialets karakter. Som det fremgår af arkivets navn, er det de topografiske data frem for de genealogiske, som er arkivets hovedområde. Herregårdsopmålinger, tegninger og planer af voldsteder, afdækkede kalkmalerier, gamle klosterruiner og købstadshuse samt – ikke at forglemme – 300.000 fotografier med lignende motiver er de centrale dele af arkivets samlinger. Søger man oplysninger eller illustrationsforslag til en bestemt kirke, herregård eller købstad i Danmark, kan Antikvarisk-Topografisk Arkiv anbefales. Har man styr på den administrative inddeling, og har man læst vejledningen, kan et besøg på arkivet blive udbytterigt.

Tommy P. Christensen

Håndbog i slægtshistorie. Af Hans H. Worsøe. Politikens Forlag, 3. udg. 1. oplag, 1997. 224 s. ill. i s/h og farver. Indb. ISBN 87-567-5803-0. 249 kr.

Håndbog i Slægtshistorie er blevet titlen på den nyeste udgave af tidl. landsarkivar Hans H. Worsøes grundbog i slægtsforskning. Titlen ligger ganske tæt på den gamle, nu forældede, klassiker *Håndbog i Slægtsforskning* af Fabritius og Hatt, der senest er blevet revideret i 1963. Worsøes nye udgave af *Håndbog i Slægtshistorie* fremstår dog i alle henseender lysår fra den gamle Fabritius & Hatt. Med et større format end de to tidligere udgaver, en indbydende indbinding, mange farvebilleder, flittig brug af staffagefarver, hyppige afsnitsopdelinger og stikordsprægede overskrifter ved underafsnit indbyder bogen til at bladre i og blive læst. Forlaget har helt tydeligt taget godt ved lære af engelske forlag såsom Dorling Kindersley. God layout med farvede dots og gennemgående velvalgte satstyper beforder læsningen, omend det støder øjet unødigt, at underafsniternes overskrifter er blevet sat med små, halvfede VERSALER, endda med en utilstrækkelig skydning. Blandt forbedringerne i den nye udgave kan også nævnes et register, hvor sidehenvvisninger i kursiv refererer til relevante illustrationer – og sidehenvvisninger i halvfed angiver, at hovedomtalen af emnet findes på den pågældende side. Sammenholdes registret med den forholdsvis detaljerede indholdsfortegnelse i bogens begyndelse (s. 4-5) kan det for eksempel konstateres, at når det angår slægtsforskning i udlandet, bringes der særskilt omtale af Norge, Sverige, Island og Finland samt Tyskland, Østrig og Schweiz. Benyttes i stedet bogens register, gives der dels en række yderligere sidehenvvisninger, hvilket er nyttigt nok (omend forud-

sigeligt), dels en sidehenvisning i halvfed skrift til Norge og i normal skrift til Sverige, Island og Tyskland, hvorimod Finland, Østrig og Schweiz er udeladt i bogens register. Nogle summariske oplysninger om de personalhistoriske kilder fra vore gamle tropekolonier er medtaget i afsnittet »De gamle danske landsdele«, men i registret ses ingen henvisninger til De Vestindiske øer og Trankebar. Hverken Holland eller Belgien ses i registret, omend Holland omtales i afsnittet »Andre lande« (s. 194), og Belgien omtales i forbindelse med den danske hærs særlige hvervekommandoer i perioden fra 1763 til 1810 (s. 166). Som bekendt blev Belgien først en selvstændig nation i 1830, så her tænkes der vel på »De forenede Nederlande«. Under alle omstændigheder skal man altså være meget opmærksom på bogens opbygning og søgemulighederne via den detaljerede indholdsfortegnelse, før man benytter sig af bogens register.

I den nye udgave er teksten blevet opdelt i ni kapitler, der yderst logisk tager udgangspunkt i spørgsmålet »Hvad er slægtshistorie« – og fortsætter med at vejlede om indsamlingen af de første slægtsoplysninger samt hvilke praktiske forudsætninger, der kræver en overvejelse, hvis man vil slægtsforske. Herefter fokuseres på arkiverne og hvad de gemmer af persondata. I sagens natur en opgave, det næsten er umuligt at løse fyldestgørende, men Worsøe har valgt først at behandle slægtsforskernes traditionelle kildegrupper: kirkebøger, folketællinger, folkeregistre og lægdsruller. Herefter foldes viften ud under overskriften »Slægtshistorie og anden historie« (6. kap.), og meget talentfuldt får forfatteren nu listet en lang række nyttige oplysninger ind om andre kildegrupper end de mest benyttede. I forhold til førsteudgaven af Worsøes bog, der i øvrigt havde en anden titel (*Find dine rødder. Politikens håndbog i slægtshistorie*), er det i et kapitel som dette, at forbedringerne tydeligst træder frem. Ikke fordi teksten er fuldstændig omskrevet – det er den som hovedregel ikke – men den ændrede opsætning af teksten, brugen af fine illustrationer afvekslende med faktabokse på tonet baggrund samt de hyppige underoverskrifter letter tilgivelsen af stoffet.

Tager man som eksempel dette kapitel (»Slægtshistorie og anden historie«), findes også et større afsnit om »Bygningshistorie«. I denne udgave indledes kapitlet med et lille vignetbillede, som er et udsnit af en velvalgt illustration fra s. 179 – en gengivelse af Erik Henningsens maleri fra 1892 »Sat ud«, der ledsager bogens afsnit om de hyppige flytninger i ældre tid. »Bygningshistorie« var i førsteudgaven placeret på s. 155-56 og genfindes som venstrespalten på s. 156 i den nyeste udgave. En henvisning i førsteudgaven til litteraturvejledningen angående bygningsregistrarerne og deres ejerlister er udgået i 3. udgaven. For så vidt forståeligt nok – i og med, at der i førsteudgavens litteraturvejledning ikke var blevet plads til disse bygningsregistrarer med ejerlister. Senere er der dog blevet publiceret en sådan oversigt i nærværende tidsskrift (95:2, s. 150f), men den har nu heller ikke fundet vej til denne udgave. Derimod er en henvisning til Luise Skak-Nielsens artikel i dette tidsskrifts jubilæumshæfte (1979) om byernes brandtaxationers benyttelse ved slægtshistoriske undersøgelser erstattet af en henvisning til en nyere udgivelse, Harry Christensens lille hæfte i »Arkivernes Informationsserie«: *Bygninger før i tiden. Brandforsikring og bygningshistorie* (1996). Også i den nye udgave kan Skak-Nielsens artikel dog genfindes i litteraturvejledningen; ikke under »Slægter, steder og personer«, hvor den almindelige slægtsforsker nok ville søge den, men under den mere faginterne underoverskrift »Kildekundskab«. Et ganske kort afsnit om slægtsgårde (s. 158) omtaler både Dansk Slægtsgårdsforening og foreningens tidsskrift, men forfatteren er øjensynligt ikke opmærksom på la Cours Samlinger af *Danske Gaarde* (1906-07, 1914, 1915) eller tilsvarende nyere opslagsværker.

Benyttelsen af håndbogens litteraturvejledning vil nok give anledning til lidt forvirring for begynderen. Ved første øjekast virker vejledningens tematiske opdeling lysende klar, el-

ler i det mindste nogenlunde i overensstemmelse med bogens opbygning i form af kapitler og afsnit. Således hedder litteraturvejledningens første og anden del »Bibliografier« og »Tidsskrifter«, hvilket ganske godt svarer til en del af indholdet i andet kapitels anden hoveddel »De trykte oplysninger«, hvor afsnittet s. 31 netop hedder »Bibliografier«, og der gives en omtale af *Personalthistorisk Tidsskrift* på den følgende side. Også litteraturvejledningens følgende dele harmonerer rimeligt med bogens kapitler, omend det kan forekomme problematisk, at litteraturvejledningens 8. og 9. del (»Samlinger« og »Slægter, steder og personer«) følgelig må forventes at relatere til bogens 6. kapitel (»Slægtshistorie og anden historie«). Men for at gøre en lang historie kort: en litteraturvejledning, der ikke indledes af en vejledning af læseren omkring de valgte principper for opstilling af litteraturen kan let give anledning til misforståelser. Under alle omstændigheder er det en kilde til forvirring ved litteraturlister af denne type, såfremt en bog omtalt i forskellige sammenhænge kun medtages ét sted. For eksempel omtales *Weilbachs Kunstnerleksikon* ikke i afsnittet om biografiske leksika (s. 32f), hvilket formelt set må anses for en fejl. Derimod er Weilbach fremhævet i forbindelse med en omtale af specialister indkaldt fra udlandet (s. 188f) i afsnittet om »Indvandrere til Danmark«. Ikke fordi forfatteren ligger under for den vildfarelse, at Weilbach kun medtager kunstnere af udenlandsk oprindelse, men læsere der ikke kender Weilbach kan her blive offer for en misforståelse. Tilsvarende vil begyndere søge forgæves efter Weilbach i litteraturvejledningens dele om slægtsforskningen i udlandet eller for den sags skyld under »Opslagsværker«, idet Weilbach er blevet placeret under »Nogle stater og dødsfaldssteder«.

Fortjenstfuldt forsøger forfatteren også at inddrage emnet Internettet og slægtsforskningen. Det er nemlig blevet den nye udgaves skæbne at udkomme i en tid, hvor Internettets hastige udbredelse dels gør det uomgængeligt at nævne dets muligheder for slægtsforskning, dels gør det nærmest umuligt at udsende en håndbog, der er up to date. Ingen tvivl om, at der er blevet gjort en del bestræbelser på at få de nyeste oplysninger med, men dels sker ændringerne fra måned til måned, dels hører forfatteren ikke til blandt de inkarnerede netsurfere og nørder. Havde han gjort det, ville han utvivlsomt have fanget den finurlige trykfejl s. 222, der ændrer DIS-Danmarks e-mail adresse til: [dis-danmark\(@\)dk-online.dk](mailto:dis-danmark(@)dk-online.dk) – og i øvrigt er dk-online også gået konkurs i foråret 1997, men det er selvfølgelig en helt anden historie. Som netsurfer havde han også benyttet lejligheden til at give flere web-adresser – for eksempel til REX hos Det kongelige Bibliotek, der omtales flere steder og til Statens Arkiver (den anføres faktisk s. 95 i en faktaboks om proveniensprincippet!). Muligheden for at søge i artikelbasen – som stadig flere kommunebiblioteker giver lånerne gratis adgang til via Internettet, typisk via deres egen hjemmeside – savnes også. Hovedsagen må dog være, at det er blevet til et udmærket, introducerende afsnit om »Slægtsforskning og edb« i bogens tredje kapitel, omend det undrer, at der i afsnittet »Krav til systemerne« ikke gøres nogen bemærkning om behovet for et modem, når der i et senere afsnit fortælles om »Slægtsforskningen og Internet«. Tilsvarende fremstår det som en lapsus, når det flere steder anføres, at GEDCOM og ASCII anvendes til dataudveksling, uden det hverken i en faktaboks eller i »Ordforklaringer« bagest bliver forklaret, hvad GEDCOM og ASCII er for nogle størrelser. Velovervejet er det heller ikke at bringe særskilt omtale af programmerne Netscape og Pegasus, når såvel den mest anvendte browser – MS Internet Explorer – som det meget benyttede e-mail-program Eudora ikke nævnes med et ord. I øvrigt kunne det nok være på sin plads at få indskudt, at såvel Internet Explorer som Netscape Navigator har indbyggede e-mail-funktioner. Når man først har vovet sig ud i en beskrivelse af slægtsforskningen, Internettet og et browserprogram som Netscape, så burde brugen af bogmærker (bookmarks) også være nævnt, ligesom det bør bemærkes, at privatpersoner kan få Internet Explorer gratis, men skal betale for Nescapes browser. Man kan

kort sagt kun være helt enig i forfatterens egne betragtninger (s. 60): »Med den rivende udvikling informationsteknologien er inde i, er det nødvendigt hele tiden at ajourføre sin viden.« Alternativt kunne forfatteren have allieret sig med en medforfatter, der besad den fornødne ekspertise på dette felt.

Et særligt emne, som optager mange slægtshistorikere, er adoption og adoptivbørn. Det behandles da også to steder. Side 48 påpeges nødvendigheden af at gøre sig overvejelser om adoptivbørns eventuelle placering i en efterslægtstavle. På s. 117 omtales det forhold, at et adoptivbarn kan få en fuldstændig kirkebogsudskrift, der giver oplysninger om de biologiske forældre. En henvisning til de egentlige adoptionssager og tilgængelighedsreglerne på dette område savnes, men havde været på sin plads.

Hvad angår de mange stater – et begreb der forklares s. 33 – er det fint med en henvisning til Karen Borglykkes bibliografi over danske stater 1913-81, men de seneste 16-17 år har også givet os en række nye eller reviderede stater som for eksempel Pontoppidan & Teisens *Danske søofficerer 1933-1982* (1984), Lenchler Larsens *Danske Forstkandidater 1920-1982* (1983) og Balslevs »*Danske Skovfolk*« (1989). Den førstnævnte er medtaget i litteraturlisten, hvilket ikke gælder de to øvrige. *Danske Forstkandidater* er i øvrigt netop udkommet i en nyere udgave (*Danske Forstkandidater 1897-1996*), der anmeldes andetsteds i dette nummer.

Sammenfattende må disse småvrise bemærkninger ikke overskygge, at en af vore største kapaciteter på området – som forlaget så rigtigt anfører på omslaget – har begået en fortrinlig håndbog. Selvom den ikke rummer alle relevante oplysninger for begyndere og mere erfarne – hvilket forlaget også anfører – er det ikke desto mindre den bedste håndbog på det danske marked, og den vil gøre god fyldest på hylden hos enhver slægtsforsker. På trods af de mindre mangler, der kan findes hist og her, er bogen faktisk alle pengene værd.

Tommy P. Christensen

Mesing By 1458-1767. Af Kirstin Nørgaard Pedersen. Eget forlag 1995, 148 s., ill., hæftet. ISBN 87-985593-0-3. 120 kr. – bestilles hos forfatteren Agernvej 95, 8330 Beder. Tlf. 8693 6258.

Gårde i Haderslev og Tyrstrup Herreder 1531-1753. Af Bodil Clausen. Historisk Samfund for Sønderjylland 1997, 419 s., hæftet. ISBN 87-7406-092-9. 170 kr. – bestilles hos Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa.

Begge publikationer er resultater af flittige slægtsforskeres grundige gennemgang af gammelt, omfattende og svært tilgængeligt kildemateriale. Og begge arbejder er publiceret til gavn og glæde for andre med interesse for gårde og slægter, henholdsvis på Skanderborg- og på Haderslev-egnen.

Mesing-bogen redegør for en hel landsbys gård- og slægtshistorie. På grundlag af en retssag fra 1756 i Det Skanderborgske Distrikts justitsprotokol kan to af selvejergårdene følges tilbage til 1458. I retten blev der nemlig fremlagt og afskrevet ikke færre end 54 dokumenter, hvoraf 4 var fra før 1500 og yderligere 12 fra før 1600. Da flere af dokumenterne er skøder, lovbud og voldgiftsafgørelser vedrørende arveparter, er det muligt at påvise slægtsforbindelser på noget af selvejergodset i Mesing tilbage til 1458.

Bogen dokumenterer gård- og slægtshistorie for to af gårdenes vedkommende fra 1458 og frem til 1767, mens de resterende gårde, inkl. alle fæstegårdene, er fulgt fra den ældst bevarede jordebog fra 1573 og ligeledes frem til 1767.

Oplysningerne fra retssagen 1756 er suppleret med oplysninger fra lens- og amtsregnskaberne, Skanderborg Rytterdistrikts fæste- og skiftearkivalier, tingbøgerne fra Framlev, Gjærn og Hjelmslev herreder, Skanderup og Ry birker samt Viborg Landsting, ligesom alle kildeangivelserne er anført i noterne.

Ved hjælp af oplysningerne i denne bog og dens mange oversigtstavler kan de tusindvis af efterkommere af 4 af egnens fremtrædende slægter, hvorom der tidligere er udgivet slægtsbøger, nu følge enkelte grene af deres forslægt tilbage til 1458! Det drejer sig om efterkommerne i flg. slægtsbøger: *Adslev-slægten*, *Perritshave-slægten* og *Irup-slægten*.

I bogen om gårdene på Haderslev-egnen fremlægges lister over fæstere og ejere i tiden 1531-1753 for de mange gårde i sognene Aller, Fjelstrup, Grarup, Halk, Hejls, Starup, Tyrstrup, Vonsbæk, Øsby og Åstrup. Kilderne hertil er de mange bevarede jordebøger fra Haderslev Len og Amt. Det har kostet års arbejde at gå dette vældige materiale igennem. Der redegøres for gårdenes historie frem til 1753, og fra tiden derefter findes lettere tilgængeligt og fyldigere materiale på vore arkiver, så de fleste selv kan fortsætte arbejdet op til vor tid. Bogen indeholder et fyldigt navneregister og en grundig ordforklaring.

Ingen af de to bøger kan læses som romaner. Men har man interesse for de pågældende egnes gårde og slægter i ældre tid kan ingen af de to bøger undværes.

Anton Blaabjerg

«Liimfabrikken» på Amagerbro. Et industrieventyr fra forrige århundrede efter Lauritz Peter Holmblads optegnelser. Kommenteret og suppleret af Erik Husted. (Særudgave af artikel i Erhvervshistorisk Årbog 1996). Forlaget Ama'r, Amagerbrogade 133, 2300 København S. 1997. 109 s. ill. i s/h & farve, hft. ISBN 87-8752-003-7. 120 kr.

Den 22. september 1849 fik L. P. Holmblad af sine to gamle venner Andreas Holmblad (hans farbroder) og Julius Sick en protokol, hvori han kunne indføre bidrag til «Liimfabrikken»s ejendoms historie. En ejendom, der havde været i familien Holmblads eje siden 1811. L. P. Holmblad havde fra 1837 ledet virksomheden, som var en blandt flere i det Holmbladske forretningsimperium. Først på vegne af sin moder, men fra 1841 på egne vegne.

Protokollen indledes af et afsnit om tiden før og omkring L. P. Holmblads overtagelse af «Liimfabrikken» forfattet af Andreas Holmblad, men indskrevet af J. Sick. Fra 1841 til 1889 føres protokollen af L. P. Holmblad selv, der dør 16. november 1890. Igennem teksten kan vi i stort og småt følge fabriksanlæggets udvikling plus diverse Holmbladske aktiviteter i København og på Amager. Her gives et indblik i indførelsen af dampmaskiner samt byggerier, møller, haveanlæg, limfremstilling, ægteskaber, børn og lokalpolitik på Amager. L. P. Holmblad er ikke en følelsesladet beretter, men glæden over virksomhedernes fremgang, familiens gode relationer og ikke mindst kongefamiliens besøg i hans sidste leveår er tydelig; telegrammerne fra de kongelige er indklæbet i protokollen.

Udgivelsen af L. P. Holmblads optegnelser skyldes prokurist Erik Husted, ansat i Amagerbanken, som i dag har sit hovedsæde i «Liimfabrikken». Han fandt optegnelserne i forbindelse med forberedelserne til Amagerbankens 90 års jubilæumsudstilling i 1993 og indså straks deres historiske betydning. Som mange gange før har Husted gjort et virkelig godt stykke arbejde. Optegnelserne er udgivet i sin fulde tekst, dog med moderne retskrivning, som gør den letlæselig. Husted har skrevet noter til teksten samt et efterskrift, og her kommer hans meget store viden både om Amagerbros historie og Københavns ditto til god nytte. Han kommer langt omkring i slægtsrelationer, lokalhistorie og bygningshistorie. Noterne gør protokollen lettere tilgængelig for ikke lokalkendte og bogen mere egnet til at blive læst som generel kulturhistorie om en mand og hans virke.

Bogens illustrationer er et kapitel for sig selv. Det er lykkedes Husted at få adgang til farvegenivelser fra de 20 tallerkener i det stel, som L. P. Holmblad fik på sin sølvbryllupsdag 22. september 1871. Motiverne forestiller ejendomme, som Holmblad ejede eller havde tilknytning til. Stellet er malet på Den kongelige Porcelænsfabrik, og dets motiver er

ikke tidligere offentliggjort. De er meget fine, og sammen med de andre illustrationer både i farver og s/h bidrager det til en flot bog. Erik Housteds egenhændige udarbejdelse af kort over «Liimfabrikken»s grund er også meget givtige. Et enkelt stænk malurt i bægeret er det, at bogen kun er hæftet; den fortjener en indbinding, Erik Husted har nemlig skabt et kvalitetsprodukt.

Lisa Elsbøll

Thorkild Kjærgaard: Fremskridtets mænd. En udstilling af skydeskiver fra det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, 1997, 144 s. hft. ISBN 87-87237-679. 175 kr.

Fremskridtets mænd er blevet til i forbindelse med en særudstilling på Frederiksborg museum i sommeren 1997. Udstillingen bestod af 409 skydeskiver fra det københavnske skydeselskabs samling på ca. 2000 skiver. Kataloget indeholder en kort, men instruktiv indledning om skydeselskabets og skydeskivernes historie efterfulgt af korte beskrivelser af hver enkelt af de udstillede genstande.

Det københavnske skydeselskab, hvis oprindelige navn var Danske Kompagni, kan føres tilbage til 1400-tallet. Selskabet havde fra 1751 til 1948 til huse på Vesterbro, hvor det har sat sig varige spor i form af Københavns Bymuseums bygninger og »den gotiske skydemur«. I de sidste 50 år har selskabet haft domicil på Sølyst ved Klampenborg.

Det har i 250 år været tradition, at alle nye medlemmer af selskabet forærede en malet skydeskive. Mange af de ældste skiver er imidlertid skudt i stykker. I 1811 blev det derfor besluttet, at de nye medlemmer for fremtiden skulle levere to skiver, hvoraf kun den ene blev anvendt til skydning.

Skydeselskabet har altid haft stærk repræsentation fra erhvervslivet. I de første århundreder var håndværksmestrene i flertal, og der var endnu en del af dem i 1800-tallet. Men siden slutningen af 1700-årene har selskabet været domineret af store handelsmænd og efterhånden også af folk i industrien og finansverdenen. I 1800-tallet havde det også et betydeligt antal medlemmer inden for militær, kultur og forvaltning. Endelig har alle regenter siden Christian III – samt mange andre fra kongehuset – været medlemmer af selskabet.

Ingen af skydeskiverne er helt ens, men de kan inddeles i forskellige typer. Thorkild Kjærgaard har derfor valgt at tematisere sit katalog. Han begynder med kongehuset og fædrelandet. Han bruger her skydeskiverne til at dokumentere Dannebrog's fremmarch i privatsfæren i første halvdel af 1800-tallet. Herefter følger et afsnit om livet i Skydeselskabet, hvor læseren bl.a. får en redegørelse for de særlige ceremonier, der er forbundet med den ugentlige skiveskydning og den årlige kongefugleskydning.

Talrige skydeskiver gør brug af de klassiske symboler for handel, søfart og håndværk. Og disse symboler anvendes stadigvæk, omend i nye variationer. En skydeskive fra 1996 viser således »Bertel Thorvaldsens Merkur-statue fire gange a la Andy Warhol«. Men de romerske guder kunne også bruges med fantasi for 200 år siden. Købmand Ludwig Köppens skive fra 1805 forestiller således en sovende Merkur, der sidder på en kanon, som er rettet mod et engelsk skib. På denne måde illustrerede Köppen, at det var svært at drive handel, når farvandet var fyldt med engelske krigsskibe!

Katalogets to største afsnit handler om udviklingen i det københavnske bybillede siden 1750 og nærbilleder af københavnske arbejdspladser i samme periode. I modsætning til mange andre Københavns-billeder har praktisk taget ingen af skydeskivernes illustrationer et nostalgisk præg. Tværtimod: »Man afbilder med glæde og stolthed nye bygninger, nye fabrikker med rygende skorstene, nye forretninger og nye villaer«. Først i 1980'erne og

90'erne forsvinder industrianlæggene og bykvartererne helt fra skydeskiverne. »Det er som om en vis tvivl om udviklingens uimodsigelige fortræffelighed har meldt sig hos fremskridtets mænd«, skriver Kjærgaard. Men måske er det blot fremskridtets og udviklingens symbolik, der har ændret sig ...

Thorkild Kjærgaard beskriver skydeskiverne fra mange kendte fabrikanter og finansfolk såsom Holmblad, Hirschsprung og Gedalia. Men nogle af de mest interessante skydeskiver er leveret af mindre kendte entreprenører og håndværksmestre. Det drejer sig bl.a. om muremester Christian Peter Wienbergs skive fra 1897, der belyser anlæggelsen af Statens Museum for Kunst. Museet var netop færdigbygget, da Wienberg gav skive, men den stolte entreprenør har fundet mere behag i at fremvise en tidlig fase af byggeriet.

Men man kan også leve godt af at nedbryde fortidens spor. Det gjorde entreprenør Villy Petersen, der blev optaget i skydeselskabet i 1972. Han udførte nedrivningsarbejde for det erhvervsliv, der »er nådesløst over for anlæg, som ikke er fuldt effektive«. Skydeskiven viser en detonator og et par arbejdere i gang med at smadre en ældre bygning. Billedet er i øvrigt placeret på forsiden af katalogets planchesamling, hvad der utvivlsomt er ment som en provokation.

Kataloget afsluttes med en række mindre temaer: »Den nordatlantiske verden: Island og Færøerne«, »Kolonier og fjerne lande«, »Navneallegorier«, »Portrætter«, »Dyr« og til sidst »Kavalkade over 25 årtiers skydeskiver« (en oversigt, der primært har til formål at give indtryk af »den æstetiske langtidsudvikling«). Herefter følger en fyldig litteraturoversigt og et omfattende register.

Fremskridtets mænd er et fortrinligt eksempel på, at et udstillingskatalog kan læses med stort udbytte, længe efter at den pågældende udstilling er taget ned. Thorkild Kjærgaard har leveret mange fine og perspektiverende analyser af skydeskivernes indhold og formsprog, og en stor del af de 409 katalogartikler slutter med præcise litteraturreferencer. Kjærgaard har dermed gjort en stor indsats for at udbrede kendskabet til den fornemme samling, der fortjener at blive udnyttet langt mere i den kultur-, lokal- og personalhistoriske forskning, end det hidtil har været tilfældet. Det er blot ærgerligt, at kataloget kun indeholder reproduktioner af ca. 1/5 af de omtalte skydeskiver, og at de fleste af disse gengivelser er i så beskedent et format, at det visse steder kan være svært at se de detaljer, der beskrives i teksten. Denne disposition skyldes formentlig, at alle skydeskiver, der er blevet til før 1985, allerede er reproduceret af Aage Langeland-Mathiesen (1934) og Steffen Linvald (1986).

Jørgen Mikkelsen

Danske Forstkandidater 1897-1996. Af Svend Balslev. Udgivet af Danske Forstkandidaters Forning, 1997. 255 s. s/h ill. Indb. ISBN 87-986508-0-7. 285 kr.

Smuk og gedigen indbinding, trykt på godt papir, et klart afgrænset emne og en overskuelig opsætning og typografi præger Svend Balslevs seneste udgivelse indenfor dansk skovbrugs personalhistorie. Sammen med Balslevs tidligere udgivelser *Danske Forstkandidater 1786-1860* (1986) og *Danske Skovfolk* (1989) samt de ældre stater *Danske Forstkandidater 1861-1936* (v. Chr. Gandil 1936), *Danske Forstkandidater 1890-1955* (v. Aksel Thyssen 1956) samt *Danske Forstkandidater 1920-1982* (v. Erik Lenchler Larsen 1983) foreligger nu et yderst tætmasket og fyldigt biografisk stof. Som det anføres i nærværende titel medtages biografier over alle danske forstkandidater, der tog afgangseksamen i årene fra 1897 til og med 1996. Det er blevet til flere hundrede biografier, langt de fleste fyldige og mange ledsaget af et portrætfotografi og oplysninger om en erhvervsorienteret karriere. Som et minimum er der altid oplyst fulde navn, fødeår og kandidatårgang, og så vidt anmelderen

kan konstatere er alle blevet medtaget. Såfremt den biograferede har været medtaget i en af de tidligere udgaver, gives der henvisninger hertil.

Blandt de danske forstkandidater findes der også kvinder, men de er få, og faget er fortsat mandsdomineret. Det er således først i midten af 1980'erne, at man møder to piger på én kandidatårgang. Blandt de første kvindelige forstkandidater kan nævnes Inge Sophie Boserup (f. 1912) fra årgang 1938, Gerda Elisabeth Sorterup Jensen (f. 1915) fra årgang 1940, Elisa Ester Myrth (f. 1921) fra årgang 1951 og Kirsten Syrach Olesen (f. 1933) fra årgang 1960. Ofte kom disse piger fra forstkredse, og flere af dem blev da også gift med mænd indenfor land- og skovbruget.

Svend Balslev og Danske Forstkandidaters Forening har således fået skabt en smuk og værdifuld håndbog, der også bør vække interesse i en lidt bredere kreds.

Tommy P. Christensen

Danske middelalderforskere – en oversigt (Skrifter udgivet af Institut for Historie ved Københavns Universitet, bind 19). Ved Henrik Lerdam. Museum Tusulanums Forlag, København 1998, 162 s. ISBN 87 7289 485 7. 166 kr.

Denne bog er blevet til på initiativ af styringsgruppen for Statens Humanistiske Forskningsråds netværk om *Danmark og Europa i senmiddelalderen*. Tanken var oprindeligt at udarbejde en duplikeret oversigt over danske forskere med speciale i senmiddelalderen. Styringsgruppen besluttede imidlertid at udvide projektet til at omfatte alle de personer, »der arbejder professionelt med middelalderen eller har publiceret videnskabeligt på området«. Historikerstaten *Danske Historikere* fra 1965 har tjent som forbillede.

Bogen omfatter ca. 320 danske forskere. De er uddannet inden for mange forskellige fag (historie, arkæologi, kunsthistorie, filologi etc.). Mange er ansat ved universiteter, museer og arkiver, men der er også adskillige repræsentanter fra gymnasierne og centraladministrationen samt enkelte studerende. Fortegnelsen omfatter således ikke bare de personer, der har middelalderforskning som deres primære arbejdsområde, men også en del, der blot dyrker det som bibeskæftigelse. Det fremgår dog af forordet, at visse forskere har undladt at reflektere på de spørgeskemaer, der ligger til grund for bogens oplysninger.

Hver af forskerne præsenteres med navn, stilling, akademisk grad, fødselsår, post- og e-mail-adresser samt telefon- og faxnumre. Derefter er der oplysninger om interesse- og forskningsområder, et udvalg af publikationer, faglige tillidshverv samt andre faglige aktiviteter såsom udgravnings- og udstillingsvirksomhed. Bogen afsluttes med et emneregister.

Bogen har primært til formål at give et indtryk af dansk middelalderforsknings nuværende stade og at gøre det lettere at etablere kontakter mellem middelalderforskere på tværs af fag- og institutionsgrænser. Men de mange konkrete oplysninger om hver enkelt forsker gør, at bogen har interesse langt uden for middelalderforskningsmiljøerne.

Jørgen Mikkelsen

Gunner Schaumburg-Müller: Slægtsbog for Pastor Ferdinand Schaumburg Müller og hustru Actonia Hass. 156 s. Eget Forlag. 1993. 245 kr.

I et oplag på kun 90 eksemplarer udsendte Gunner Schaumburg-Müller ved årsskiftet 1993/94 denne smukt udstyrede slægtsbog i A4-format. Den omfatter de to ægtefællers respektive anetavler samt en fælles efterslægtstavle.

Ferdinand Schaumburg Müller, der senere blev sognepræst, er født i København 1810 som søn af klædehandler Jens Christian Müller og hustru Mariane Henriette Charlotte Schaumburg, der gennemlevede en økonomisk turbulent periode. De fædrener aner er so-

lide jyske landbrugere og møllere omkring Aulum, moderen er født uden for ægteskab i Ålborg med en løjtnant Leopold Heinrich Schaumburg (Schomburg) som fader. Ironisk nok er det denne slægt, der kan føres længst tilbage, nemlig til de sønderjyske slægter med tilknytning til herredsfoged Nis Henrichsen på Haistrupgård. Som et kuriosum kan nævnes, at Ludolf de Bährs hustru muligvis er beslægtet med Wladimir Iljitj Lenin gennem slægten Blank (Blanch), men som forfatteren skriver: »Der ligger nok en del forskning forude, før vi kan begynde at tale om en onkel Wladimir«.

Actonia Hass' aner, der alle synes at komme syd fra, er hurtigt overset, idet ingen af dem kan føres længere tilbage end til bedsteforældrene, født mellem 1735 og 1753.

Anetavlerne er suppleret med redegørelser for sidelinjer samt kulturhistoriske afsnit, oversigtstavler og gode registre. En teori om en af anernes mulige afstamning er meget prisværdigt henvist til en note.

Efterkommer-oversigten er en ny udgave af *Slægten Schaumburg-Müller 1810-1986* fra 1986 med tilføjelser og rettelser. Opstillingsprincippet, som er en variant af indrykningsprincippet, er ikke særlig overskueligt, men man hjælpes godt på vej af to oversigtstavler, en entydig nummerering og de gode registre. Blandt de indgifte slægter kan nævnes Holbek, Lund og Unmack.

Der er mange måder at udgive sin slægts historie på. Ud over det anførte ovenfor kan nævnes, at der også er givet plads til nogle refleksioner over slægtsforskning og individets status i forhold hertil. Schaumburg-Müllers slægtsbog er absolut tiltalende og har formentlig også været overkommelig at producere. Det kan anbefales at stifte nærmere bekendtskab med den.

Hans H. Worsøe

Anne Løkke og Anette Faye Jacobsen: *Familieliv i Danmark 1550 til år 2000*. Forlaget System, 1997. 280s. ill. i s/h. og farve. ISBN: 87-778 326 55. 275 kr.

Forlaget System er især kendt for udgivelsen af lærebøger til gymnasiet og på handelsskoleniveau, og den her foreliggende bog hører da også til denne kategori, men påberåber sig en større almen interesse. Emnet »Familieliv i Danmark« i netop den periode, hvorfra slægtsforskerne kan forvente at finde stof, kan vel heller næppe være mere centralt for dette tidsskrifts læsere.

Der er ikke tale om nogen helt ny bog, men 3. gennemreviderede udgave af samme forfatteres *Familieliv i Danmark 1600 til 1980erne* fra 1986. Om de foretagne forandringer skriver forlaget:

»Billedstoffet er delvist fornyet, og mange af billederne er i farve. Bogen vil være særdeles anvendelig i forbindelse med ikke-skriftlige kilder. Det ældste stof er udvidet, så det bliver lettere at opfylde kravene til opgivelser før 1750. Det moderne stof er styrket og ajourført, hvorved bogen i endnu højere grad lægger op til debat om nutidens familie«.

Undervisningsaspektet understreges således også tydeligt her, selvom der fortsættes: »Målgruppe: Bogen kan anvendes af alle med interesse for udviklingen i familielivet i Danmark gennem de sidste 500 år. Bogen er desuden velegnet til brug på gymnasier ...«

Bogen falder i to afsnit: Familiens historie (s. 7-118) og hovedafsnittet: Kilder (s. 120-280). Bogens tekst bærer tydeligt præg af, at forfatterne tilhører den generation af historikere, der er præget af 1968-strømningerne. Dette gør sig gældende i såvel terminologien (det feudale samfund etc.) som i de nyeste afsnits valg af kilder og behandlingen af ting som seksualiteten. Den historiske tekst i de ældre afsnit er meget kortfattet og kan derfor ikke undgå en del generaliseringer, som man godt kan sætte spørgsmålstegn ved. For eksempel hedder det s. 15: »Hver landsby hørte under et gods«, hvilket jo nok må siges at

være en sandhed med modifikationer. Det gælder også visse billedtekster f.eks. til Jens Juels billeder af »Bønder på vej til arbejde«, som viser sjællandske bønder ved Neder Dråby – et jysk billede ville være meget anderledes. For summarisk er også behandlingen af de helt centrale spørgsmål flergangs-ægteskaber (s. 27f) og børn uden for ægteskab, hvor tekst og litteraturliste viser manglende benyttelse af bl.a. Georg Hansens grundlæggende *Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. Århundrede* (1957). Selvom de nyeste afsnit er fyldige, har man ikke fået den allerseneste udvikling med, når man (s. 111) konstaterer: »I de sidste 30 år er der blevet flere og flere parforhold, flere og flere ægteskaber – men også stadig flere af dem opløses.« Selvom det sidste forbehold antyder det, fremgår det ikke, at flere og flere i dag lever alene. Single, som det hedder på nudansk. Fra 1960 til 1997 steg antallet af husstande, der kun havde én beboer fra 16% til 36,4% med stærk koncentration i Østdanmark.

Illustrationsmaterialet er gennemgående velvalgt og betydeligt bedre gengivet end i 1. udgaven. En række fine farvebilleder lever meget op. Men hvem har dog rådgivet ved valget af et rædselsfuldt popart-billede til forsiden af den nye udgave. Det vil skræmme et stort antal seriøse læsere langt væk!

Det store afsnit med kilder rummer mange særdeles læseværdige og oplysende eksempler, naturligvis afhængigt af de skiftende tiders kildesituation. Fra den ældre tid kunne man godt have ønsket sig teksterne suppleret fra nyere kildepublikationer som f. eks. *Vonsild kirkebog 1659-1708* (udg. 1982) og fra den nyere tid et fyldigere udvalg af ikke-arbejdertekster. Litteraturlisten synes i øvrigt at være rimeligt ajourført, og stikordsregisteret giver gode indgange.

Benyttet med sund fornuft – og det skal al litteratur jo – kan bogen således give såvel personalhistorikeren som slægtsforskeren ny viden om et centralt emne og nye impulser. Hvis den også kan inspirere til, at *familien* bliver mere trukket frem, end tilfældet er i mange slægtshistoriske fremstillinger, som ofte består af skildringer af løsrevne individer, ville det være fint.

Hans H. Worsøe

Holger Rasmussen: Lønligt Liv er Lykkeligt. Bernhard Olsen som kulturhistoriker. Landbohistorisk Selskab, Odense 1997, 90 s., hft. ISBN 87-7526-162-6. 148 kr.

Bernhard Olsen spiller en central rolle i dansk museumshistorie. Han grundlagde Dansk Folkemuseum (senere kendt som Nationalmuseets 3. afdeling) og Frilandsmuseet i hhv. 1885 og 1897 og stod i en årrække i spidsen for begge museer. Bernhard Olsen, der var født i 1836, var uddannet på Kunstakademiet og havde desuden stået i lære på et xylografisk værksted. Fra 1868 til 1885 var han artistisk direktør for Tivoli, og i samme periode fungerede han som kostumier ved forskellige københavnske teatre.

Omkring 1860 blev Bernhard Olsen tilknyttet *Illustreret Tidende* som tegner og skribent. Nogle af hans første bidrag til dette tidsskrift var forskellige skildringer fra krigen i 1864, hvor han selv deltog som officer. Senere fandt en lang række rejsebeskrivelser fra ind- og udland samt adskillige artikler om bondekultur og museumsgenstande vej til bladets spalter. Men Olsen skrev også til mange andre tidsskrifter, ligesom han udarbejdede talrige museums kataloger og -vejledninger og et betragteligt antal leksikonartikler til *Salmonsens leksikon*. Derimod fik han aldrig tid til at skrive større værker.

I 1979 udgav Holger Rasmussen en bog om Bernhard Olsens liv og virke. Denne fremstilling indeholder en fortegnelse over alle skriftlige arbejder fra Olsens hånd. I nærværende bog – der formentlig er udgivet i anledning af Frilandsmuseets 100-årsjubileum – har Rasmussen samlet en række artikler og breve, der belyser forskellige sider af muse-

umspionerens liv. Udvalget viser, at Bernhard Olsen både var en kyndig kulturhistoriker, en fin iagttagere og en særdeles velformuleret skribent. Fra det museale område skal især fremhæves de tre længere artikler »Eremitager og Servanter« (om udbredelsen af eremitageborde på danske og udenlandske slotte i 1700-tallet), »Klæder og Klæders Navne paa Vandring« (om hvordan betegnelser på forskellige beklædningsgenstande kan udvikle sig over tid og sted) og »Masker, Moucher og andre Moder« (der bl.a. giver et overblik over maskens historie). Sidstnævnte artikel slutter med den interessante iagttagelse, at modens væsen ikke er flygtighed, men stabilitet: »En Mode staar fast i sin Hovedform i Hundreder af Aar, men den ændrer det uvæsentlige aarlig«. Parykken holdt sig således i ca. 150 år, og »Vor nuværende Klædedragt, Tredelingen med Kjol, Vest og Bukser er over to Hundrede Aar gammel«.

Den mest læseværdige del af bogen er imidlertid de mange rejseskildringer. Bernhard Olsen fortæller bl.a. om kræmmermentaliteten i domkirken i Köln, den tyske civilbefolkningens »ligelig[e] Blanding af Beundring og Ærefrygt« for landets officerskorps (en oplevelse fra en ventesal på en station), parisernes søndagsture til restauranter i trækroner (!), spillere og prostituerede i Monte Carlo og sidst, men ikke mindst, den fascinerende arabisk-inspirerede arkitektur i Spanien. Olsens tolerancetærskel var derimod ikke så høj, når det drejede sig om fremmed musik. Ved verdensudstillingen i Paris 1878 aflagde han visit i en tunesisk café, men besøget blev af kort varighed på grund af det orkester, der spillede bagest i salen. »Det burde spille i Helvedes Forgaard for de Sjæle, der have musikalske Synder paa deres Samvittighed«, bemærkede han.

Artiklerne og brevene vidner om et stort videbegær og et stærkt behov for at videregive sine oplevelser. Men det kunne være svært at rumme det hele, når man besøgte nye spændende seværdigheder hver eneste dag. »Jeg er som det aabne Pølseskind, der stadig fyldes fra den ene Ende, mens det kostelige Indhold drives ud af den anden«, skrev han til sin museumskollega Emil Hannover under et ophold i Toledo i 1904. Men han glædede sig dog over, at postkortene kunne fastholde en del af sansendtrykkene.

Der er ikke noget at sige til, at Holger Rasmussen og Landbohistorisk Selskab er faldet for fristelsen til at (gen)udgive en del af Bernhard Olsens tekster. Den redaktionelle indsats står imidlertid langt fra mål med kvaliteten af Olsens arbejder. Baggrundsbeskrivelsen af museumsmandens liv er ret kortfattet og fyldt med længere citater, der i flere tilfælde ikke forekommer særligt velvalgte. Dertil kommer, at redegørelsen er temmelig indforstået. Således forudsætter Holger Rasmussen, at læseren kender de vigtigste af periodens kunsthistorikere og museumsfolk såsom Francis Beckett, Camillus Nyrop og Arthur Hazelius. Ligeledes bliver »Kunstnerforeningen af 18. November« og »Panoptikonbygningen« omtalt uden nærmere præsentation. Holger Rasmussen har heller ikke fundet det umagen værd at give læseren baggrundsoplysninger om de tidsskrifter, hvorfra der er gengivet artikler; dette kunne have givet en større forståelse for, hvorfor den enkelte artikel har fået netop denne udformning. Det er også så som så med kommentarer til de enkelte artikler og breve. Det ville ellers have været naturligt at supplere i alt fald de længere museumsartikler med en redegørelse for forskningens nuværende stade på de pågældende områder. Endvidere kunne flere af de emner, der omtales i rejseberetningerne, have fortjent en kommentar. Dette gælder bl.a. for Istedløven, der beskrives på denne måde: »... en anden Helligdom, som vor Tids Hunnerkonger har krænk, paa de tusinde danske Mænds Grav paa Flensborg Kirkegaard, hvis Mærke nu staaer i Berlins Tøihusgaard« (artikel fra 1867-68). Endelig skal det bemærkes, at stort set alle de 15 billedtekster – der hver især er relateret til én af Olsens tegninger – kun består af uddrag fra de omstående artikler. Den mangelfulde bearbejdning af stoffet bevirker, at bogen indesteds fremstår som en helhed. Derimod kan bogen betragtes som et nyttigt bilag til

Holger Rasmussens tidligere arbejder om Bernhard Olsen – deriblandt artiklen i *Dansk Biografisk Leksikon* (3. udg.), der giver et væsentligt bedre overblik over Olsens karriere og indsats for dansk museumsvesen.

Jørgen Mikkelsen

Jacob Thode Ræder: Kærlighed i Kiel – Af en dansk officers efterladte papirer 1825-28. Udgivet af Agnes Ræder Clausen. 88 sider ill. – I kommission hos Grevas forlag. ISBN 87 7235 616 2. 125 kr.

Erindringer og dagbøger har jeg altid syntes var interessant læsning, fordi jeg gennem dem trængte ind i et andet menneskes sind og så vedkommendes liv og omgivelser gennem hans eller hendes øjne. Erindringer, skrevet på afstand af begivenhederne, har ofte en tendens til at forklare og retfærdiggøre hovedpersonens handlinger, mens dagbøgerne ofte er ligeså subjektive, men mere umiddelbare. Til gengæld er det de færreste mennesker, der skriver så fængslende, at dagbøger kan læses for deres egen skyld.

Agnes Ræder Clausen har udgivet nogle af sin tipoldefars efterladte papirer. Tidligere er andre af hans erindringer udgivet i 1912 som bind 16 i Gyldendals serie *Memoirer og Breve*. Forfatteren og hovedpersonens baggrund er som følger: født i Norge 1798, på Landkadetakademiet som 13-årig, page hos Frederik 6., kaptajn, senere oberst og lærer ved den Kgl. Militære Højskole. Død 1853 af kolera.

De nu udgivne erindringer beskriver tipoldefaderens oplevelse af en forlovelse, dens forløb og dens brud, altså et meget kort forløb i hans liv. Han var da ung officer, i slutningen af 20-erne, og beskriver i papirerne ganske lidt af sin dagligdag, men så meget mere sin forlovede, Elise v. Brockdorff, hendes familie og den selskabelige og familiemæssige omgang, han havde, med denne familie. Han tegner et billede af sig selv som den ridderlige officer, hvem intet kan bebrejdes, mens han er særdeles kritisk over for andre. Det er et partsindlæg og skal læses som sådan.

De familier, hvis forfædre og -mødre har skrevet erindringer, er heldige, da det gør det muligt at tegne et mere helstøbt billede af de afdøde personer, end det er muligt at gøre med udgangspunkt i de offentlige arkiver alene. Alt i alt var Jacob Thode Ræders liv spændende, hvad man kan overbevise sig om ved at læse hans korte biografi i *Dansk Biografisk Leksikon*. Jeg vil dog tro, at det primært er efterslægten, der har glæde af netop disse erindringer i deres helhed, da de er meget personlige. Det bedste ville nok være, at erindringerne i bearbejdet form bruges som brikker til en biografi, hvor forfatteren kan fremhæve såvel de tidstypiske som de personlige aspekter.

Poul Steen

Frihed det bedste guld. Johannes Rosendahls liv i højskole og modstandskamp. Af Poul Nyboe Andersen. Odense Universitetsforlag, Odense, 1996. 294 s. m. s/h ill. Indb. ISBN 87-7838-217-3. 225 kr.

Johannes Rosendahl var ældste søn blandt fire. Hans far var præst i metodistkirken, og bogen fortæller lidt om faderens familie, det vil sige forældre og deres søskende, der mærkeligt nok ikke alle hed Rosendahl. Hans far var blandt 14 søskende, hvoraf de 12 blev voksne, og de havde fire forskellige efternavne, idet bedstefaderen hed Mads Christian Nielsen og kom fra en lille samling gårde og husmandsbrug, der hedder Rosendal. Deres navne var Christiansen, Madsen, Rosendahl og Rosendal.

Biografien er skrevet af en af hans gamle venner Poul Nyboe Andersen, og den giver ikke alene en redegørelse for Johannes Rosendahls liv, men også et godt indblik i hans tanker ved direkte citater af taler, foredrag og artikler.

Han kom fra et stærkt religiøst hjem, men hans indtræden på Århus Katedralskole, hvor han begyndte i mellemskolen, gjorde, at han var på vej væk fra metodismens sødlnede og sværmeriske fremtræden. Han diskuterede blandt andet med Jens Otto Krag i *Gymnasiebladet* 1931-32, og det var dengang man sagde »De« til hinanden og brugte efternavn, og således også mellem venner. Det hed for eksempel Rosendahl og Nyboe i tiltale i gymnasietiden. Han kom til at studere i København og blev et ivrigt medlem af foreningen »Aldrig mere krig«, og heldigvis for ham blev han kasseret ved sessionen, så han ikke som militærnægter skulle ud at hugge brænde ...

Efter at han i 1938 blev cand. polit., blev han ansat som lærer ved Rødding Højskole, og han blev ligeledes medarbejder ved *Kristeligt Dagblad* indtil 1941. Derved kom han ind i den højskoleverden, der havde været helt fremmed for ham tidligere.

Uheldigvis faldt elevtallet betydeligt ved krigsudbruddet i efteråret 1939, og som ugift måtte Rosendahl være en af dem, der måtte forlade skolen, men allerede fra nytår kom han dog atter tilbage til Rødding.

Han hørte til den store del af Danmarks befolkning, der havde været præget af 30-ernes pacifistiske toner og som var ubekymret for Tysklands oprustning og nazismens fremkomst. Han var en beundrer af højskoleforstanderen Hans Lund, der hele krigen igennem forblev ved sit pacifistiske præg, mens Rosendahl dog ændrede sin indstilling.

Da den 9. april 1940 kom, så han blot situationen som sønderjyderne efter 1864. Det, der var sket, var blot et militært nederlag, fordi vi ikke ville forsvare os, og herefter måtte det dreje sig om det danske sind, hvilket måtte blive en langvarig kamp, hvor vi ville vinde til sidst. Man kan, som knyttet til en helt anden gruppe af mennesker i Danmark, undre sig over den naivitet, der blev lagt for dagen, og man ser da også, at Rosendahl, Hans Lund og de andre, som nævnes i forbindelse med ham, hørte til en helt anden kreds af højskolefolk end dem, undertegnede kender, som for eksempel Robert Stærmosé, der aldrig nævnes, ligesom Dansk Samling åbenbart var et ukendt begreb for ham.

Det gjaldt blot om at tie og tåle, så skulle befrielsen nok komme af sig selv. Mon ikke dette var tanken for alle pacifister og medlemmer af Det radikale Venstre.

Den 26. november 1941 noterer han dog i sin dagbog, at der åbenbart må være sket noget uden for Højskolens mure, idet han ser det som et nederlag, at Danmark underskrev Anti-komintern pagten. Rosendahl havde dog stadig troen på det gode, og at man ikke skulle kæmpe aktivt mod det onde, og tilsyneladende er det først jødeforfølgelserne i 1943, der ændrede hans indstilling. Forinden havde tyskerne også været på højskolen den 29. august og arresteret Hans Lund som gidsel. Lund kom dog fri igen efter jødeaktionen, men tyskerne havde været for at arrestere nogle af Rosendahls bekendte, nogle jødinder på Vejle-egnen, og dette sidste har nok været den umiddelbare årsag til hans ændrede indstilling til kampen.

Der efter var han så heldig, at han blev opsøgt af en person fra Frode Jakobsens organisation »Ringene«, og han blev tillidsmand for »Ringene« i Rødding. Han har siden skildret sit arbejde som modstandsmand i et årsskrift fra Søhus Højskole i 1965. Artiklen hedder »Natarbejde«. Desuden er den genoptrykt i Richard Andersen og Ole Wivels *Dagværk og natarbejde* i 1995.

Hans første arbejde gjaldt illegale blade. Nyboe Andersen fortæller her om modstandsbevægelsens arbejde i Sønderjylland med den unge bankmand Svend Hoffmann (Hans), der undgik arrestation den 26. maj 1944, da han tilfældigvis var i Viborg, da tyskerne foretog en razzia mod Ringens medarbejdere. Rosendahl kom dog også med i en gruppe, der lavede sabotage, og en af hans første aktioner var den 13. februar 1945. Der efter kom han i ledelsen af Region III (Sønderjylland) som repræsentant for »Ringene«, men den 19. april 1945 blev også han arresteret af Gestapo og ført til Staldgården i Kol-

ding, hvor han blev torteret, men takket være den hurtige fred den 5. maj slap han med dette ophold.

I de år, hvor Rosendahl var tilknyttet »Ringene«, og hans pacifistiske indstilling havde ændret sig, kom han kun dårligt ud af det med Hans Lund, og dette misforhold varede indtil 1948, da Rosendahl blev gift med datteren Aase Lund. Fra 1946 kom han fra Røding til Andelsskolen. Han havde haft tanke om at emigrere til Sydafrika eller Belgisk Congo, og i Andelsskolens skrift fra december 1946 giver han udtryk for sine tanker om den barnagtige idealisme, han havde haft i 30-erne.

Som medlem af Region III's ledelse havde han i øvrigt været medarrangør af det store møde på Skamlingsbanken den 24. juni 1945, hvor over 100.000 mennesker var forsamlede. Ligeledes deltog han i arrangementerne, da mindesmærket for Region III's faldne blev indviet den 2. maj 1948, og for møderne på Skamlingsbanken den 5. maj 1955 og den 20. juli 1964, da generaldirektøren for Danmarks Radio Hans Sølvhøj var hovedtaler.

Sølvhøjs tale bragte imidlertid Rosendahl i harnisk, da Sølvhøj havde talt om det forstemmende i, at en følelsesbårn animositet mod den unge vesttyske Forbundsrepublik stadig eksisterede i landet. Her svarer Rosendahl hårdt, at vor afstandtagen ikke er begrænset til det politiske, men at vi afviser tysk væsen i det hele taget som værende os fremmed.

Fra den 1. august 1948 bliver Rosendahl rejsende sekretær i Grænseforeningen med den opgave at arrangere møder i Sydslesvig, hvorefter han fra 1952 bliver ansat ved Sønderborg Idrætshøjskole og i årsskriftet går i rette med marxismen. Først i 1955 bliver han forstander for en højskole, nemlig Søhus, hvor han er til 1967, da han bliver forstander for Andelsskolen til sin død i efteråret 1969.

I de sidste ca. 100 sider i biografien giver Nyboe Andersen eksempler på Rosendahls foredrag og brevslinger af betydning for hans indstilling overfor livet og verden i det hele taget. Rosendahl var jo stærkt optaget af historien og af den danske litteratur, og derfor er det intet under, at han specielt har kastet sin lidenskab på Karen Blixen, med hvem han har en længere brevsling, der er interessant set ud fra begge parter. Blandt andet besøgte han flere gange Rungstedlund. Politisk ses han nærmest at tilhøre Venstre, og han deltager med »en røst i den politiske debat« ved Thorkil Kristensens afgang fra Venstre, og typisk er det, som Nyboe Andersen skriver: »Når højskolefolk skal »handle«, kender de kun én udvej: at lave en resolution«. Og en sådan udarbejder Rosendahl som »et åbent brev« til Erik Eriksen.

Han er stærkt nationalt sindet og imod Danmarks tilslutning til Romtraktaten og går først ind for en tilslutning, da også England tilslutter sig. Han er også imod grundlovsændringen i 1953 på grund af § 20 om afgivelse af suveræniteten. De sidste kapitler i bogen drejer sig om Højskolen og dens frihed samt om foredragets muligheder. Men Nyboe Andersen omtaler til sidst også Hans Lund, som de begge satte utrolig højt. Til slut gengives den tale, som nyligt afdøde Richard Andersen holdt ved Rosendahls begravelse i 1969, hvor han blandt andet udtalte, at »han gjorde livet mere værd for os.« Bogen slutter med en værdifuld litteraturoversigt.

Jørgen H. Barfod

Aksel Röhling: Adrian Bekker 1719-1803. Lærhedsbeskrivelse. 213 s. ill. i s/h og f. Hft. Kopitryk 1997.

Når man indsamler samtlige kilder til en persons historie – i dette tilfælde en sydfynsk herredsfoged i 1700-tallet – og skriver dem af fra ende til anden, får man ganske automatisk en stor bog ud af det. Det er sådan kronologisk ordnet dokumentsamling. Aksel Röhling,

der er bosat i Luzern, har udsendt. Bogen er udstyret med gode kildehenvisninger, flotte farvebilleder og et nydeligt layout, men det er langt fra tilstrækkeligt til at gøre den fængslende. I stedet for den monotone dokumentophobning kunne forfatteren have valgt at belyse nogle særlige og karakteristiske sider ved Adrian Bekkers livsforløb og til gengæld ladet meget af det banale ligge. Således ville en grundig beskrivelse af Adrian Bekkers karriereforløb ikke alene have været interessant i relation til manden selv, men også set i en bredere sammenhæng.

Aksel Röhling kalder bogen »en levnedbeskrivelse«, men denne betegnelse kan man vanskeligt anvende om denne dokument- og notitssamling. Forskellen på de to genrer er vel den, at dokumentsamlingen hviler på den antagelse, at alt relevant kildemateriale er lige vigtigt, og derfor fortjener lige meget plads. Levnedbeskrivelsen – eller biografien – bygger derimod på en vurdering af hver enkelt kildes relevans og betydning set i det overordnede perspektiv, man som forfatter har anlagt.

Karl Peder Pedersen

Øvrige bøger, årsskrifter m.m. modtaget i 1996/97

- Anders Andersens erindringer – fortalt til Henning Schmalz-Jørgensen.* Gyldendal, Kbh. 1996. 208 s. m. s/h ill. Indb. ISBN 87-0027536-0. Pris kr. 275,-
- Flemming G. Andersen, Thomas Pettitt & Reinhold Schröder (Edited by): The Entertainer in Traditional and Medieval Culture. A Symposium.* Odense University Press. Odense 1997. 148 s. s/h. ill. Hft. ISBN: 87-7878-294-7. Pris kr. 150,-
- Charlotte Christensen (red.): Hvis engle kunne male... Jens Juels portrætkunst. Udgivet i anledning af udstillingen »Hvis engle kunne male... Jens Juels portrætkunst«.* Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg 6. august til 20. oktober 1996. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg/Christian Ejlers' Forlag. Kbh. 1996. 200 s. ill. i s/h og f. Indb. ISBN 87 7241 795 1. Pris kr. 275,-
- Ingeborg Christmas-Møller og Gorm Bruun Hansen (red.): Himmelvej sogns historie.* Roskilde Museums Forlag, 1995. 287 s. s/h ill. Indb. ISBN 87-88563-278. Pris: 225,-
- Dallund Slot. Af Henrik M. Jansen.* Udgivet af Rekreation Dallund Slot 1996. 36 s. ill. i s/h og f. Hft. ISBN 87 87769 82 4. Pris: 30,-
- Ole Færch: Dagmar Larsen. Nibes ukendte forfatterinde.* Privattryk. Aalborg, 1994. 40 s. s/h ill. Nikkelhæftet. Ej ISBN. Sælges i Nibe Boghandel eller fra Ole Færch. Under Lien 16, 9000 Aalborg.
- Københavns Politigård 1924-1999. Udarbejdet af ArkitekturForum ved Kell Elgstrøm og Susanne Pouline Svendsen.* Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. Kbh. 1997. 112 s. m. ill. i s/h. og f. Hft. ISBN: 87-17-06787-1. Pris kr. 168,-
- Litteraturfortegnelse 1980-85. Litteratur for slægtshistorisk interesserede. Personalhistorie. Lokalhistorie. Arkivvæsen. Udarbejdet af Ingvar Musaeus.* Udgivet af SLÆGTEN. Viborg, 1996. 120 s. Hft. ISBN 87-985050-8-4. Ekspedition: Birgit Øskov. Rolighedsvej 56, 9400 Nr. Sundby. Pris kr. 40,-
- Ingrid Markussen: Til Skaberens Ære, Statens Tjeneste og Vor Egen Nytte. Pietistiske og kameralistiske idéer bag fremvæksten af en offentlig skole i landdistrikterne i 1700-tallet.* 340 s. Hft. Odense Universitetsforlag, Odense, 1995. ISBN 87 7838 097 9. Pris kr. 189,-
- Torgny Nielsen: Mennesker jeg har kendt.* Forlaget Skovlænge, Søllested, 1996. 96 s. m. s/h. ill. Hft. ISBN 87-89475-19-4. Pris ikke opgivet.
- Jens Rasmussen: Kampen for Indflydelse i Statskirken. Nicolai Faber. Fyns biskop 1834-1848. Studier i statskirkens organisation, bispeembede, præstestand og menighedsliv.* Udgiverselskabet for Historisk Samfund for Fyns Stift. Odense, 1996. 252 s. m. s/h ill. Hft. ISBN: 87-7838-238-6. Pris: 198,-
- Stine Wiell: Flensborgsamlingen 1852-1864 – og dens skæbne.* Udgivet af Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Nr. 37. Flensborg 1997. 344 s. s/h ill. Indb. ISBN 87-89178-27-0. Pris: 268,- kr.

Årsskrifter m. m.

- Byhornet.* 26. Årg. Nr. 1-4. Redaktion Jørgen O. Bjerregaard og Svend Jørgen Jensen. Udgivet af Ballerup Historiske Forening, 1997. ISSN: 0105-6433. Ekspedition: Ballerup Egnsmuseum. Pederstrupvej 51, 2750 Ballerup.

- Fund og forskning. Bd. 35 – 1996.* Red. John T. Lauridsen og Stig T. Rasmussen. Udgivet af Det kgl. Bibliotek. Kbh. 1996. 300 s. ill. Hft. ISBN 87-7023-703-4. Pris: 300,- (200,- i abonnement).
- Fynske Minder 1996.* Udgivet af Odense Bys Museer, 1996. Red. Finn Grandt-Nielsen m.m. 179 s. ill. s/h. Indb. ISBN 87 87162 62 8. Pris: 175,- (145,- i abonnement).
- Ildrætshistorie. Krop og Kultur.* Redigeret af Jørn Hansen under medvirken af Per Jørgensen og Else Trangbæk. *Ildrætshistorisk Årbog* 1996. 12. Årgang. Odense Universitetsforlag, Odense, 1997. 153 s.m. s/h. ill. Hft. ISBN: 87-7838-248-3. ISSN: 0900 8632. Pris kr. 198,-
- Nationalmuseets Arbejdsmark 1997.* Redaktion Steen Hvass. Udgivet af Nationalmuseet og Poul Kristensen Grafisk Virksomhed & Forlag A/S, Herning 1997. 216 s. ill. i s/h og f. Indb. ISBN 87-7468-426-4. ISSN 0084-9308. Pris kr. 258,-
- Skandinavisk VapenRulla/SVR 1996.* Redaktion Tor Flensmarck. Utgivare Stiftelsen Skandinavisk Vapenrulla. Upag. m. 24 våbentavler i farver. Nikkelhæftet. ISSN 0284-1517. Ekspedition: Monitor Förlaget Graagården i Vä, SE-291 65 Kristianstad, der også oplyser om stiftelsens publiceringsprincipper.
- Sønderjyske Årbøger 1996.* Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland ved Lars N. Henningsen 1996. 557 s. m. s/h ill. Indb. ISSN 0106-4452. Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland. Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa.
- Vestfynsk Hjemstavn 1996.* Vestfyns Hjemstavnsforenings Årbog, 66. årg. Red. Willy Klüver. Gummerup, 1996. 111 s. s/h. ill. Hft. ISBN: 87-88647-21-8. Pris: 80,- (60,- for medlemmer).
- Årbog 1995 for Svendborg & Omegns Museum.* Redigeret af Henrik M. Jansen. Udgivet af Museumsforeningen, Svendborg 1996. 200 s. ill. i s/h. og f. Hft. ISBN 87-87769-74 3. ISSN 0106-2220.
- Årbog 1996 for Svendborg & Omegns Museum.* Redigeret af Henrik M. Jansen. Udgivet af Museumsforeningen, Svendborg 1997. 208 s. ill. i s/h. og f. Hft. ISBN 87-87769-86 7. ISSN 0106-2220. Ekspedition: Svendborg & Omegns Museum. Grubbemøllevej 13, 5700 Svendborg. Pris kr. 187,50 – for medlemmer af museumsforeningen kr. 150,-.

»Løimfabrikken« på Amagerbro. Et industrieventyr fra forrige århundrede efter Lauritz Peter Holmblads optegnelser. Kommenteret og suppleret af Erik Housted. (<i>Lisa Elsbøll</i>)	134
Thorkild Kjærgaard: Fremskridtets mænd. En udstilling af skydeskiver fra det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab. (<i>Jørgen Mikkelsen</i>)	135
Danske Forstkandidater 1897-1996. Af Svend Balslev. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	136
Danske middelalderforskere – en oversigt. Ved Henrik Lerdam. (<i>Jørgen Mikkelsen</i>)	137
Gunner Schaumburg-Müller: Slægtsbog for Pastor Ferdinand Schaumburg Müller og hustru Actonia Hass. (<i>Hans H. Worsøe</i>)	137
Anne Løkke og Anette Faye Jacobsen: Familieliv i Danmark 1550 til år 2000. (<i>Hans H. Worsøe</i>)	138
Holger Rasmussen: Lønligt liv er lykkeligt. Bernhard Olsen som kulturhistoriker. (<i>Jørgen Mikkelsen</i>)	139
Jacob Thode Ræder: Kærlighed i Kiel. Af en dansk officers efterladte papirer 1825-28. Udgivet af Agnes Ræder Clausen. (<i>Poul Steen</i>)	141
Frihed det bedste guld. Johannes Rosendahls liv i højskole og modstandskamp. Af Poul Nyboe Andersen. (<i>Jørgen H. Barfod</i>)	141
Aksel Röhling: Adrian Bekker 1719-1803. Levnedbeskrivelse. (<i>Karl Peder Pedersen</i>)	143
<i>Øvrige bøger, årsskrifter m.m. modtaget i 1996/97</i>	145

SAMFUNDET FOR DANSK GENEALOGI OG PERSONALHISTORIE

Bestyrelsen pr. 1. maj 1997:

Finn Andersen (formand), Grysgårdsvej 2, 2400 København NV.

Nils G. Bartholdy, Dalgas Boulevard 63, 2. th., 2000 F.

Tommy P. Christensen, Bulgariensgade 5, st. 2300 København S.

Ida Dybdal, Østerbrogade 44, 2100 København Ø.

Birgit Flemming Larsen (kasserer), Klostermarken 13, 9000 Aalborg.

Jørgen Mikkelsen, Haraldsgade 96, 4. tv., 2100 København Ø.

Elsebeth Paikin, Kildevænget 37, 2100 København Ø.

Jørgen Papsøe, Trolldager 8, 2950 Vedbæk.

Knud Prange, (næstformand), Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj.

Poul Steen (sekretær), Grønnevej 23, 2830 Virum.

Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34 A, 6200 Aabenraa.

Brug indlagte bestillingskort til Samfundets publikationer. Alle priser er incl. moms.

Abonnement på *Hvem forsker Hvad* kan bestilles ved henvendelse til:

HVEM FORSKER HVAD, v. John Bison, HF »Elmebo« 33, Røde Mellemvej 152, 2300 København S., hvor også ældre årgange kan købes.

